

ПРАВОСЛАВНИ ЕЛЕКТРОННИ КНИГИ

Всички книги в този сайт ги има свободно в интернет пространството на съответните сайтове, които съм посочила. Аз само съм ги събрала на едно място и преобразувала в различни формати, за да могат да се четат от различни устройства.

[Ако оценявате труда ми и харесвате сайта може да направите дарение.](#)

ЗА СЕМЕЙСТВОТО
И ВЪЗПИТАНИЕТО

ТРУДНОСТИТЕ НА
БРАЧНИЯ ЖИВОТ
ЗА ДЕЦАТА И ВЪЗПИТАНИЕТО

СОФИЯ
1998
1

Православная семья
СПб., т.1, 1996
Общество святителя
Василия Великого, 1996 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ГЛАВА I

Семейният живот

на древните християни 8

Смисълът на думите на християнския писател от II век е, че християните по нищо не се различавали от нехристияните. Молитвата: как християните са разбирали учението за непрекъснатата молитва. Дневната и нощната молитва. Определени часове за молитва. Най-употребяваните молитви. Външно положение при молитва. Употреба на кръста. Масата: благочестивите обичаи при вкусане на храната; каква храна са предпочитали. Употребата на напитки, правила на благоприличие при пиене. Как са се държали християните на пиршества. Девствено и брачно състояние: разцвет на девството. Мисли за целомъдрието. Най-забележителните примери на християнска ревност за запазване на девството; възгледи за брачния живот. Църковната благословия на брака. Мисли за целите на брака. Девство в брака, дни ни въздържане от брачни отношения, нравствените качества на съпрузите и тяхното духовно единство. Грижата на съпрузите за взаимното им душевно спасение. Разрив на взаимното съжителство. Религиозно и нравствено възпитание на децата - примери.

ГЛАВА II

За съпружеския живот 37

Преживяванията в първата минута на брачния живот. От какво зависи щастието в съпружеския живот? Разумен избор на годеник и годеница. Истинската душевна природа на мъжа и жената. Неразторгваемостта на брака. Брак по принуда от ро-

дителите. Задълженията на мъжа и жената. Възглавяване на жената от мъжа. Оскверняване на съпружеството от нечиста връзка. От какво зависи благополучието на съпружеския живот.

ГЛАВА III ***Домашната църква* 56**

Домашната църква на Акила и Прискила. Съвместната домашна молитва, религиозните песнопения. Грижата на бащата на семейството за духовното възпитание на децата. Свещени минути. Иконата - украшение на дома. Неугасими кандила. Молитвената стая.

ГЛАВА IV ***Християнското семейство* 63**

Грижите за майката. Домът на Лазар и сестрите му. Любовта към роднини, близки, към Бог. Благодетелност, гостоприемство. Духът на семейната любов.

ГЛАВА V ***Наставление*** ***как да живеят мъжът и жената* 66**

Мъжът и жената - една плът. Въздържание на съпрузите. Жестоките мъже. Неотстъпчивите жени.

ГЛАВА VI ***Духът на бащите в чедата* 76**

Законите на Авраам и Израилевите праотци. Чедата на Авраам по вяра. Упованието на Иаков в Господа. Божието Слово за отношението на християните към света.

ГЛАВА VII ***Жената в семейството* 81**

Любовта на жените мироносици. Жената - помощник на мъжа. Влиянието на майката християнка върху семейството.

ГЛАВА VIII ***Нямата проповед* 85**

ГЛАВА IX <i>Една от причините</i> <i>за семейните неуредици</i>	87
--	-----------

ГЛАВА X <i>Раздорът между мъжа и жената</i>	91
--	-----------

Недоразумения и несъгласия. Горчивият спомен за минал грях. Причини за съпружеските кавги. Различието в характера на съпрузите. „Свободата“ на съпрузите. Грижата за мъжа. Бедността. Враждата. Убедеността в непоправимостта на „съпруга.“ Атмосферата на омраза. Примирението е възможно. Сърдечното съкрушаване за греховете. Молитвите един за друг.

ГЛАВА XI <i>Против жестокото отношение</i> <i>на мъжете към жените</i>	105
---	------------

Мъжът, който обича жена си. Пресвета Богородица - защитница на жената.

ГЛАВА XII <i>Как да обновим семейния живот</i>	109
---	------------

Стопанинът и стопанката в дома. Църковното училище. Трудът, завещан от Бога. Как да възродим семейния живот.

ГЛАВА XIII <i>Раждането - средство</i> <i>за спасение на майката</i>	114
---	------------

ГЛАВА XIV <i>За недоволството от многодетството</i> ...	118
--	------------

Благословия на раждането. Родители, роптаещи срещу децата. Жената ще се спаси чрез раждане.

ГЛАВА XV <i>Майка е не тази, която ражда,</i> <i>а онази, която възпитава чуждо дете.</i> <i>Възпитанието на чуждите деца.</i>	123
---	------------

ГЛАВА XVI <i>За началното възпитание</i> <i>в семейството</i>	125
--	------------

Началното възпитание. Готованщината. Суетността. Гласът на суетността.

ГЛАВА XVII <i>Майки и деца</i>	128
---	------------

Щастието на майката. Завършване на домашното възпитание. Причини за огорченията от децата.

ГЛАВА XVIII <i>Радости и скърби на родителите</i> <i>за децата</i>	134
---	------------

Близостта на децата до всяко сърце. Незаконороденото дете. Непослушните, своенравни деца. Нещастният брак на децата. Скърбта и радостта от децата.

ГЛАВА XIX <i>Благотворното влияние</i> <i>на родителските молитви</i> <i>върху заблудените им деца</i>	154
---	------------

Лошото поведение на децата. Молитвата на родителите за децата им.

ГЛАВА XX <i>Безнадеждната скръб</i> <i>за починалите деца</i>	146
--	------------

ГЛАВА XXI <i>Към онези, които изпращат децата си</i> <i>да печелят в далечна страна</i>	148
--	------------

Силата на греха. Притчата за блудния син. Печалбата в чужбина.

ГЛАВА XXII
Който почита родителите си,
ще бъде награден от Бога 150

Любовта към родителите - достойна за удивление. Спокойна ли е твоята съвест? Сълзите на родителите - небесни гръмотевици.

ГЛАВА XXIII
Каквито са родителите,
такива са и децата 154

Старанията на родителите децата им да живеят в изобилие. Блажени чистите по сърце! Грижата за чистотата на детските сърца. Страхът Господен.

ГЛАВА I

Семейният живот на древните християни

Смисълът на думите на християнския писател от II век е, че християните по нищо не се различавали от нехристияните. Молитвата: как християните са разбирали учението за непрекъснатата молитва. Дневната и нощната молитва. Определени часове за молитва. Най-употребяваните молитви. Външно положение при молитва. Употреба на кръста. Масата: благочестивите обичаи при вкусане на храната; каква храна са предпочитали. Употребата на напитки, правила на благоприличие при пиене. Как са се държали християните на пиршества. Девствено и брачно състояние: разцвет на девството. Мисли за целомъдрието. Най-забележителните примери на християнска ревност за запазване на девството; възгледи за брачния живот. Църковната благословия на брака. Мисли за целите на брака. Девство в брака, дни ни въздържане от брачни отношения, нравствените качества на съпрузите и тяхното духовно единство. Грижата на съпрузите за взаимното им душевно спасение. Разрив на взаимното съжителство. Религиозно и нравствено възпитание на децата - примери.

Свети Игнатий Богоносец, Антиохийски епископ, ученик на Иоан Богослов, писал за християните от своето време: „Невярващите носят отпечатъка на света, а вярващите в любовта - отпечатъка на Бога, Отца, чрез Исуса Христа.“ Този преобладаващ отпечатък са носили върху себе си истинските християни през всички векове, но с

особена яркост и блясък - вярващите през първите векове, когато християнството най-много ги е въодушевявало. Той се е отразявал на цялото им поведение, даже на най-простите, обикновени отношения в семейния им живот. Наистина високият свят дух прониквал във всичките им възгледи, правила и чувства и отгук преминавал във всичките им обичаи, нрави и житейски навици.

Действително авторът на Посланието към Диогнет, ученият християнин от началото на II век, казва: „Християните не се различават от другите хора нито по страната си, нито с езика си, нито с житейските си обичаи. Те не населяват някъде определени градове, не употребяват някакво необикновено наречие и не водят живот, различен от другите. Но обитавайки елински и варварски градове, кой където е намерил, и следвайки обичаите на тези жители в облеклото, храната и във всичко друго, те водят удивителен начин на живот.“ Въз основа на тези думи на древния апологет можем да помислим, че домашният живот на първите християни не е бил много забележителен; но тази мисъл бързо ще изчезне, ако имаме предвид, че най-характерните черти на християните по сведения на същия писател са били нравствената чистота и святост, необходими, за да видоизменят много страни от домашния живот, внасяйки в него такива нрави и обичаи, каквито не са могли да имат нито езичниците, нито иудеите, особено първите. Само по себе си се вижда, че християнският дух не може да допуска и да търпи никакъв навик, коренящ се в езическа почва, като например призоваването на домашни божества (богове на семейното огнище) и промишването на вино в жертва на боговете по време на ядене, както и всичко, което стояло в противоречие с чувството за целомъдрие и зрелост. Самият домашен живот на християните, произлезли от иудеи, постепенно се отърсвал от тежките окови и стесняващите форми на Стария закон и различните му тълкувания от равините и в замяна на

това се обогатявал с прекрасни навици, които не познавал старозаветният човек, вследствие на което скоро в домашния живот между иудеите и християните, произлезли от иудеи, било открито не по-малко различие, отколкото се забелязвало между езичниците и християните, произлезли от езичници. Въобще може да се каже, че при външната прилика на християните и нехристияните в бита, езика и облеклото бързо била открита изключителна коренна разлика в нравственото им поведение. От една страна, трябва да се каже, че християните по сведение на посланието към Диогнет в изброените моменти от домашния живот не се различавали от езичниците; те носели например облекло като съседите си, защото древните вярващи не се стараели като западните квакери да се различават от останалите хора нито по цвета, нито по модела на дрехите си; но, от друга страна, те се отвращавали от всичко, което им напомняло за езическия разкош и нелепата суетност било в облеклото, или пък в нещо друго, и в това се изразявала християнската особеност на домашния им живот. Християнският дух като квас заквасвал цялата смес на домашния живот, видоизменял и преобразувал всички явления в нея.

Ще кажем преди всичко какво място е заемала в домашния живот на християните молитвата. Християните признавали, че както не може да има истинска вяра без дела (Климент Римски), така не може да има и истински християнски живот без молитва. Ориген казва: „Целият живот на християните трябва да бъде голяма молитва и така наричаната в обществото молитва е само част от тази голяма молитва.“ По подобен начин разсъждава и Василий Велики: „Ти трябва непрестанно да се молиш, не на думи, а като се стремиш с цялото си поведение да се слееш с Бога, така че целият ти живот да е постоянна молитва.“ В този именно смисъл разбирали всички Отци на Църквата християнското изискване за непрестанна мо-

литва. Така блажени Августин на възражението: „Нима е възможно постоянно, всяка минута да се възхвалява Бога“, отговарял: „Аз ще ти посоча средство как можеш да възхваляваш Бог по всяко време, стига само ти да искаш това: каквото и да правиш, прави го справедливо и ти вече хвалиш Бога.“ Същият Августин казва още: „Нека се прекъсва понякога звукът на гласа при молитва, но трябва да се чува вътрешният глас.“ Непрестанната молитва не изключва труда и дейността. Древните християни гледали неодобрително на тези лъжеучители, които отхвърляли труда и искали да живеят изключително за молитвата (такива били евхитите и месалианите). От друга страна, Отците на Древната църква силно въставали против онези, които не признавали важноста на молитвата и даже я смятали за присъща на слабите хора. Против тях се изказвал още Климент Александрийски. „Спомням си - казвал той - някои лъжеучители, които твърдят, че не трябва да се молим (това са привърженици на Продик). Нека те не се хвалят със своето нечестиво учение като новост, нека знаят, че са заимствали това учение от кирейските философи.“ Много точно се изразява Амвросий Медиолански, доказвайки необходимостта от молитва: „Молитвата е храна за душата, чрез нея седалището на порока се превръща в светилище на добродетелта.“ Древните християни разбирали учението за непрестанната молитва в известен смисъл даже буквално, защото те освещавали и съпровождали всички положения и действия в живота с молитва. Ето какво казва Климент Александрийски: „Целият живот на гностика* (т. е. на съвършения християнин) е като безкраен празничен ден: четене на Священото Писание преди хранене, псалми и химни по

***Гностик** от гр. γνῶσις – знание, познание. В случая се имат предвид християните, а не последователите на религиозно-философското течение на гностицизма. *Бел. ред.*

време на хранене и преди лягане, а през нощта - пак молитва. Чрез постоянното споменаване на Бог той се свързва със светите ликове. На всяко място той може да се моли, но не открито пред хората: по време на занимания, когато говори, почива или чете, той се моли.“ И в друг случай същият Климент казва: „Той (гностикът) се моли през целия си живот.“ Тертулиан смята за престъпник онзи, който през целия ден остава без молитва. По внушение на Киприан Картагенски всеки час от деня трябва да се започва с молитва. Особено началото на деня - утрото, трябва да бъде осветено с молитва. Киприан казва: „Рано сутрин ние трябва да се молим, за да възхвалим възкръсването на Господ (което станало сутрин) чрез нашата молитва.“ Василий Велики пише: „Какво може да бъде по-блажено от това да посрещаш разсъмването с молитва, да благодариш и да прославяш Твореца, а после, когато съвсем се съмне, да започнеш работа?“ По подобен начин се изразява Амвросий: „Нима не знаеш, човече, че с наченките на твоето сърце и твоя език ти ежедневно си задължен на Бога?“ Там, където в един и същи дом е имало няколко християни, те извършвали утринната молитва заедно; ако между тях нямало свещеник или църковно лице въобще, то стопанинът на дома четял молитвата на глас, а всички останали тихо повтаряли след него. В Апостолските постановления общоприетата сутрешна молитва е посочена в псалом 62. И не само началото на деня посрещали с молитва ревностните християни, но и през нощта ставали, за да възхваляват Бога. Тертулиан казва: „Християните, наситили се на вечерите на любовта (агапи, които се провеждали вечер), никога не забравят, че даже през нощта трябва да прославят Бога“; и в друг случай: „Даже през нощта ти ставаш да се молиш.“ За това свидетелства Киприан: „И всяка нощ ние не оставаме без молитва.“ Климент Александрийски казва: „Често и през нощта ти ставаш от леглото и благославяш Бог.“ Значи това, което

по-късно е станало достояние на манастирите - нощната молитва, - в първоначалната църква е било обичай, който бил известен добре и на миряните. Както началото на деня, така и неговият край са се освещавали също с молитва. Киприан казва: „Изгрява ли слънцето или залязва, трябва да се молим.“ Вечерната молитва включвала в себе си молба Бог да позволи на молещите се да доживеят до следващия нов ден. В книгата на Апостолските Постановления обичайната вечерна молитва е посочена в псалом 140. Работата започвала и се съпровождала с молитва. С молитва според думите на Василий Велики като със сол се посолява всяка работа. Молитвата се произнасяла преди започването на обяда. Преди да започнат да се мият в банята, християните също се молели. Тертулиан казва: „Упокоението и храненето на духа трябва да предшестват упокоението (тук точно се разбира банята, защото на Изток на банята гледали като на много приятна работа, затова баните в древността се правели изискано) и храненето на тялото, небесното въобще трябва да предшества земното.“ Когато гостът се сбогувал със стопанина, той правел това с молитва, а също и при влизането в дома му той съпровождал поздрава си с молитва (Тертулиан). Много християни, произлезли от иудеи, се молели освен сутрин и вечер, в третия, шестия и деветия час на деня. Но християните свързвали с този обичай свои, новозаветни спомени. В третия час те се молели, защото в този час на Петдесетница Светият Дух се излял върху апостолите; в шестия - защото Петър в този именно час имал тайнствено видение за чистата и нечистата храна; в деветия час - защото в този час умира Христос, и след това около този час Петър и Иоан, отивайки в Иерусалимския храм, излекували куция (Тертулиан, Климент Александрийски, Киприан). По такъв начин се появили утвърдените часове за молитва през деня. Трябва да знаем, че в древността в тези часове миряните били призова-

вани за обществена молитва в църквата. Апостолските Постановления изискват много строго изпълнение на това предписание. Макар и да се събирало немалко време за молитва през денонощието, Киприан съветва християните да се молят повече и по-често.

При възнасянето на молитвите си християните се ползвали преди всичко от книгата Псалтир. Може да се каже, че Псалтирът бил молитвеник за първата църква. Заедно с псалмите в домашния живот на християните била употребявана и молитва, на която сам Господ научил своите ученици (Мат. 6:9). Учудващо е, че нито апостолите, нито техните ученици - апостолските мъже, въобще не споменават молитвата „Отче наш“ като употребявана в тяхно време в християнската църква. Но макар и да не говорят нищо за Господнята молитва, от това не трябва да правим заключение, че в първите години молитвата Господня не била употребявана. Преди всичко невероятно е, че Апостолите, молещи Христа да ги научи да се молят, след това сами не ползвали дадената им от Него молитва. Към същата мисъл води фактът, че по времето на Тертулиан, следователно скоро след епохата на апостолските мъже, молитвата „Отче наш“ е най-общоупотребяваната. Около 200-та година Господнята молитва се е ползвала с голямо уважение, за нея всички се отзовавали с най-големи похвали, написани били много коментари. Всичко това доказва, че тя и по-рано не била забравяна от вяращите. Тертулиан откровено нарича Господнята молитва „съкращение на цялото Евангелие.“ Освен Господнята молитва за домашна употреба на християните срещахме молитвата „Богородице, Дево, радуйся“, която е съставена въз основа на думи от Евангелието (Лука 1:28-42). Тази молитва е възникнала вероятно след III вселенски събор в Източната църква в противодействие на несториянството. По-късно тя преминава и в Западната църква, по-точно в XI век. Заедно с тези и

други молитви, заимствани от Библията, древните християни ползвали също молитви, съставени от самите тях. Те имали песнопения и молитви, произлизащи от благочестивата ревност на отделни вярващи. За това можем да се досетим от следните думи на Тертулиан: „При извършване на агапи всеки е поканен да пее хвалебни песни за Бога, взети от Свещеното Писание или съчинени от някого.“ В постановленията на Ипонския събор в Африка (през 393 г.) се казва: „Никой не трябва да употребява измислени от него молитвени формули, преди да се посъветва за това с по-просветените братя.“ Други събори ограничават още повече желанието на вярващите да се молят, произнасяйки съчинени от тях молитви. Виждаме, че в Църквата в древно време са се появили много молитви, които се разпространявали сред народа, и че не всички от тях заслужавали одобрение.

Отците на Църквата съобщават немалко факти и за външните обичаи на древните християни по време на домашната молитва. Климент Александрийски казва: „По време на молитва ние вдигаме ръцете и главата към небето, а в края на молитвата движим и краката“, т. е. в края на молитвата се повдигаме от коленопреклонното положение, в което се намираме по време на нея. От своя страна Тертулиан казва: „Ние се молим, гледайки небето, с разперени ръце и непокрити глави.“ Той увещава християните, че те „не трябва много да вдигат ръце и да ги размахват, да издигат главите си самонадеяно и че благоприличието изисква молитвата да се произнася по-тихо.“ От всички телесни положения, които са възможни при молитва, Ориген препоръчва на християните като най-прилични вдигането на ръцете и на главата. Впрочем, добавя той, болният може да се моли седейки и лежейки, а намиращият се на кораб или заетият с нещо, което възпрепятства вдигането на ръцете, може да се моли, без да дава вид, че прави това. С разперените си ръце християните изобразяват кръста, на който бил разпнат Христос,

както свидетелства за това апологетът Минуций Феликс. Преди молитва обикновено си миели ръцете, за да покажат необходимостта от вътрешна чистота, а по време на молитва се обръщали на изток, защото дневната и духовната светлина идват от изток (Тертулиан, Климент). Съобразно апостолското предписание мъжете се молели с непокрита глава, а жените - с покрита (1 Кор. 11:4). Но вече Тертулиан се оплаква от това, че девойките в страната му по негово време се явявали на молитва непокрита и за свое оправдание казвали, че апостол Павел заповядал да носят покривало само жените, а тъй като те не са омъжени, неговите думи не се отнасят за тях. Тертулиан се старае да докаже, че това е лекомислено, защото под жена според библейската употреба се разбират и жените, и девойките. Тертулиан порицава като суеверие срещания се тогава навик да се съблича връхната дреха по време на молитва. „Така се приближава - казва той, - езичникът към своите идоли, а християнският Бог чува и онзи, който носи мантия.“ Той осъжда не по-малко и онези, които полегали по време на молитва. Да се седи по време на молитва - това било обичай по някои места на Изток - той счита за небрежност към това дело. При молитва християните обикновено стоели прави. „Ние се молим стоейки“ - казва Киприан. Но те често се молели и коленичейки. „В дните на пост - казва Тертулиан - и в дните на стоене (така той нарича полупоста) не трябва да има молитва без коленичене и други жестове на самоунижение.“ Коленопреклонението било за първите християни напълно естествено, като израз на смирение, като знак, че човек е отпаднал от Бога и се нуждае от Божествената благодат и милосърдие. Затова на каещите се постоянно се препоръчвало да коленичат.

В най-тясна връзка с молитвата през всички времена се намирало кръстното знамение и още при най-древните християни ние срещаме неговото най-широко разпространение. Те кръстели не само себе си - челото, очите,

устата, гърдите, а прекръствали и дрехите, постелята, храната, чашите, покъщнината и жилището си: те го правели, когато излизали от къщи или се прибирали, когато започвали да се обличат, сядали на масата, лягали да спят, миели се или се къпели. За всичко това ясно свидетелства Тертулиан. При това той отбелязва, че макар за кръстното знамение да няма указание в Библията, за неговата значимост говори преданието. В едно от своите съчинения той убеждава жена си след неговата смърт да не се омъжва за езичник, защото за него няма да бъде тайна, че тя прекръства и своето ложе, и тялото си. Следователно по това време било вече обичай да ограждат с кръстно знамение постелята и тялото си, щом лягали да спят или ставали. Също Киприан, Ориген и други Отци и църковни писатели многократно говорят за употребата на кръстното знамение. Ефрем Сирий през IV век казва: „Нека бъдат осенени с животворния кръст нашите врати, нашите очи, нашите уста, нашата гърд, всички наши членове. Този кръст вие, християни, не оставяйте през никое време, в никакъв час; нека той бъде с вас на всички места. Без кръст не предприемайте нищо: лягате ли да спите или ставате, работите или почивате, ядете или пиете, пътувате по суша или плавате по море, постоянно украсявайте всички ваши членове с този живописен кръст.“ Досега ставаше дума за кръста, който ние полагаме с ръката си, но трябва да добавим, че кръстът като веществено изображение на разпятието много рано навлязъл в практиката на домашния живот; той бил изобразяван или с помощта на живописиста или с пластиката. Църковният историк Евсевий говори за Константин Велики, че в най-хубавата зала на двореца му бил поставен златен кръст, украсен със скъпоценни камъни. Константин поставил изображение на кръста и на форума в Рим - той заповядал да украсят даже оръжието на войниците със знака на кръста. При Златоуст намираме сведения, че по-нататък с

изображението на кръста украсявали стените и вратите. Някои в желанието си навсякъде да правят кръстове отивали много далеч - ти измислили да украсяват с него подовете в домовете си. Този обичай бил строго забранен от Трулския събор (прав. 73), защото да се тъпче с крака знакът на кръста, е противно на чувството на благоговение. Историята на християнското изкуство и мъченическите Актове показват, че християните украсявали с кръст дрехите си и предметите за обикновена употреба. През IV век срещаме указание за носене на кръста на врата и върху дрехата. Така например Григорий Нисийски казва за сестра си Макарина, че тя носела кръст на шията си.

Масата, обедът на древните християни на свой ред също така били повлияни от новия дух на християнството. Ярکو описание на това как протичало храненето в домовете на древните християни, срещаме у Тертулиан: „Сядат на масата, след като се помолят на Бога; ядат толкова, колкото е необходимо, за да утолят глада си; пият, както е прието за хора, строго съблюдаващи въздържанието и трезвеността; насищат се толкова, че през същата нощ могат да възнесат молитви до Бога; беседват, знаейки, че Бог чува всичко. След измиване на ръцете и запалване на светилниците всеки е поканен да пее хвалебни песни за Бога. Храненето завършва така, както и започва - с молитва. Излизат оттук, не за да правят безчинство, излизат повече от училище за добродетел, отколкото от вечеря.“ Тертулиан говори тук по-точно за християнските агапи, но самият той не прави разлика между агапите и обикновеното хранене по отношение на благоприличието и благочестието. Климент Александрийски ни уверява, че по време на хранене християните пели псалми и религиозни песни. Още по-ясно говори за това Киприан: „Обедният час не трябва да остава без небесна благодат. Скромният обяд трябва да се съпровожда от псалми и ако ти имаш добра памет и хубав глас, приеми

ролята на певица.“ Много често и с особено удоволствие древните Отци отразявали скромността, умереността и целомъдрието, които царели по време на християнските обе-ди. Апологетът Минуций Феликс казва: „Нашите обе-ди са не само целомъдрени, но и трезвени, защото ние не си позволяваме никакви празни приказки, веселостта си сдържаме с важност и скромни думи.“ Много подробно се спира на този момент Климент Александрийски: „Ня-кои хора - казва той - живеят, за да ядат наравно с безсло-весните животни, чиито живот е в стомаха. Нашият възпи-тател Христос ни повелява да ядем, за да живеем, защото храната не е занятие за нас и сластолюбието не е нашата цел. Животът се състои от две неща - здраве и сили, а за това лекото хранене е много по-целесъобразно. Голямото разнообразие в храната трябва да се отхвърли, защото оттам произтичат вреди от различен род: неразположе-ние на тялото, подуване на корема.“ Климент изцяло от-хвърля изискаността в храната и осъжда онези, които си набавят лакомства и необикновени подправки от всички части на света, онези ненаситни търсачи на храна, които заради своите сладости биха желали да уловят целия свят в мрежа. Такива сластолюбци той нарича не хора, а „уста и челюсти.“ Този строг църковен нравоучител засрамва християните за това, че те започнали да допускат излише-ства по време на християнските агапи. „Ние безчестим свещената агапа, прекрасното дело на словото с разни гърнета и редки чорби, оскърбяваме това име с разни пи-тиета, изискани храни и кухненски пушек.“ В лакомства-та той вижда смърт за тялото и душата. Умерено хране-щите се хора, казва той, са много по-силни, по-здрави и по-благоразумни от другите; това можем да видим, като сравним селянина или философа (в смисъл умерения човек) с богатия. Обядът на християните според него трябва да бъде скромен и кратък, не трябва да пречи на нощното бодърстване и храната да не се пълни с разни

благовония. Той осъжда също лакомията в храненето. „Не е разумно с лакоми очи да поглъщаш ястията. Не е разумно да протягаш постоянно ръце за допълнителна храна. Неблагопристойно е да пълниш устата си не според обичая на хапващите, а по обичая на похищаващите. Такива хора по лакомия приличат повече на свине или кучета, отколкото на хора: те бързат да се наядат, пълнейки двете си бузи със зарази от съдовете, стоящи пред тях. Освен това от тях се лее пот, защото поради ненаситност те силно стискат челюстите си, а поради невъздържаност дишат тежко и непристойно бързо, което няма нищо общо с честния обичай; те внасят храната в стомаха си като в пътническа торба и без мяра - не за храносмилане, а награвдавайки се с хранителни продукти.“ Климент се занимава много с правилата за благоприличие на масата, които се предписват да съблюдава разумният християнин. Той съветва християните да се докосват благопристойно до предлаганото, да пазят ръцете, брадите и заеманото от тях място на масата чисти, да бъдат със спокойно лице и прилично да протягат ръка към ястията на определени промеждутъци, да не се говори по време на ядене. Тогава според него и гласът е неприличен и недостатъчно изразителен, тъй като от напълнените бузи словото не излиза свободно, а езикът, притиснат от храната, е затруднен в естественото си движение и издава неясен, сподавен звук. За Климент е неприлично да се яде и пие едновременно: „Това е признак на голямо невъздържание - да се смесва онова, което не е удобно да се употребява заедно.“ Той посочва и храните, които са най-полезни за употреба. Според него трябва напълно да се избягва онази храна, която може да възбуди половите страсти. „Може да се употребяват лук, маслини, зеленчуци, мляко, кашкавал и ако е угодно - варено и печено месо. Най-удобни за употреба са онези ястия, които се приготвят без помощта на огън, защото изискват по-малко грижи; след тях идват

онези, които не обременяват стомаха и са евтини. Онези, които са разкош на масата, но са причина за болест и носят в себе си демона на преяждането, когото аз не се колебая да нарека демон на корема - най-злия и най-пагубния от всички демони.“ Климент дава наставления и за приемането на вина. Той позволява да се употребява вино, но много умерено, както и апостол Павел нарежда на Тимотей да приема по малко вино за здраве на стомаха. Въобще той допуска виното само като лекарство и не разрешава на всички без изключение да пият вино. Според него младите хора - юношите и девойките - и даже омъжените трябва да се въздържат от виното. „На буйната възраст не ѝ прилича да се напива с вино, най-горещата от всички влага: това е все едно към огън да се прибави огън. От това се разпалват необикновени стремежи, горещи страсти, огнени нрави; разгорещените отвътре юноши се устремяват към съблазни; даже и тялото им показва признаци на бъдеща гибел чрез преждевременно съзряване на органите на похотта. По възможност трябва да се стараем да изкореняваме похотливите желаниа на юношите, затова на масата или по време на обяд нека те напълно се въздържат от вино, опасно за тях. Ако са жадни, с вода да утоляват жаждата си, а и с вода не трябва много да се наливаме, за да може храната по-удобно да се вари в стомаха ни, без да се разрежда, и в голямо количество да премине в плътта ни“ Според съвета на Климент всеки трябва да смесва виното с вода, а не да го пие като вода. Той описва със силни изрази порока на пиянството, което впрочем по негова забележка се срещало много рядко по онова време между християните. Той осъжда също така пристрастието към чуждестранните вина и употребата на различни вина по време на един и същи обяд. „Нужно е - според наставлението на Климент - да се грижим много и за спазването на приличие по време на пиене, т. е. трябва да пием със спокойно и неизкриве-

но лице, не трябва да вземаме храната с прекомерна лакомия, не бива да си въртим неприлично очите, преди да пием, да поглъщаме непристойно предложеното питие с невъздържаност, за да не намокрим брадата си и да не залеем дрехите, което се случва, когато се пие на един дъх.“ „Не трябва да държим чашата по такъв начин, че тя да покрива почти цялото ни лице.“ Климент порицава обичая жените да пият от много тесни чаши. Те правели това от кокетство; струвало им се некрасиво да отворят широко уста. Не му харесвало как те, пиейки, извиват глава и нецеломъдрено оголват шията си, като че ли се стараят да разголят за сътрапезниците си всичко онова, което могат. Климент не забранява да се пие от тесни съдове, но осъжда като тщеславно желанието да се пие само от тях. Той дава много съвети и за приличното поведение на християните по време на пиршество. Климент смята за непристойно християнският дом да си позволява шумна музика, танци и др. „Пиршеството се превръща в гнусно зрелище, в театър на разпътството - според неговата представа, - когато събралите се на него се държат нескромно, свирят флейти, кимбали, тимпани и други музикални инструменти, има танци и други подобни игри. Може да се слушат скромни и целомъдрени мелодии, но по всякакъв начин да се избягват изнежващата музика, отслабваща нашия ум с нечестивото изкуство на звуковете и нарушаваща мира и тишината на чувството. Не заслужава упрек онзи, който умее да пее или да свири на лира. Това правел и праведният Давид благодарение на Бога. Но ако искаме да се ползваме от притежаваното от нас изкуство да пеем или да свирим на музикален инструмент, не любовните песни трябва да бъдат нашето упреждане, а възхвалата на Бога, Създателя на вселената, и благодарността към Него за онези благодеяния, с които Той ни обдарява.“ Климент настоява шегите, толкова обичайни за езическите пиршества, да бъдат изцяло премах-

нати от събиранията на християните. Веселостта според него трябва да бъде съдържана в границите и всичко, носещо печата на нескромността, да бъде оставяно далеч. За неприличното не трябва нито да се говори, нито да се слуша, а за пороците - и дума да не става. Не е редно според Климент на пиршества да се надсмиваме над другите, от което се ражда оскърблението, а оттук - спорове, враждата и разни неприятности. За любов и по любов се събират на пиршества: защо тук въпреки тяхната цел да се предизвиква враждата с насмешки? Климент изисква голямо внимание по отношение на младите хора. „Младите хора - според неговото мнение - въобще не трябва да участват в пиршества, защото те още не са укрепнали и много от това, което ще им се наложи тук да видят и чуят, може да им навреди, да разпали страстите“, и т. н. А за омъжените жени и девойките той казва: „Когато идват тук, омъжените жени трябва да бъдат вътрешно прикрити със срамежливост, както външно с дрехи, а неомъжените въобще не трябва да идват на мъжките пиршества.“ На християните не било позволено да участват в пиршества на езичници, тъй като това възпрепятствало обичая им да се молят и пеят преди, по време и след ядене. На християните им се струвало грешно да присъстват и на пирове, носещи религиозно-езически характер. Затова било признато за голямо престъпление участието на испанския епископ Марциал (около 250 г.) „в срамни и скверни пиршества на езичници“ - за това той бил даже свален от власт. От Тертулиан узнаваме, че християните избягвали обществени пиршества, устройвани в чест на императорите, в което езичниците виждали вид политическо престъпление. По този повод Тертулиан забелязва иронично: „Истината да си кажем, като голямо доказателство за верноподаническо чувство те палят огньовете и редят постели (древните се хранели легнали) по улиците, устройват големи пиршества, превръщат гра-

да в пивница, разливат навсякъде вино и правят всякакви наглости и безчинства. Нима народната радост трябва да се изразява чрез общ позор?“ С течение на времето благоприличието у християните на пиршества започнало да намалява: именно по време на брачните пирове на някои места започнали да нарушават чистотата и скромността на предишните нрави. Затова Лаодикийският събор (около 370 г.) повелява: „Ако християните присъстват на сватба, те не трябва нито да танцуват, нито да играят, а скромно да хапнат на сватбената маса; свещениците и клириците не трябва да гледат никакви зрелища, а трябва да си тръгнат, щом се появят комедиантите.“ Вероятно през IV век вече не така строго са гледали на това, че на християнските бракове канели езически смешници и музиканти. Християните смятали, че не е толкова греховно да ги слушат и гледат, колкото християнин да си позволи нещо подобно. Тези непорядки предизвикали през VIII в. следните узаконения от Седмия вселенски събор: миряните са длъжни да се отстраняват от мимически представления и сатанински песни при брачните пиршества.

Към най-забележителните и най-интересни открития на християнския дух в домашния живот на първите християни принадлежи неговото влияние върху девственото и брачното състояние.

С пълно право Иоан Златоуст казва, че девството е оценено достойно само в християнството и със същото право той възкликва: „Преди да се появи християнството, къде тогава е било девството?“ Много от първите вярващи следвали евангелския съвет за девството (Мат. 19:12). Иустин (около 138 г.) пише: „Между християните има много мъже и жени от всички съсловия, които от детство били девствени и са достигнали вече 60 или 70 години.“ Малко по-късно апологетът Атинагор казва: „У нас могат да се намерят както много мъже, така и жени, които остават в безбрачие, с надеждата по такъв начин

по-ясно да се слоят с Бога.“ И Минуций Феликс подчертава: „Ние сме целомъдрени в нашите думи, непорочни в нашето тяло. Много между нас постоянно живеят в девственост, имат целомъдрено тяло, макар и да не се хвалят с това.“ Всички следващи Отци на Църквата затвърждавали мисълта за предпочитане на девството пред съпружеството. Когато на Запад Иовиниан, Хелвидий и Вигиланций започнали да разпространяват противоположния възглед, блажени Августин и блажени Иероним провъзгласили тяхното учение за ерес и се борели силно против него. Освен това никога не бива да се забравя, че разбирането за девството не се ограничавало само с представата за телесна непорочност. За истински девственник се смятал този, който при непорочна телесност се отличавал със смирение и вътрешна чистота. Така учили апостолските мъже Климент Римски и Игнатий Богоносец. Хангърският събор, около средата на IV век, повелява: „Ако някой от онези, които заради Господа остават безбрачни, се осмелява да се възгордее над жените - анатема.“ По подобен начин е писал и Кирил Иерусалимски. Колко силно Църквата настоявала за вътрешна чистота, разбирайки под нея отказване от всички нечисти желания, възгледи, думи и др., можем да видим от думите на Атинагор: „Девството води към Бога, а нечистите помисли и похоти отново отдалечават от Бога.“ Допълвайки тази мисъл, Минуций Феликс казва: „Ние сме целомъдрени не само в погледа, но и в сърцето.“ Вярващите били убедени, че тази вътрешна чистота не може да бъде загубена даже тогава, когато грубото насилие оскверни телесната чистота, като това се случвало с християните по време на гонения. Проспер Аквитански (V в.) разсъждава за това така: „Ако се запази светостта на душата, то светостта на тялото остава непрелъстена, макар и тялото да е претърпяло обезчестяване; напротив, ако не е съхранена чистотата на душата, много бързо изчезва и светост-

та на тялото, макар и то да не е било осквернено.“ В мъченическите Актове се разказва, че когато консулт Пасхазий по време на царуването на Диоклитиан заповядал да дадат в публичен дом светата дева Лучия от Сиракуза в Сицилия, тя отговорила: „Тялото никога не може да встъпи в престъпна връзка, ако няма за това съгласието на душата. Ако извършат насилие с мен, моята непорочност ще се удвои и аз ще получа венец.“ Впрочем, ако се налагало да избират едно от двете: смърт или безчестие, християнските девойки и жени с радост и решителност избирали смъртта. Те се съгласявали по-скоро да изгубят живота си, отколкото да се лишат от девствеността, отивали по-охотно при лъвовете, отколкото при съдържателите на публични домове (*ad leonem quam ad leones*). За това свидетелства християнският поет Пруденций Климент (IV в.). Особено често се случвало по време на царуването на Максимин, приемника на Диоклитиан, християнските жени и девойки да бъдат подлагани на смъртно наказание или мъчения за това, че не искали да служат на гнусните страсти на този император, на неговите министри и генерали. Евсевий наброява не по-малко от 600 християнки, които получили голяма слава за своето мъжество. Начело на тези героини той поставя една знаменита и високообразована александрийка, която многократно отхвърляла необузданите домогвания на езическия император Максенций и за това накрая била лишена от богатото си имущество. Християнките в периода на гонения се решавали даже на самоубийство само за да не загубят честта си. По-късните Отци на Църквата смятали самоубийството, извършено при такива безизходни обстоятелства, не само за позволено, но дори го признавали за подвиг, заслужаващ похвали. У Евсевий срещаме следния случай: достойна за възхищение е една жена християнка в Рим, най-благородната и най-скромната от всички, които се опитал да обезчести Максенций. Току-що

узнала, че хората, прислужващи на изверга в такива случаи, са обкръжили дома ѝ и че мъжът ѝ, бивш римски префект, съдейства от страх за нейното похищение, тя веднага помолила за минута време, за да се облече прилично, влязла в стаята си и останала сама, се пронизала с меч и веднага умряла. За други подобни случаи разказва църковният историк Никифор Калист; именно той говори за две знаменити антиохийски девойки, които по съвет на майка си се хвърлили във водата, за да избегнат позора. Той добавя, че тази постъпка била посрещната с такова одобрение, че след тях със същата цел се хвърлили в морето и много други антиохийски девиси. Никифор предава разказ за един случай, изключително забележителен по своята необичайност. Това се случило с християнската девица Евфразия от Никомидия. Тя попитала Никомидийския епископ Антим (по времето на Диоклитиан) какво трябва да направи, ако ѝ се случи да избира между смъртта и идолопоклонството. Той я посъветвал в подобен случай да избере смъртта и тя привела в изпълнение това решение на своя пастир. Според разказа на гонителите ѝ тя била дадена на един юноша за обезчестяване. Като останала с него в усамотената стая, Евфразия му казала, че притежава вълшебно средство, което прави човека неуязвим, и че ще му съобщи тази тайна, ако той не се докосне до нейната непорочност. След това направила смес от восък и масло, намазала с нея шията си и подканила юношата да я удари с меча си с всички сили, уверявайки го, че няма да ѝ причини никаква вреда. Опитът бил направен и тя се простила с живота си. Тъй като по това време хвалели много подобна хитрост, няма защо да се учудваме, че всяка измама от подобен род заслужавала одобрение само ако имала за цел запазването на девствеността. Никифор разказва, че една християнска девица, за да съхрани целомъдрието си, се обявила за болна от тайна болест.

В Древната църква изисквали истинската девственост да се изразява в цялостното поведение на девствениците. В това отношение Тертулиан казва следното: „Не е достатъчно целомъдрието да съществува, нужно е също то да се проявява. То трябва да бъде толкова съвършено, че от душата да премине върху облеклото, да се разпростира от сърдечната вътрешност до външните покрови.“ Затова било строго забранено на девствениците да носят неприлични дрехи, да допускат накити и удоволствия от такъв род. Киприан пише: „Девиците не трябва да се гиздят за някого, не трябва да се стараят да се харесват никому освен на техния Господ, от когото получават награда за девствеността си. Девицата не трябва да се кичи така, като че ли си търси мъж. Девица, привличаща погледите на юношите и възбуждаща у тях страсти със своите накити, не може да бъде целомъдрена и скромна по душа!“ „Девојките, украсяващи се със злато, перли и скъпоценни камъни, са загубили красотата на сърцето си.“

Християнската древност поставяла високо девственото състояние, но тя ценяла много и състоянието на брак. Само мечтателите и еретическите секти смятали брачния живот за непозволен. Но Отците и съборите през всички векове единодушно издигали гласа си против подобна крайност. Хангърският събор (прав. 9) определя: „Който девствува или се въздържа, отбягвайки брака, понеже се гнуси от него, а не заради красотата и светостта на девството, да е анатема.“

Същото казва и 51-во апостолско правило: „Ако някой епископ, презвитер или дякон, или изобщо от свещения чин страни от брак, месо и вино не заради подвиг на въздържание, а затова, че се гнуси, като е забравил, че всичко е много добро и че Бог, създавайки човека, създал ги е мъж и жена, или да се поправи..., или да бъде низвергнат от свещения чин и се отхвърли от Църквата. Също така и мирянин.“ Учителят на църквата - Климент, дава

дори положително предпочитание на брачното състояние пред безбрачното. „Съвършеният християнин - разсъждава той, - ако встъпва в брак по волята на Божественото слово, има за свои образци Апостолите (които според него имали жени). Такъв човек удържа връх над другите мъже. Жененият човек и стопанин на дома живее сред всякакви изкушения, с които се среща, грижейки се за жена и деца, за здравето и имуществото, но остава при всичко това твърд, без да отпада от Божествената любов. Който няма стопанство, той няма и много изкушения, тъй като се грижи само за себе си; но той стои по-ниско от онзи, който по-малко от него се грижи за собственото си спасение, но е по-полезен в живота.“

Християнският дух преди всичко оказва могъщо влияние върху условията за сключване на бракове. Първа следа на църковна благословия при сключване на бракове намираме в посланието на Игнатий Антиохийски към Поликарп. „Онези, които се женят или омъжват, трябва да встъпят в съюз със съгласието на епископа бракът да бъде за Господа, а не по съблазън.“ Не съвсем ясно става какво трябва да разбираме под израза “със съгласието на епископа“, но във всеки случай се вижда, че Църквата от древни времена давала съгласие, одобрение и въобще участвала при сключването на бракове. Бракът престанал, както било в езичеството, да бъде гражданско дело - той станал наред с това църковно дело. По-ясно от Игнатий говори Климент Александрийски. Осъждайки навика на жените да носят фалшиви коси (перуки), Учителят на Църквата възкликва: „Та на кого свещеникът ще предаде своята благословия? В такъв случай (при възлагането на ръцете) той ще я предаде не на тази жена, а на косите на друга жена.“ Така също и Тертулиан пише: „Как да изразим щастията на брака със съвета на Църквата, осветен от нейните молитви, възвестен от небесните Ангели, благословен от Бог Отец?“ В друг случай същият писател казва: „Тайните брачни съюзи, т. е.

тези, които не се одобрявали пред Църквата, носят след себе си голяма опасност, защото те могат да бъдат сравнени с блудство и прелюбодеяние.“

Безбройни са най-късните свидетелства за църковна благословия на браковете. Много поучителни са предписанията на Древната църква за целите на брака, за свойствата на съпружеския живот, за взаимното отношение на съпрузите и пр. Тъй като бракът е образ на съюза на Христа с църквата и тайнство, древните писатели постоянно изискват особена чистота и святост от брачното състояние - качества, които били неизвестни на езическия свят. Иустин казва: „Християните встъпват в брак не заради плътска съблазън, а за да раждат деца.“ Атинагор пише: „Всеки от нас има жена, която е взел по установените у нас закони - само за раждане на деца. Както земеделецът, хвърлил семена в земята, чака жътвата и повече не сеете, така и при нас като мярка, като пожелание служи раждането на деца“ (т. е. ако жената вече носи плода или ако възрастта не позволява да се надяваме да имаме деца). Подобна забележка срещаме у Климент Александрийски: „Най-близката цел на брака е раждането на деца, а висшата - тяхното добро възпитание.“ При друг случай същият Климент казва много точно: „Добрите бракове се основават не на златото и красотата, а на добродетелите.“ Също и Тертулиан: „Християнинът се жени не поради похотта и не заради печалбата.“ Климент дава много правила за това как трябва да постъпват християнските съпрузи при физически сношения помежду си. Той забранява плътското съвокупление по време на месечното почистване или ако жената вече е заченала в утробата си. Продължението на физическите сношения във втория случай той счита за противоестественно и греховно. Другите правила относно това се състоят в следното: „Човек трябва да се въздържа от сладострастие и да заповядва на стомаха си и на това, което е по-ниско от него. Не се

докосвай до никаква друга жена освен до своята. А и тук трябва да има мяра и граница. Излишното удовлетворение на плътта отслабва нервите, помрачава чувствата и намалява силите. Бог иска човешкият род да продължава, но Той не казва: бъдете похотливи. Животните, които са без разум, следят времето за съвкупление. Човекът ли, който се отличава с разум, да стои в това отношение след тях? Според разума онзи, комуто е позволено да живее с жена, трябва да спазва времето: никой не трябва да се съвкуплява с жена като петлите, по всяко време: например връщайки се от църква или сутрин от тържището, когато е време за молитва, за четене и други дела. Брачното сношение не трябва да бъде често: колкото е по-рядко, толкова е по-желано и по-приятно. И през нощта, в тъмнината, не трябва да се държим неумерено и волно. Безсрамните думи, гнусните пози, любодейните целувки и имената на други волности да не се споменават между нас.“ Скромността, която характеризирала древния християнски брак, проличава в самите названия, с които се наричали взаимно съпрузите. Жените много често били наричани от мъжете си „сестри“ и наистина някои от съпрузите живеели като брат и сестра, отказвайки се за определено време или завинаги от брачни удоволствия. Такова въздържание може да има място само при взаимно съгласие на съпрузите - за това настоява особено Августин според думите на ап. Павел (1 Кор. 7:2-5). Някои съпрузи при самото встъпване в брак си давали обет за постоянно целомъдрие; други, живеейки известно време в брачно състояние, преминавали след това към целомъдрен живот. Примери на единия и другия случай били известни още по времето на Тертулиан; въздържането от този род било явление, което излизало толкова извън обикновения ред на нещата, че се считало за героичен подвиг. Освен произволното въздържане в брака съществували още определени периоди на въздържание, продължаващи

по-голям или по-малък срок. Отците и съборите изисквали въздържание от женени хора през всичките недели и празнични дни, в дните на причастяване, покаяние и пост; при това се основавали на книгата Изход 19:15, където било заповядано на израилтяните преди приемането на закона три дни да не се приближават до жена. В деня на сключването на брака на младоженците не се позволявало плътско сношение - това се вижда от едно правило на Картагенския събор, в което се казва: „След получаване на благословията годеникът и годеницата трябва да прекарат следващата нощ в девство от благоговение към получената благословия.“ За установените дни за въздържание говори Кирил Иерусалимски, макар да не ги посочва. За въздържанието в деня на причастяване говори блаж. Иероним. А Лаодикийският събор забранил браковете в дните на Четиридесетница.

Отците и учителите на Църквата многократно внушават на съпрузите скромност в техните взаимоотношения, така че думите им и обръщенията помежду им да не дават повод за съблазън нито на децата им, нито на прислугата. Тертулиан внушава: „Проявявайте в себе си красотата на пророците и апостолите. Простотата и целомъдрието да бъдат единствената ви украса. Привържете Словото Божие към вашите уши - казва той на жените, - а Христовото бreme към шията си. Покорявайте се на мъжете си, това е достатъчно за вашето украшение. Облечете се в коприната на справедливостта, във визона на светостта, в пурпура на целомъдрието. И тогава сам Бог ще бъде вашият верен и вечен подател на любов.“ Говорейки за жените, Климент нарича накитите, с които се украсявали, пера, на които те отлитат от съпругеската вярност. Не всички християнки се съгласявали с тези строги предписания; някои от тях се стараели да възразят в защита на своите премени. Те казвали, че са длъжни да се украсяват заради своите мъже, да поддържат тяхната благо-

склонност, че Бог им е дарил самите земни блага за тяхна полза; че те заемат високо положение в обществото и по необходимост трябва да поддържат своето достойнство. Тертулиан разглежда и доказва неоснователността на всяко от тези възражения.

Древните християнски писатели описват брака на християнските съпрузи с най-привлекателни черти като пълно вътрешно единство на две лица, образуващи от себе си един живот. Ще приведем следните думи на Тертулиан: „Колко приятни трябва да са връзките, обвързващи две сърца в една надежда, в една вяра и в един закон! Те са като деца на един баща. Между тях няма никакъв раздор или различие нито в душата, нито в тялото. Те са двама една плът: Където плътта е една, там и душата е една. Те заедно се молят, заедно коленичат, заедно посят, взаимно се ободряват и ръководят един друг. Те са равни в Църквата и в общуването с Бога, поравно делят бедност и богатство, нямат нищо скрито един от друг, не са си в тежест, всеки от тях може да посещава болни и да помага на бедни. Те заедно пеят псалми и химни, стараяйки се да се надпреварват в похвалите на своя Бог. Иисус Христос се радва, виждайки такова семейство, изпраща Своя мир в техния дом и го обитава заедно с тях, а където се намира Той, там не може да влезе духът на злобата.“ Такова взаимно общуване на съпрузите се проявявало и във взаимните грижи за спасение на душата. Пример за загриженост на съпруга за спасението на жена му показва Тертулиан, написвайки съчинението „Към жена ми“, в което той ѝ дава наставления как да устрои своя вътрешен храм не само по време на неговия живот, но и след смъртта му. Още през II век било широко разпространено преданието, че апостол Петър възбуждал у своята жена ревност към търпеливо понасяне на мъченическата смърт, казвайки ѝ: „Жено, помни Господа.“ На свой ред много често се случвало жени християнки да обръщат мъжете си към

вяра в Бога, да ги запознават с християнството и да ги спечелват за вярата и добродетелния живот. Затова именно възхвалява Григорий Богослов своята майка Нона. Ако Златоуст казва: „Няма никой по-силен от благочестивата жена, увещаваща и наставляваща мъжа си“, тази забележка се потвърждава от безброй примери през всички векове.

Понятието за святост на християнския брак включвало прекратяването на съпружеските сношения с порочния съпруг. В книгата „Пастир“ се дават следните наставления по този повод: „Ако мъжът има жена християнка и я намери в прелюбодеяние, той греша, ако живее с нея. Ако мъжът узнае за греха на жена си и тя не се покае, а остава в прелюбодеянието си, то мъжът ще стане неин съучастник. В случай че тя упорито остава с порока си, нека мъжът ѝ да я остави и да остане сам. Ако той напусне жена си и вземе друга, той сам става прелюбодеец. Ако напуснатата жена се покае и пожелае да се върне към своя мъж, той е длъжен да я приеме; ако мъжът ѝ не я приеме, той прави голям грях: длъжен е да приеме грешницата, която се разкайва, но не много пъти.“ Каквото е казано за мъжа в книгата „Пастир“, има същата сила и по отношение на жената. Това изисква и Василий Велики. Впоследствие станало така, че само мъжете искали развод с жените си под предлог на тяхното прелюбодеяние, и възникнало мнението, че жените нямат право да искат развод в случай на прелюбодеяние на мъжете си. Представителите на Църквата са се стараели да изяснят цялата неоснователност на подобен едностранчив подход.

Накрая да хвърлим поглед върху отношенията между родители и деца. Ние виждаме, че и тук новият християнски дух е положил неизгладимия си печат. Възпитанието на децата било предимно религиозно, особено в домашния живот. Още апостолският мъж Варнава предписвал на всеки християнин: „Наставлявай от детство сина и дъщеря си в страх Божи.“ Главно средство за религиозно възпитание

на децата било Свещеното Писание. За Леонид, бащата на Ориген, е известно (от Евсевий), че той ежедневно му давал да учи наизуст глава от Свещеното Писание. „Бъди внимателна - пише Блажени Иероним на майката - в избора на възпитание за душата, предназначена да служи като храм на Бога; помни, че началото на всичко трябва да принадлежи изключително на Господ; затова първите мисли, първите думи на детето трябва да бъдат осветени с благочестие. За майката християнка няма по-голяма радост от онази, когато тя чува детето си да произнесе още неуверено и със запънки името на Исуса Христа или когато то се опитва да пее свещени напеви със своето нежно гласче. Когато по-късно имаш възможност да упражняваш паметта на дъщеря ти, научи я на псалми. Нека апостолските Евангелия и Писания да станат съкровище за нейното сърце; нека всеки ден тя да прочита с теб няколко страници от тях и по такъв начин да ти поднася всяка сутрин букет от цветя, набрани от нея в Свещените книги. Нека това бъде главната ѝ грижа, най-обикновеното ѝ занимание, което тя би оставяла само когато си ляга да спи и за което би се захващала, ставайки от сън. Пази детето си - продължава Иероним - от всички четива, които внасят в недрата на християнската душа езически понятия и вкусове. Пази се и ти самата от мнението, че за младостта е полезно отрано да придобие някои сведения, които впоследствие идват сами по себе си. Според мен много по-безопасно е въобще да не се познаят тези неща, защото познанието им неизбежно води след себе си последствия.“

Наред с това голяма била грижата на родителите да отстраняват децата си от всичко неприлично и съблазнително. „Душата - казва същият Иероним - трябва да бъде ръководена така, че тя да не се научава нито да слуша, нито да говори това, което отвлича от Страхата Божи. Тя изобщо не трябва да разбира неприлични думи. Трябва да държим децата си далеч от лекомислените деца на други родители

и нека гледачките да избягват всяка лоша компания, която би ги научила на лоши нрави. Ако родителите с такава загриженост предпазват децата си от ухапване на змия, то как да не ги предпазят от злото на този свят?“

Древните християни в най-голяма степен се грижели децата им да имат добродетелни учители и ако това не се спазвало, епископите и проповедниците извисявали своя силен глас против такъв пропуск. Така например Златоуст казва: „Сега се грижат повече за конете и магаретата, отколкото за децата. Ако наемат пастир за магаретата, те са много заети с въпроса да не е глупав, пияница, мошеник, опитен ли е. А ако избират учител, то вземат когото и да е и не мислят, че няма по-важно изкуство от възпитанието на децата.“

Често майките християнки с мъже езичници сами се грижели и следели за възпитанието на децата си. Такава била Нона, майката на Григорий Богослов, посветила го от юношество на Бога и сама сложила в ръцете му Евангелието, в резултат на което Григорий сравнява себе си със Самуил, от млади години посветен от майка си на Бога. Силно влияние върху възпитанието на Василий Велики имала неговата баба Макрина, която постоянно му давала като пример за подражание Григорий Чудотворец, Неокесарийски епископ. Майката на блажения Теодорит, родила сина си след дълго безплодие, гледайки на него като на дар Божий (за което говори и името му), от малък го посветила на Бога: всяка седмица тя ходела с него при благочестивите антиохийски монаси, измолвайки тяхната благословия и наставления за него. Златоуст и Августин дължат своето величие и святост на майките си: Златоуст на Антус, а Августин - на Моника, за което свидетелстват сами тези велики мъже.

А. Лебедев

ГЛАВА II

За съпружеския живот

Преживяванията в първата минута на брачния живот. От какво зависи щастието в съпружеския живот? Разумен избор на годеник и годеница. Истинската душевна природа на мъжа и жената. Неразтрогваемостта на брака. Брак по принуда от родителите. Задълженията на мъжа и жената. Възглавяване на жената от мъжа. Оскверняване на съпружеското от нечиста връзка. От какво зависи благополучието на съпружеския живот.

Приятно е да се гостува на сватбено тържество. По лицата на гостите играе весела усмивка, в очите им светят удоволствие и радост. Глъч и смях, пеене и музика, вкусни и насищащи ястия и обилно разливане на различни напитки - така обикновено изглежда сватбеният, брачният пир. Никой не осъжда строго това толкова естествено и разбираемо веселие на пируващите на сватбата, стига то да не излиза извън пределите на скромността. Всяко нещо си има своето време: време за тъга и време за радост, време за сълзи и време за смях; сватбата не е погребение и брачният пир не е панахиден обяд. Какво се празнува тук? Разцветът на новия живот, животът на две лица, мъж и жена, преди чужди един за друг, а сега свързани помежду си доброволно, по взаимното им съгласие и с небесната благословия в неразривна връзка за цял живот. Свърза-

ни в едно така тясно, така неразлъчно, че те вече представляват не двама, а един човек. Тази двойка в единство - двоен живот в единство на духа и тялото - е наистина начало на нов живот, като че ли второ раждане на мъжа и жената за непознат за тях досега живот. Как да не приветстваш с радост и веселие зората на този нов живот; как да не поздравиш онези, на които са близки и скъпи младоженците, т. е. роднините и приятелите им? И самият Господ с пречистата си Майка не е ли присъствал на брака в Кана Галилейска и за поддържане на брачното веселие по убеждение от своята Майка не е ли извършил тук първото в обществената си дейност чудо, превръщайки водата във вино - вино силно и хубаво? Това, което е позволил, благословил и осветил със своето дело сам Господ, него човек не може и не смее да осъди.

Но, слушатели, от приятната и радостна картина на брачното веселие ще насоча вниманието ви към въпроса: не срещали ли сте сред пируващите на сватба лицата на някои хора, отдадени по-малко от другите на общото безгрижно веселие? Струва ни се, че при по-внимателно наблюдение на празнуващите не е трудно да открием между тях такива не съвсем весели лица. Това са самите новобрачни, в чест на които се извършва пиршеството. Макар и чрез свободен избор един на друг или с дълбока и пламенна любов, с радостни надежди за взаимно щастие да са сключили помежду си неразривен пожизнен съюз, в минутите на самия брачен пир те не могат напълно безгрижно да вземат участие в общото веселие на пируващите. Тревожни въпроси за бъдещото щастие на техния живот, неизвестността от настъпващата съдба на тяхното съпружество неволно свиват сърцата им, вълнуват душите им, смущават мислите им; и ето, при цялото си желание да се прикрият зад външния вид на веселието, те несъмнено са вътрешно неспокойни, потиснати от някак-

ва мъка, грижа, тревога. И трябва да кажем истината: за тази тревога и безпокойство не трябва да осъждаме ново-брачните, а да ги хвалим. Трябва да си много лекомислен или душевно изкривен, за да встъпиш в брак и да преживееш първите минути от брачния живот съвсем хладнокръвно и безгрижно.

Помислете само колко много зависи съдбата на човека, неговото щастие или нещастие от съпружеството, и вие ще разберете, че при встъпване в брак хладнокръвието, спокойствието и безгрижието са напълно неуместни. Бракът е такава решителна крачка в живота на хората - на мъжете и жените, по-важна от която е трудно да си представим. Нито богатството, нито честта, нито славата, нито крепкото здраве могат да доставят и осигурят на човека толкова щастие, колкото доброто, мирното, щастливо съпружество и обратното: нито бедността, нито скромността на положението в обществото, нито болестта, въобще нищо не може да лиши до такава степен от щастие, не може да бъде така тягостно и непоносимо, както неудачното, нещастното съпружество. Не гледайте в какви дрехи се обличат, с каква храна се хранят, в какво се возят съпрузите, а разберете как живеят взаимно, и вие ще узнаете дали са щастливи. И в скъпа кола, и в богати дрехи, и на богатата маса мъжът и жената могат да се чувстват нещастни, и обратното - на скромна маса с хляб, квас и каша и в трудната дневна работа могат да смятат своята съдба за щастлива, ако само живеят мирно, ползват се с взаимна поддръжка и любов в труда. Така съпружеското щастие е коренът или основата на щастливия живот въобще за мъжа и жената.

Въпросът тук е: от какво зависи самото щастие на съпружеския живот? При какви условия идва и се съхранява то? Всички, сключващи брак, очевидно затова и встъпват в него, защото се надяват да срещнат и да се насладят в брачния живот на ново щастие, неизпитано от

тях досега. И уви, колко хора, жестоко разочаровани в това щастие, познаваме ние! Колко хора са излъгани в сладките си мечти за бъдещия съпружески живот. Колко лица проклинат и оплакват деня на своя брак! Къде действително повече и по-често се срещат печални сцени на груби кавги и ругатни, на взаимни упреци и обиди, на безкрайни оплаквания един от друг и даже на явна и често непримирима вражда и омраза един към друг, освен именно в семейния живот, между мъжа и жената? Кой не познава подобни нещастни семейства?

И така въпросът по какъв начин се изгражда и при какви условия се поддържа и съхранява щастието на съпружеския живот, заслужава нашето голямо внимание.

Щастието на съпружеството зависи преди всичко от разумния избор на годеник и годеница. Този избор ще бъде разумен, обещаващ добри последствия в съпружеския живот, ако, първо, годениците притежават добро здраве; второ, ако са достатъчно подготвени за самостоятелен семеен живот, и, трето, ако повече или по-малко си допадат по възпитание и образование, по семейни нрави и обичаи, по начина на ранния си живот и по духовните си наклонности.

Брачният живот изиска добро, повече или по-малко крепко здраве на съпрузите за благото на тях самите и на децата, които могат да родят. Разбира се, нашият живот и здраве зависят от Бога и здравият годеник по непредвидени причини може да загуби здравето си и да стане болен мъж. Годеницата със здраво телосложение също така може да стане болна жена. Това е от Бога и затова всеки мъж трябва с търпение да понася болестта на жена си и всяка жена - болестта на мъжа си; малко е търпението, трябва и състрадателност, и пълна преданост, и любов към болния човек. Но във всеки случай вече болният мъж или жена, страдащи от постоянна и неизлечима болест, са длъжни решително да се въздържат от встъпване в брак,

за да не разбият живота на другия, за да не ядат, както се казва, чуждия живот. При намерението да встъпиш в брак трябва да обръщаш внимание не само на възможността за щастието на другото лице от съжителството с теб. Каква е ползата от брака, какво е щастието от съпружеството, ако единият е лично доволен от съпружеския живот с другия, а вторият - напротив, смята своя живот в съпружество с първия за погубен? А такова различие в чувствата на съпрузите може да се получи лесно и накрая да доведе до разстройване на живота на двамата, ако единият от тях притежава свежи, цветущи сили, а другият - обратно, е слаб, хилав, вечно болнав. Ако за взаимното щастие на съпрузите трябва някакво равенство във възрастта, ако малко добро обещава бракът на старец или много възрастен човек с девица първа младост, или на юноша със старица, то едва ли не по-малко застрашава с разрушение на съпружеското щастие бракът на свежо, здраво лице с болно, страдащо от неизлечим недъг, чиито вкусове, желания, удоволствия и често даже самите възгледи за нещата се отличават коренно от вкусовете, желанията, удоволствията и вижданията на здравия човек: това, което се харесва на единия, у другия възбужда раздражение, неудоволствие, горест. При такова несходство на душевните, а понякога дори на физическите разположения на болния и здравия човек няма ли да стане накрая брачният им съюз тежък ярем за двамата, предизвикващ у тях само чувство на мъка и страдание?

Но крепкото физическо здраве на годениците още не е единственият залог за тяхното бъдещо щастие в съпружеския живот. Освен това, както казахме, се изисква взаимната им подготовка за семеен живот, за придобиване на средства за издържане както на самите себе си, така възможно и на техните бъдещи деца, и умение да водят своето домашно стопанство. Преди встъпването си в брак мъжът е длъжен обмислено и основателно да реши въпроса

притежава ли той достатъчно средства за живот, придобил ли е опитност в някаква работа, занятие или професия, за да може с труда си да поддържа благосъстоянието на бъдещото си семейство, тъй като върху мъжа предимно пада задължението за издържане на жената и възпитанието на децата. Преди да встъпи в брак, жената също е длъжна да провери подготвена ли е достатъчно за водене на домакинството, за да бъде истински помощник на мъжа си в благоустройството на семейния живот.

Но освен взаимната подготовка на съпрузите за самостоятелен живот, за издържане на себе си и на бъдещите си деца със съвместен труд за съпругеското щастие е необходимо още и известно съответствие между годеника и годеницата във възпитанието, образованието, вкусовете, навиците и обичаите, които обикновено се придобиват или в домашната, родителската среда, или в онази среда, в която са прекарвали ранния си живот годениците. Често при избора под влияние на външното си увлечение един към друг те или въобще не вземат под внимание, или даже нарочно скриват един от друг разликата във възпитанието и образованието си, навиците и пристрастията си, в начина на мислене и в нравствената си нагласа, за да не се прекъсне възникналата между тях привързаност. Но след сключването на брака, когато не е необходимо да се притесняват един от друг, когато сключеният брачен съюз се признава вече за необратим и неразрушим, истинската душевна природа на мъжа и жената се открива в цялата ѝ неприкритост; и тогава различието в тяхното възпитание, навици и начин на мислене води към най-неприятни сблъсъци, спорове, кавги, враждебни взаимни упреци и накрая - до пълно разочарование един от друг.

Всичко това показва, че взаимният избор на годениците трябва да бъде извършван с голямо внимание, със строго и обстоятелствено обмисляне за тяхното взаимно съпругеско щастие. Разбира се, при този избор преди

всичко трябва да се ръководят от чувството на взаимно влечение един към друг и твърдата увереност в развитието на това влечение до неразривна любов в брачния живот. Без такова сърдечно влечение, без надежда за взаимна любов бракът пряко застрашава с бедствие съпрузите. Недостатъчната любов или отсъствието ѝ между тях още преди сключването на брака рядко се замества с промяна на любов в съпружеството - напротив, това често преминава в сигурна вражда и омраза между тях, с което се нарушава самата святост на съпружеския живот. Отсъствието на любов между годеника и годеницата или мъжа и жената едва ли може да запълни или замени всички други условия за поддържане на съпружеското им щастие като добрите средства за живот, трудолюбието, способността за занятия или работа, даже високите качества на ума и нравствеността на съпрузите. Където няма любов, там няма и съпружеско щастие - любовта е фундаментът, крайгълният камък, върху който се гради съпружеското щастие. Ето защо Църквата така свято почита доброволното съгласие на годеника и годеницата за сключване на брак, че в самото начало на собственото им бракосъчетание им задава въпроса дали доброволно и без принуда встъпват в брак помежду си, и ако чуе от тях отрицателен отговор - т. е. не доброволно, а по принуда, тя прекратява самото свещенодействие и не извършва бракосъчетанието. Но наред със свещеното значение на взаимното любовно чувство между годениците при сключването на брака не трябва да се забравят или изпускат предвид и другите условия за щастлив съпружески живот, за които говорихме преди: физическото здраве на бракосъчетаващите се, тяхната способност за взаимна поддръжка в устройването на семейното благосъстояние, съответствието им във възпитанието, начина на предишния живот, навиците, вкусовете и нравствената нагласа. При тези условия чувството на любов между годеника и годене-

ницата несъмнено ще укрепи в тяхното съпружество до най-тясна, неразривна връзка, до преданост един към друг, до живот душа в душа, което е и целта, и предназначението на брака. Напротив, без тези условия привързаността им и даже явната искрена любов между тях може впоследствие в съпружеството да се окаже краткотрайно припламване на увлечение, способно да угасне при първата поява на някой недостатък на мъжа или жената или на вътрешното, душевно различие между тях.

Завършвайки беседата за необходимите правила на благоразумие, от които трябва да се ръководят годениците при избора един на друг за съпружески живот, ако желаят истинско и здраво щастие в брака, сега да преминем към указването на онези съществени условия, при които се поддържа и съхранява взаимното щастие на мъжа и жената в самото им съпружество.

Първо място в редицата от тези условия заема правилното разбиране на тайнството на брака, ясното и точно съзнание за онова, което е извършено от бракосъчетаващите се с встъпването им в съпружески съюз. Винаги и във всички случаи от правилното разбиране на делото зависи успехът на самото дело: нашите мисли определят нашия живот. Съдейки по това, ние живеем и действаме така, както разбираме живота и задълженията си. Ние сме разумни същества и от нашия разум зависи много в нашия живот. Това трябва да кажем и по отношение на брака: благополучието на брачния живот се намира в пряка и решителна зависимост от това правилно или неправилно разбиране какво е бракът - тайнственият съпружески съюз между мъжа и жената, и какви неизменни задължения им налага той.

И така, какво разбиране за брака трябва да имат съпрузите, така че техният живот да преминава във взаимно задоволство един от друг.? Това е разбирането, което открива и на което ни научава самото Слово Божие.

Бог, Който създал човека и е определил неговото предназначение в света, без съмнение е и най-добрият изразител на нашите задължения, на нашето призвание в живота. Но ето какво казва Словото Божие чрез устата на Адам за брачните връзки, наложени още на най-първата съпругеска двойка от самия Бог: „Ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи към жена си; и ще бъдат (дватамата) една плът“ (Бит. 2:24). Тази свършена неразлъчност на съюза между мъжа и жената открито и положително потвърдил и нашият Господ Спасител, Който прибавил още: „... Прочее, което Бог е съчетал, човек да не разлъчва“ (Мат. 19:6). В духа на своя Небесен Учител Светите апостоли също така открито изразяват ненарушимостта на съпругеството, посочвайки, че съюзът между мъжа и жената е отображение на съюза на Христа с Църквата (Еф. 5:32). Оттук както съюзът на Господ с Църквата е преизпълнен с висока и свята тайнственост, състояща се в обилно изливане на даровете на Светия Дух върху Църквата, така и съюзът на мъжа и жената е висока и свята тайна; таинство, съединяващо мъжа и жената не с човешки действия, а със силата на Светия Дух. Разтрогването на брака е неестествено или по-точно противоестествено нарушение на изначалното, природното предназначение на мъжа и жената към неразривен съюз, с това най-грубо се изкривява и извращава подобие на брачния съюз на неговото първоначало - на съюза на Христа с Църквата, и накрая, то е тежко оскърбление на Свети Дух, съобщил своята небесна сила на съпрузите за неизменно и неразривно съжителство един с друг за благословеното раждане и възпитание на децата. И така, Словото Божие, самият Бог казва: бракът е ненарушим, неотменим, той не подлежи на капризната воля на човека да го сключва и да го разтрогва: „Коего Бог е съчетал, човек да не разлъчва.“ Към тази гледна точка за брака, към неговото разбиране като неразривен съюз трябва твърдо

да се придържат хората, встъпващи в брак, ако желаят да намерят в брачния живот истинско и трайно щастие. Тази мисъл за ненарушимостта на брака, приемана с християнска вяра и постоянно съхранявана, несъмнено е способна да удържи съпрузите от много излишни и дребни семейни кавги и стълкновения поради страх, че по пътя на тези раздори те ще отидат накрая към разрив, решително забранен от Словото Божие.

И от наша, чисто човешка гледна точка неразривният брачен съюз е единствено достойният съюз за мъжа и жената като разумни и нравствени същества. Хората не са животни и затова не могат да се обвързват с брачни връзки и после подобно на животните да се разделят, забравяйки един за друг. Върху всички действия и явления в духовния и физическия си живот човек слага печата на своята по-висша в сравнение с животните природа - печата на благородството. Даже такива обикновени действия като храненето, пиенето, спането и др. се различават от подобни действия на животните: те си приличат по тяхното извършване, но са присъщи на разумни и притежаващи съвест същества. Така и в брачно отношение той се различава неизмеримо от животните и ги превъзхожда. При човека брачният съюз между мъжа и жената е свещена тайна, скрита от всички хора, и същността на това се състои не във външната физическа връзка, а във вътрешната, духовната. Мъжът и жената представляват едно цяло - не толкова телесно, колкото духовно; самото им свързване в брака се обуславя преди всичко от техните душевни потребности, тъй като мъжете не притежават много качества, необходими за пълен духовен живот, които притежават жените, а жените пък се нуждаят от свойства, принадлежащи на мъжете. Поради тази причина те се свързват помежду си в съпругески живот, защото всеки поотделно е само половината от човешката природа и едва след свързването им те стават напълно цялостен човек. И така,

ако веднъж извършената пълнота на човешката природа чрез брачния съюз на мъжа и жената се разрушава отново, то този разрыв е противоестествен, несвойствен на човешката природа, унижава достойнството на човека и го принижавя до степента на скотския живот. Само смъртта може да раздели мъжа и жената, а разводът е нарушение на съпружеското целомъдрие.

Някои хора, от една страна, ненапълно покорни на Божието Слово и неспособни да проникнат в смисъла на съществуването на изискването на човешката природа, от друга страна - склонни лесно да се подчинят на всички минутни възбуди на низшата си, чувствена природа, искат да оправдаят възможността и даже необходимостта от брачни разводи в случаите на липса на любов между мъжа и жената и пораждаване на любовно чувство в някой от тях към друго лице - към друга жена или друг мъж. Но таква оправдание е по-ниско от всяка оценка - то не заслужава никакво уважение. Първо, от всички човешки договори най-много брачният договор трябва да бъде за нас свещен договор: той се прави не по принуда, а строго обмислено; той се извършва тържествено пред лицето на Бога и хората в най-святото място - в храма; той се осветява от Светия Дух, Който съобщава своята благодат на съпрузите за укрепването на техния съюз. Поради всичко това нарушението на брачния договор е едно от тежките престъпления. Второ, чувството на любов у съпрузите както в своето развитие и укрепване, така и в своето охлаждане и угасване зависи не от някой друг, а от самите тях. Ние сме свободни същества и затова от нашата свободна воля зависи както развитието на чувството на любов или използването на всички необходими средства за това развитие, така и неговото угасване. Предвид многобройните примери от живота можем да кажем: в повечето случаи става така, че именно у съпруга, от когото си отива любовта към другата половина, се крие и най-голя-

мата вина за тази загуба и че тя се дължи на разпуснатостта на живота му, в низките му страсти. Ясно е, че загубата на любовното чувство - било то у мъжа към жената, или у жената към мъжа, съвсем не е основание за развод, а неппростима вина на загубилия чувството, която може и трябва да бъде изгладена с възраждането и възстановяването на това чувство, а в никакъв случай - с развод. Последното е по-горчиво от първото. Трето, брачната любов е свещена, висока и тайнствена, защото представлява не самолюбие на съпрузите, не само любовта им към самите тях под формата на любов към другото лице, не използване на другия като оръдие или средство за удовлетворение на лични потребности, а истинска преданост към другия, самоотверженост, самопожертвувателност. Господ е казал: „Никой няма любов по-голяма от тая, да положи душата си за своите приятели“ (Иоан. 15:13). Истинската любов е саможертва в полза на другия; истинската брачна любов именно не трябва да бъде нищо друго освен преданост на мъжа към жената и на жената към мъжа. Отгук, който иска развод с жена си или мъжа си само поради причината, че не чувства у себе си любов към нея или него, доказва, че никога не е имал истинска съпругеска любов: бил е самолюбив, обичал е дотогава, докато това му е доставяло лично удоволствие, удовлетворявало е любовта му към самия себе си. Такъв човек вместо развод със своята половина трябва да се стреми с цялата си съвест към възбуждане и укрепване у себе си на истинската любов или преданост към другия, с когото той тържествено пред лицето на Бога и хората е свързан с неразривни връзки. Ето какво казва в потвърждение на нашите мисли Свети Златоуст: „Не ми казвай, че жена ти е такава и такава. Ти си с нея една плът. Нима не виждаш, че и нашата плът има много недостатъци? Един е куц, на друг ръцете са му изсъхнали, трети има криви крака, някой е с друг немощен член. Но такъв човек не го

отсича и често се грижи за него повече, отколкото за другите“ (Хр. Чит. 1880 г., №3).

Дори и в случай, когато някой от съпрузите е бил свързан чрез брак с другото лице без любов към него, без доброволно съгласие, било по принуда от родителите или от други лица, даже и тогава дългът на свещеното съпружество повелява съхранение на неговата цялост. В този случай човекът, неволно обвързан чрез брак с нелюбимо лице, е длъжен да понесе своето съпружество като подвиг, като жребий, присъден му от Бога, и да остане верен на този подвиг до края на живота си - тогава той ще получи голяма награда на небесата: „Претърпелият до края ще бъде спасен.“ Не изпраща ли Бог на някои хора разни тежки кръстове, които те носят в продължение на целия си живот? Защо да не носи и кръста на бракосъчетанието този, комуто е назначен, като оръдие на спасението? Верният на този кръст несъмнено ще бъде спасен.

И така, всеки, встъпил в брак, е длъжен твърдо да пази в паметта и сърцето си мисълта за неговата неразривност и за ненужността от кавги и неприятности със своята половина. Той трябва да й осигури съпружеско щастие.

От мисълта за неразрушимостта на брака произтичат три главни задължения на съпрузите един към друг, върху които се утвърждава и без които е немислимо съпружеското благополучие.

Тези задължения са следните:

1. Пълна и искрена взаимна любов на съпрузите. Любовта им трябва да се изразява не само в доставяне на удоволствие за всеки чрез любовта му към другия, а в безкористната им и самоотвержена преданост един към друг, в живот за другия. Апостолът заповядва на мъжете да обичат своите жени „както телата си“ (Еф. 5:28). Каквато и да е жената: болна или здрава, красива или грозна, скромна или капризна, ние сме длъжни неизменно да я

обичае. Апостолът описва свойствата на истинската любов по следния начин: „Любовта е дълготърпелива, пълна с благод, любовта не завижда, любовта не се превъзнася, не се гордее, не безчинствува, не дири своето, не се сърди, зло не мисли, на неправда се не радва, а се радва на истина; всичко извинява, на всичко вярва, на всичко се надява, всичко претърпява. Любовта никога не отпада“ (1 Кор. 13:4-8). Тези свойства трябва да притежава съпружеската любов. За развитието и укрепването на такава любов между съпрузите често пречи лъжливото преувеличение на разбирането на мъжа за ръководната му роля над жената, за властта му над нея, на която тя невинаги се подчинява. Мъжът често твърдо помни, че той според думите на апостола е „глава на жената“ (Еф. 5:22), както Христос е глава на Църквата. Той е уверен, че е безусловен властелин над жената, а тя е негова робиня, слугиня и че на нея принадлежи изключителното задължение да се подчинява на мъжа, да изпълнява всичките му капризи и прищевки, макар чрез тях да се разкриват пълното му безумие, налудничавост, опърничавост. Но Словото Божие не е давало и не дава на мъжа такова неограничено право над жената: освещавайки властта на мъжа над жената, то изисква от мъжа такова отношение към нея, чрез което да ѝ се оказва „чест“ (1 Петр. 3:7). Писанието нарича мъжа глава на жената, но с това се изразява не толкова правото, колкото задължението на мъжа. Със самата си природа мъжът има и физическо, и духовно преимущество над жената. Той е длъжен да покаже и да поддържа това преимущество не със своето своеволие и тиранство, а с вътрешното си духовно превъзходство над нея: той трябва да се държи така, че неволно да възбужда уважение и покорност у жената към себе си; да притежава строго разсъдлив поглед за нещата, внимателно да следи недостатъците си и по възможност да ги изкоренява, да се старае да поддържа достойнство-

то си така, че да не падне и да не се унизи в очите на своята жена. Ето в какво се състои истинското и задължително главенство на мъжа над жената. Мъжът е глава на жената, както Христос е глава на Църквата. Но Христос е чужд на всички недостатъци на своите вярващи и представлява вечният първообраз на нашия живот. Той е станал глава на Църквата не с насилие, а с доброволното Му признание от вярващите като своя глава. Христос сам е пострадал за своята Църква, а не е подложил нея на страдания; Той иска от вярващите само изпълнение на дълга, онова, което е честно, похвално, любезно, а не онова, което не е честно, не е похвално. Ако мъжът цени правото си да бъде глава на жена си, той трябва да поддържа своята главна роля не със своеволие и капризи, не с прищевки и опърничавост, не с грубости и тиранство в обръщението си към нея, а с подражание на кротките, милосърдните, любвеобилните отношения на Христа, небесния Жених, към Църквата - неговата годеница. Уважението на жената към мъжа трябва да почива върху доброволното му почитане от нея, замесено с любов, а не със страх пред грубата му сила, пред дивото му самовластие. „Що за съпружество е това - казва Златоуст, - когато жената трепери от мъжа? На какво удоволствие може да се наслаждава мъжът, който съжителства с жена си като с робиня, а не като със свободна?“ (Пак там). Ръководната роля на мъжа за жената трябва да се състои в умението му търпеливо и снизходително да се отнася към нея даже когато е предизвикала раздразнението му и по такъв начин неволно да изгради убеждението ѝ, че той я превъзхожда и тя трябва да му се подчинява. Много точно говори за това Златоуст: „Както Христос, когато църквата (т. е. езичниците преди встъпването си в Църквата) се отвърщала от Него, ненавиждала Го, презирала го и била развратна, с голямото си снизхождение я покорил на Себе Си, без да прибегва нито към закани, нито към назидания,

нито към заплахи, нито към нещо подобно, така постъпвай и ти в отношението си към своята жена: макар да виждаш, че тя те пренебрегва и те презира, умей да я заставиш да ти бъде покорна с голямата си грижа за нея, с любов и дружба“ (Христ. Чт. 1880 г. , №3).

2. Второто взаимно задължение на съпрузите, необходимо за поддържане на общото им щастие, е съхранението на съпружеската чистота или целомъдрие, на неизменната вярност един към друг. Необходимо ли е да се казва, че нищо не може да разруши щастиято на съпружеския живот така, както измяната на единия от съпрузите? С такава измяна се нанася най-тежкото оскърбление на другото лице, на неговите съкровени и високи чувства. Никой добродетелен мъж и никоя добра жена не могат спокойно да понесат осквернението на съпружеството с нечиста връзка на жената с друг мъж или на мъжа с друга жена. Бракът трябва да бъде честен и ложето неосквернено; съпрузите трябва да избягват не само нарушението на съпружеската вярност, но даже и всякаква съблазнителна връзка с други лица, за да не предизвикват напразно ревност у другата съпружеска половина. С нарушението на съпружеската вярност се извърта самият корен на брачния съюз като отражение на високия първообраз - съюза на Христа с Църквата, и по такъв начин се нанася оскърбление и на самия наш първообраз, на Господ Спасител. Заедно с това се оскърбява и Светият Дух, осветил брачния съюз и съобщил му благодатните сили за безпорочно раждане и християнско възпитание на децата. Нецеломъдрените мъж или жена губят високото достойнство на бащата или майката пред своите деца, защото нищо не подронва така уважението на децата към родителите и не помрачава паметта за родителите у децата, както нечистият, нецеломъдреният им живот. Словото Божие така строго гледа на съпружеската чистота, че даже обикновения поглед с нечиста мисъл към

чужда жена нарича осквернение на тази чистота, прелюбодейство (Мат. 5:27-28). Що се отнася до нарушението на съпружеската вярност, то наистина сам Господ придава на това нарушение такава вина, че го признава за напълно уважително основание за развод на съпрузите. Според Словото на Господ, ако прелюбодейнието на един от съпрузите оправдава развода им, то очевидно такъв грях изгонва самата благодат на Свети Дух, сключил брачния съюз, извършва се разрыв на онова, което сам Бог е свързал навеки. Затова колко тежко, непросримо грешни онзи от съпрузите, който със своята измяна нарушава брачната връзка, отстранявайки от себе си Божията благодат, изгонва самия Дух Божи!

3. Накрая, третото задължение, лежащо върху съпрузите, се състои в общия им труд, необходим за поддържане на семейното им благосъстояние. Те се длъжни преди всичко с едно сърце и една уста да молят от Господ Бог благословия за всяко дело, за всеки свой честен и полезен труд; един друг да се наставляват и да укрепяват в твърдата вяра в Бога и надеждата в него при всички обстоятелства на техния живот. Най-поучителна картина в този случай представляват за нас древните християни съпрузи, обрисувана и съхранена до нас от Тертулиан: „Те са като деца на един Отец, като роби на един Господ. Между тях няма никакъв раздор нито в душата, нито в тялото. Те заедно се молят, заедно коленичат, заедно постят, взаимно се наставляват и увещават..., заедно пеят псалми и химни и взаимно се подбуждат към прослава на Господа“ (Прот. Солярск. Нравств. Бог. т. III, стр. 501).

В материалния труд съпрузите са длъжни да си помагат с еднакво усърдие един на друг. Върху мъжа лежи преимущественото задължение да печели средства за живота и издръжката на своето семейство - на жената и децата си. Като получил власт над жената, мъжът в същото време получил от Господ повелението: „С пот на

лицето си ще ядеш хляба си“ (Бит. 3:19). Ленивият, безгрижният мъж, нехаещ за благосъстоянието на своето семейство, е похитител на земни блага от своите кръвни роднини. Ако той не дава на семейството си онова, което е длъжен и би могъл да му даде със своя труд, той краде от семейството си полагащото му се по право от неговия труд. Апостолът казва: „Ако някой не се грижи за своите, а особено за домашните си, той се е отрекъл от вярата и е по-лош от неверник“ (1 Тим. 5:8). Върху жената лежи същият свещен дълг - правилно и благоразумно, с надлежна пестеливост да се разпорежда с имуществото на семейството, придобито с труда на мъжа, и даже, ако е нужно, да му помага в припечелването на самите средства за живот. Безгрижната и лекомислена жена, която харчи за празни прищевки или ненужни премени и украшения придобитото с пот и кръв от мъжа си, е най-злият враг на съпруга и семейството си; тя отслабва любовта на мъжа към труда, отсича му ръцете със своята разточителност, охлажда грижите му за семейството, довежда го до отчаяние, до отвращение от самия живот; тя прави труда му толкова безполезен, колкото безполезно е да наливаш вода в бездънна бъчва. Апостол Павел казва, че желае „също така и жените, облечени прилично, със срамежливост и целомъдрие да се гиздят не с плетенки, ни със злато, или с бисери, или драгоценни дрехи, а с добри дела“ (1 Тим. 2:9-10; 1 Петр. 3:3-4). Ето как описва добрата, трудолюбивата и разпоредителна жена древният мъдрец Соломон: „Нейната цена е по-висока от бисер; сърцето на мъжа ѝ е уверено в нея и той не ще остане без печалба; тя му отплаща с добро, а не със зло през всичките дни на живота си. Тя става още през нощта и раздава храна в къщата си. Не се бои от студ за челядта си, защото цялата ѝ челяд е облечена с двойни дрехи. Наглежда домакинството въщи и не яде хляба на празността. Стават децата и я облажават, мъжът, и той я хвали“ (Притч. 31:10-31).

Да завършим беседата с повторение на всичко казано от нас относно това, от което зависи благополучието на съпружеския живот. Освен от Божията воля то зависи от:

- а) благоразумния избор на годениците;
- б) от правилното разбиране на брака от съпрузите като тайнство, обвързало мъжа и жената с неразривни връзки до края на техния живот;
- в) бракът се поддържа от любовта на съпрузите, от неизменната им вяроност един към друг и накрая от взаимната им помощ в житейските нужди.

Свещеник Петропавловски

ГЛАВА III

Домашната църква*

*„Много ви поздравяват в Господа
Акила и Прискила с домашната си
църква.“*

(1 Кор. 16:19)

Домашната църква на Акила и Прискила. Съвместната домашна молитва, религиозните песнопения. Грижата на бащата на семейството за духовното възпитание на децата. Свещени минути. Иконата - украшение на дома. Неугасими кандила. Молитвената стая.

Тези думи са едно от приветствията, което е включено в днешното апостолско четиво от посланието към Коринтяните. Поздравлението, на славянски „целование“ (целуване**), идващо чрез апостола, не е просто житейско приветствие, изразяващо една вежливост, често лицемерна, а е молитвено приветствие в Господа, свързано с желанието не само за телесни, но и за духовни блага. Към думата „поздравяват“ е прибавено „много“, т. е. усърдно, което е присъщо на изпитващите към ближните християнска любов.

*Почуение в 13-ата седмица след Петдесетница.

**В буквален превод от църковнославянски: “Целуват ви в Господа много Акила и Прискила със своята домашната църква.”
Бел.ред.

Акила и Прискила са мъж и жена, и двамата от иудейски произход. Те били обърнати към християнската вяра от апостол Павел и били не само негови ученици, но и сътрудници в разпространението на Евангелието. Заедно с тях изповядвали християнската вяра членовете на тяхното семейство и живеещите в дома им. Затова Апостолът нарича дома на Акила и Прискила „тяхната домашна църква.“ Членовете на това благословено семейство, както и домашните слуги били свързани не само с кръвни връзки и живот под един покрив, но всички заедно с една вяра в Христа принадлежали към общия църковен съюз с неговото свещеночалство. За всички тях били ценни не толкова плътското родство и житейската близост, колкото духовното родство с Господа Исуса, за основа на което послужило послушанието на Неговото Слово, както това се вижда от думите на Самия Христос. Веднъж, когато на Исус Христос съобщили, че Майка Му и братята Му искат да Го видят и да говорят с Него, Той, посочвайки с ръка Своите ученици, казал: „Моя майка и Мои братя са тия, които слушат Словото Божие и го изпълняват“ (Лука 8:21; Мат. 12:49-50).

По примера на Акила и Прискила всеки християнски дом трябва да бъде домашна църква. Всички членове на християнското семейство са длъжни да устроят своя живот в духа на Църквата. Църковният дух трябва да бъде господстващ в средата им, да направлява техните отношения, така че всеки да види, че живеещите в християнски дом вярват в Христа и са живи членове на Христовата Църква. В този смисъл християнският дом трябва да прилича на храм. Ще посочим чертите на сходство.

Храмът е предимно място за молитва. В него се извършват благодарствени, хвалебни, просителни и покаянни молитви. Заедно с тях в средата на всяко християнско семейство трябва да се извършват не само лични, но и общи молитви. Към тях принадлежат молитвите сутрин

и вечер, преди и след ядене. Всички членове на семейството са длъжни съвместно да вземат общо участие в тези молитви под ръководството на главата на семейството.

В Божия храм се изпълняват свещени четива и религиозни песни. Същото трябва да се въведе във всеки християнски дом. Например в делнични дни, когато малко хора отиват в храма, добре би било сутрин да се чете определеното за всеки ден зачало от Евангелието и от Апостола. В почивните дни членовете на семейството трябва да се поучават и утешават с пеене на църковни песни. В Православната църква не е прието гласното пеене да се съпровожда с инструментални музикални звуци, както е прието в Римската църква или при протестантите; то е било допуснато и в Старозаветната църква, където се пели псалми в съпровод на гусли и органи. Но Православната църква, забранявайки употребата на музика при общественото богослужение, не я забранява при домашното църковно пеене. Като пособие за него с разрешението на духовната цензура са издадени музикални нотни тетрадки. Тъй като музикалното образование в нашето отечество е значително разпространено, то би било много полезно да се употребява музикалното изкуство в служба на Бога по примера на Давид, който съпровождал пеенето на псалмите със свирене на псалтири и гусли и вкъщи, и на полето, където като млад пасял стадото. Това би било много по-добре, отколкото да наслаждаваш слуха си с изпълнение на страстни, понякога нескромни и нецеломъдрени произведения на светската музика.

В Божия храм се предлагат пастирски поучения. Върху всеки баща в семейството лежи свещеният дълг да възпитава децата си в благочестие и в страх пред Бога. С тази цел той е длъжен да бъде техен несменяем учител. Горко му, ако той, обучавайки децата си как да водят житейските дела, не им предава духовни знания. Така и става в повечето случаи. Хубаво е, когато бащите на семей-

ствата учат децата си със своя пример - с примера на благочестието и добродетелта. За съжаление има немало семейства, в които децата нито чуват душеспасителна дума, нито виждат добър пример. Достойни за подражание са онези родители, които не само обичат да четат Словото Божие и духовни книги, но и децата си приучават към това. В празнични и неделни дни, връщайки се вкъщи от Божия храм, те питат своите деца внимателно ли са слушали църковното четене и поучение и добре ли са разбрали онова, което са чули; и ако децата не са разбрали нещо, родителите се стараят по възможност да им го разтълкуват. За съжаление в православното общество това не е обичай и не можем да не признаем, че в това отношение ни превъзхождат много другOVERни християни. Господ ще иска строг отчет от онези родители, които и сами живеят в духовно невежество, а и децата си оставят в мрака му.

В Божия храм се извършва Литургия. Не всички и невинаги, даже в празници и неделни дни, могат да присъстват на нея; но и оставайки вкъщи в случай на нужда, всеки може мислено да се пренесе в Божия храм. Когато в него се провежда Литургия, с ума и сърцето си да присъства там, особено в онези свещени минути, когато се извършва освещаването на Светите Дарове и се принася за всички безкръвна жертва. Ето защо за привличане към участие в църковното богослужение в тези именно минути у нас е прието те да бъдат известявани чрез камбанен звън за Достойно ест и непосредствено след пеенето на Символа на вярата. Онзи дом, в който вземат благоговейно участие в това, което става в тези минути в храма, е подобие на храм.

Накрая храмовете се украсяват с икони. Те са и най-хубавото украшение за християнския дом. В някои домове пред тях горят неугасващи кандила. Както видят на иконите в храма възбужда благоговението на посети-

телите, така и иконите, украсяващи християнския дом, правят не по-малко благотворно впечатление на душата. Обитателите на дома неволно се въздържат от празнословие, злословие, от кощунствени и нечестиви разговори, от осъдителни постъпки, имайки пред очите си постоянно тази светиня. Както в храма благочестивите хора не си позволяват нещо подобно, понеже се боят да не оскърбят него и неговата светиня, така и грешно би било те да се държат неблагоприятно вкъщи пред ликовете на изображенията на иконите Господ и Негови светии. За съжаление хората сега не обичат да украсяват жилището си с икони, поставят някъде в ъгъла едва забележима на вид и по размер икона, като че ли се срамуват да виждат пред очите си тази светиня. Отсъствието на икони в дома свидетелства за отсъствие на благоговение към светинята. Впрочем можем донякъде да извиним стопанките, които, макар да не украсяват стаите с икони, имат в дома си специална молитвена стая, украсена с много ценни икони, и пред тях се молят така усърдно, както и в храма; освен икони и църковни книги тук те не слагат нищо житейско и светско, за да не се разсейват по време на молитва. В действителност тази уединена молитвена постройка е домашната църква.

Благословено да е християнското семейство, одушевено от духа на благочестието. Домът, който то обитава, е наистина подобие на Божи храм и живеещите в него създават домашната църква. Над тях почива Божията благословия, която те привличат най-вече в онези минути, когато се събират заедно за благочестиви упражнения. Към тази домашна църква се отнася Христовото обещание: „Където се съберат двама или трима в Моето име, там съм и Аз сред тях.“ Но нямат право да прилагат този обет онези своеволни християни, които са скъсали съюза с Православната Църква и се събират за Богослужение в свои стаи за молитва. Такива събрания на хора, отчужди-

ли се от Църквата и от нейното свещеночалство, са противозаконни сборища, които само разгневяват Христа, защото който не се подчинява на Църквата, той не се подчинява на самия Христос, Главата на Църквата. Мястото на техните събрания в никакъв случай не трябва да се нарича домашна църква. Това название се присвоява изключително само на онези семейни общности, членовете на които са предани на православието и усърдно служат на Бога не само въщи, но предимно на общи църковни събрания.

Епископ Висарион

ГЛАВА IV

Християнското семейство*

*„А Иисус, като видя Майка Си
и стоещия там ученик, когото обичаше,
каза на Майка Си: жено, ето син Ти.“*
(Иоан 19:26)

Грижете за майката. Домът на Лазар и сестрите му. Любовта към роднини, близки, към Бог. Благодетелност, гостоприемство. Духът на семейната любов.

Въпреки кръстните мъчения във великите минути на извършването на най-възвишения подвиг сърцето на Сладчайшия Иисус е изпълнено със синовна грижа за Майка Му. Той се грижи за Нейното приютяване, като ѝ показва приятеля си Иоан, който ще Я приеме в своя дом и ще Я успокои, и в същото време се старее да Я скрие от очите на враговете, като Й казва: „Жено, ето син Ти.“ Това трогателно внимание, тази нежна грижа на любовта - каква радост са били те за душата, пронизана от мечата на скръбта (Лука 2:35), какъв сладък спомен са оставили в сърцето на преблагословената Мария!

И така в лицето на разпнатия Господ Иисус пред нас застава и Синът, грижещ се за Майка Си. Утвърждавайки съпружеския съюз с думите: „Което Бог е съчетал,

*Слово в деня на Животворящия кръст Господен.

човек да не разлъчва“ (Мат. 19:6), в знак на благоволение към тихите семейни радости Господ посетил брачния пир в Кана и извършил там първото чудо; като син, „покоряващ се“ (Лука 2:51) на своите родители, Той и в последните минути, страдайки заради нашите грехове, със Своя пример ни учи с какво старание трябва да изпълняваме задълженията си към нашите близки, с които сме свързани с особени семейни връзки.

Но този урок има и друг смисъл за нас - учениците и последователите на Разпнатия Господ Иисус. Дългът към близките ни се внушава от кръста, а всичко, което излиза от кръста, има най-близко отношение към нашето спасение. Като приобщава към кръста грижата за Майка Си, Спасителят учи и нас да прибавяме грижата за нашите близки към подвига за спасението си и да изпълняваме своя семеен дълг, осенени от кръста, за да наследим вечните блага в небесното Отечество.

Приемайки с благоговение свещеното завещание от кръста, да поговорим за това как можем да водим семейния си живот за Господа и за оправдание пред Него?

„Нашата душа по природа е християнка“ - казва един древен учител на църквата (Тертулиан). Нежните чувства на съпругеска и родствена любов, внушавани от природата, се изискват и от Евангелието като важен дълг на християнския живот. Бащата - нещадящ сили и труд за благо на семейството, майката - прекарваща безсънни нощи до люлката на детето, синът - носещ с възторг първите плодове на труда си при тези, които са го родили и възпитали, дъщерята - цялата отдаде се или на грижата за родителите си, или за възпитанието на по-малките си братя и сестри, всичките те, следвайки благородното внушение за родствена любов, в същото време извършват дела, благоугодни на Бог и безценни в Неговите очи. И колкото повече съгласие, мир и любов има у членовете на семейството, толкова по-вярно стоят те на спасителния

път. Пример за такова християнско добро семейство представлява домът на Лазар и неговите сестри. Господ Спасител много обичал да посещава Лазаря. Веднъж Господ казал на преподобния Макарий Египетски, че в близкия град живеят две жени, които са по-съвършени от него в добродетелта. „С какво угодихте на Господа?“ - попитал великият подвижник смирените жени, които и се радвали, и се чудели на неговото неочаквано посещение. От техния прост разказ се оказало, че петнайсет години те били омъжени за двама братя и през всичкото това време живеели в любов и съгласие, никога не се карали, не се ругали и с усърдие изпълнявали домашните си задължения.

Така благоухатели пред Бога невидимите за света семейни доблести! Обратно, неблагоприятността, недоброжелателството, враждата и завистта, които тровят семейния живот, са толкова по-грешни, колкото са по-близки хората, към които се отправят те. Апостол Иоан нарича лъжец човека, който казва, че обича Бог, а ненавижда брат си. „Защото, който не люби брата си, когото е видял, как може да люби Бога, Когото не е видял?“ - пита Апостолът (1 Иоан. 4:20). С какво име да назовем човека, ненавиждащ своята родина, член на семейството, когото не само вижда, но и винаги е заедно с него, с когото е израснал заедно, ял е един хляб и е свързан с него с кръвни връзки? Богаташът, безжалостен към бедния Лазар, и той в адски пламък се грижи за своите братя.

Но разгаряйки в себе си свещени чувства на родственена привързаност, християнинът е длъжен да помни и често да мисли, че той има дълг, по-висок от всичко - към Бога и Господа Исуса Христа, и че освен най-близките роднини има и други ближни, на които той дължи чувството си на братска любов. Тези помисли няма да намалят и да помрачат родствената му любов, а само ще й дадат необходимата християнска насоченост, чрез която тя самата ще съхрани чистотата си и ще оправдае човека

пред Бога.

„Който обича баща или майка повече от Мене, не е достоен за Мене; и който обича син или дъщеря повече от мене, не е достоен за Мене“ (Мат. 10:36) - казал Спасителят и със собствения си пример потвърдил, че почитал по-високо свещените задължения към Бога Отец от нежната любов, която хранил към Своята Майка (Лука 2:49; Мат. 12:49). Има случаи, когато човек е длъжен да принесе любовта си към баща, майка или син в жертва на любовта си към Бога. Такава жертва принесъл Авраам, когато отговорил с пълна готовност на думите на Господ: „Вземи едничкия си син Исаака, когото ти обичаш... и го принеси в жертва всесъжение“ (Бит. 22:2).

Днес Светата Църква празнува паметта на седемте братя Макавейски и майка им Соломония, пострадали за вярата от сирийския цар Антиох. Шестте синове свършили своя живот в ужасни мъки пред очите на майка си. Останал седмият, най-младият, най-свидният на майчиното сърце. „Синко - му казала тя, - смили се над мене, която съм те девет месеца в утробата носила, три години с мляко кърмила, откърмила, отгледала и възпитала“ (2 Мак. 7:27). Защо майката поражда чувства на взаимна нежна любов в гърдите на сина си и в собствената си гръд? Не иска ли тя в крайна сметка да задържи до себе си това последно скъпо чедо? Не! „Не бой се от този убиец - продължила доблестната майка, - а бъди достоен за братята си и приеми смърт, за да те придобия пак по милост Божия с твоите братя“ (2 Мак. 7:29). След последния си син и тя паднала жертва на любовта към Бог.

Сега вече няма гонения заради вярата и Господ иска доброволни тежки жертви от силните духом, като ги пречиства и извисява като скъпоценно злато в огъня на изкушенията. Но в семейния живот има и недоброволни, тежки и горчиви загуби. Понякога Господ взема от теб, добрия стопанин, любимата другарка, скъпото чедо, братя,

бащата, майката; взема ги тогава, когато едните току-що са разцъфнали за живот, а другите са били така нужни на семейството! Сърцето ти се къса от мъка, умът се вълнува във водовъртежа от недоумения: съумей да Му се покориш с любов, с търпение понеси кръста си и ти ще Му принесеш, макар и не толкова голяма като Авраам и Соломония, но скъпа и благоуханна жертва!

Освен в тези тежки изпитания любовта към Бога трябва да ни ръководи и в отношенията ни към членовете на семейството: да горим и сияем в чувствата на нашата родствена привързаност. „Аз и домът ми ще служим Господу (понеже Той е свет)“ - е казал един свят мъж (Иис. Нав. 24:15). Всеки истински християнин си казва тези думи и живее с това убеждение. За християнина членовете на семейството са чедата Божии и сънаследници на вечен живот, купени със скъпоценната кръв на Христа. За него пръв и свещен дълг е да посее в младите души, поверени на неговите грижи, семената на истината и доброто, да отстрани от тях съблазните, да ги научи на молитва, със слово и пример да ги води към спасение. И ако има член на семейството, още неукрепнал във вярата или увлечен по пътя на съблазните, той съсредоточава върху него всичките грижи на любящото си сърце. Виждайки брат или син, който седи на една маса с него и разчупва един хляб, той потръпва от ужас при мисълта, че това скъпо същество може да е вече на пътя към гибелта, и употребява всичките усилия на любовта за неговото спасение. Въобще добрият стопанин размишлява, често представяйки си онази велика минута, когато той с чедата и домът си ще застане на съда, за да каже пред Бога, и ще се осмели ли да го каже: „Това съм аз и децата, които ми даде Бог!“

Любовта към ближния изисква членовете на семейството да не ограничават своите грижи зад стените на родния дом, а да разпространяват благодетелното си вли-

яние и върху чужди хора. Велик Божи дар е семейното щастие: да виждаш около себе си членовете на родното семейство в радост и задоволство, осигурени, утешаващи се с взаимна любов, искрено и без стеснение споделящи помежду си чувства и мисли - колко от земните блага могат да се сравнят с това скъпо богатство на стопанина? Тук си почива душата, обновяват се силите, разпалва се желание за все по-голям труд. Но този скъп за нас кръг не трябва да бъде изцяло затворен за другите: не бива да се крием в него от всички обкръжаващи като зад непреходима ограда. В противен случай ние ще злоупотребим с Божия дар и свещената любов към близките незабележимо ще премине в грешно самолюбие. Тя може да стане благовидно прикритие за скъперничество и користолюбие. Имало е случаи, когато заради лъжлива любов към своите хора се решавали даже на престъпление. Дивакът, не чул за християнската любов, по природно влечение на сърцето чувствал необходимост чрез гостоприемство да сподели своите блага с другите: чуждият, даже врагът, ставал за него приятел под покрива на родната му колиба. Гостоприемството е добра черта на семейния бит, но тъй като и то може да бъде превърнато в оръдие за самоугаждане, то Евангелието посочва друг, по-добър начин за семейна общителност. „Но кога даваш гощавка - казал Господ на поканилия го на вечеря, - кани бедни, маломощни, хроми, слепи, и ще бъдеш блажен, защото те не могат да ти се отплатят, понеже ще ти бъде отплатено, кога възкръснат праведните“ (Лука 14:13-14). „Не забравяйте гостоприемството, защото, без да знаят, някои са го оказали на Ангелите“ - казва Апостолът, посочвайки за пример Авраам и Лот. Благотворителност, гостоприемство - това са дейности действително достойни за християнските семейства! Щастлив е онзи, който умее и излишъците си да дели с бедните, и благотворния дух да въдвори в своето семейство! Помилването в деня на съда и Божията благо-

словия над рода му - това е неговата награда! „Аз бях млад - казва Псалмопевецът, - вече остарях и не видях изоставен праведник, нито потомците му хляб да просят: той всеки ден се смиява и назаем дава и неговото потомство ще бъде благословено“ (Пс. 36:25). Какъв прекрасен пример за гостоприемство представлява жената от Сонам! Тя не се задоволила с това, че винаги ласкаво и с любов приемала пророк Елисей, а помолила мъжа си: „Да му направим малка горница над стената и да му турим там легло и маса, и стол и светилник, та кога идва у нас, да си отива там“ (4 Цар. 4:0). Като награда за нейното усърдие пророкът измолил от Бога за нея син и втори път ѝ го дарил, като го възкресил от мъртвите. В любовта към ближния християнинът се ползва от чувствата на любов към членовете на семейството си, а не само с излишъците в дома си. С природните чувства на любов към родителите, съпругата, децата си той сгрява и разширява сърцето си, за да обикне искрено и другите. От нуждата на своя роднина, така близка на сърцето му, той се приучава да цени и нуждата на чуждия. „И той има остаряла майка като тази, която аз толкова обичам. И той има такива малки деца като тези, които са ми така скъпи“ - мисли в сърцето си благотворителят домакин и протяга на бедния своята щедра ръка. Когато свой - син или брат, извърши някакво престъпление, грях, е толкова силно желанието ни той да се изправи и да стане, така искрено вярваме във възможността за неговото поправяне и така ни е горчиво, когато другите се съмняват в това. Изпиталият тези чувства се научава да бъде снизходителен и доверчив и към друго, чуждо чувство.

Свети апостол Павел дава забележителното наименование на семейството на своите ученици и приятели Акила и Прискила - домашна църква. Колко кратко, но точно и изразително са обозначени тук всички свойства на истинското християнско семейство! Както в църквата,

членовете на семейството са обвързани един с друг с тесните връзки на любовта така, че представляват едно тяло. „И кога страда един член, страдат с него всички членове“ (1 Кор. 12:26). Както в църквата, тук се прославя Божието име и живата вяра в Господа Исуса Христа и любовта към Него въодушевява всички членове на семейството. Стените на родния дом често се превръщат в семеен храм, в който към небесата се възнася обща единодушна молитва. И колко много говори този храм на сърцето на молещите се: тук те са се родили и възпитали, тук са живели скъпи, вече отишли във вечността същества; тяхната памет е така жива за всички членове на семейството; тук те са видели толкова радост и мъка! Всички тези спомени са способни да оживят и окрилят молитвата! Тук като в Божията църква е вселен духът на любовта, на благотворителността, на сърдечното и живо участие на всеки, който идва под покрива на благословения дом. И ако човек влезе тук с разбита от скръб душа, с охладняло от съмнения и неверие сърце, той неусетно е обхванат от духа на семейната любов и започва да чувства сладостта и смисъла на християнския живот; вижда пред себе си живите образи на евангелските добродетели и неговото сърце радостно оживява. Самият той неволно се увлича от потока на вярата и благочестието! Колко хора са се обновявали нравствено, отстоявали са заблужденията и са се връщали в лоното на Църквата благодарение на това неотразимо влияние върху тях на добрите семейства! А за този висш подвиг на християнската любов (Иак. 5:20) над домашната църква на християнина все повече и повече се разпространява Божието благословение, даряващо мир, радост, спасение не само на него, но и на близките му роднини и на далечното му потомство. Амин.

Свещеник Петър Смирнов

ГЛАВА V
Наставление
как да живеят мъжът и жената

Мъжът и жената - една плът. Въздържание на съпрузите. Жестоките мъже. Неотстъпчивите жени.

Трябва да живеем в любов и съгласие, да бъдем въздържани и верни един на друг; мъжете да не измъчват жените си, а жените да слушат мъжете си, да си помагат взаимно за спасението на душите си.

Мъжът и жената са по-близки един на друг, отколкото децата на родителите; сам Бог ги е слял чрез тайнството на брака, „тъй че те вече не са двама, а една плът“ (Мат. 19:6). Виждате, мъже и жени, колко сте близки един на друг - вие сте една плът. И както всеки човек обича сам себе си, пази се и си желае добро, така и мъжът и жената са длъжни да се обичат сърдечно, да си желаят искрено един другиму добро, да се пазят взаимно. „Тъй са длъжни мъжете да обичат жените си, както обичат телата си. Защото никога никога не е намразил плътта си, а я храни и съгрява“ (Еф. 5:28-29). Така и жените са длъжни да обичат мъжете си, да се грижат за тях като за самите себе си, трябва да се страхуват да не ги наскърбят с нещо. „Защото мъжът е глава на жената“ (Еф. 5:23); на него Бог е дал повече ум, повече сили, отколкото на жената. Затова той трябва повече да се грижи за дома и

стопанството от жена си, и да работи повече от нея. А жената е длъжна да се покорява на своята глава - мъжа, да го слуша във всичко добро и полезно, длъжна е да му помага според силите си - тя е създадена за помощник на мъжа (Бит. 2:20). Мъжът е длъжен да се съветва с помощника си, даден му от Бог, какво и как по-добре да направи в стопанството. Съпрузите трябва да правят всичко с общо съгласие, в противен случай няма да е хубаво, защото мъжът ще прави нещо по един начин, а жената - по друг. В случай на несъгласие между тях те трябва да си отстъпват. Може и жената да измисли нещо по-добре от мъжа - защо той да не се съгласи с нея? Глупаво и грешно ще бъде, ако мъжът прави нещо напук на жена си: може и по-лошо да е, но да е неговото. Още по-лошо и грешно ще бъде, ако той настоява пред жена си, като казва, че ще стане по-лошо, както тя иска. Господ е повелил жената да слуша мъжа си. Но тя не трябва да се съгласява с него, когато той иска да направи нещо лошо или грешно или пък да обиди ближния, или открадне нещо. Още по-малко мъжът трябва да слуша жена си, когато тя го склонява към нещо лошо и грешно.

Мъжът и жената са дали обет при венчаването си в Църквата пред самия Господ Бог да си принадлежат един на друг; на въпроса на свещеника с добра воля ли встъпва в брак и не се ли е обещал на друга годеница, мъжът му отговарял: „Имам доброволното, а не принудително желание и твърдата мисъл да взема за жена своята годеница; на друга не съм се обещал.“ Същото казвала и годеницата на своя годеник. По тяхно желание и намерение Божията благодат ги е свързала чрез тайнството на брака за цял живот така здраво, че никои и нищо не може да ги раздели освен самата смърт - след тайнството на брака мъжът вече принадлежи не на себе си, а на жена си, а жената - на мъжа си. Сам Светият Христов апостол казва: „Жената не е господарка на тялото си, а мъжът; също

и мъжът не е господар на тялото си, а жената“ (1 Кор. 7:4). Затова те са длъжни да си бъдат верни и да не си и помислят да съгрешат с някой друг. И ако някоя развратница започне да те съблазнява, ти ѝ кажи: моето тяло принадлежи не на мен, а на жена ми. Същото е длъжна да каже и жената, когато някой чужд мъж я уговаря за греха: „Моето тяло принадлежи не на мен, а на мъжа ми“ (Свети Златоуст, Душеполезное чтение, декември 1875 г., стр. 409). Онези мъже или жени, които съгрешават с чужди, оскверняват телата си и те вече не им принадлежат - голям грях пада върху душите им. Страхувайте се, съпрузи, от този грях, бойте се да не оскърбите Господа Бога, Който ви е свързал в тайнството на брака. Помнете винаги, че вашите тела не принадлежат на вас самите - тялото на мъжа принадлежи на жената, а тялото на жената - на мъжа.

Самите вие, съпрузи, трябва да бъдете въздържани, особено в пости, в празници, а също в сряда и петък. Когато се въздържате, вие по-усърдно ще се молите и постиете, а вашият пост и молитва ще бъдат по-угодни на Бога. Въздържането ви е особено необходимо, когато постите или се подготвяте за изповед и приобщаване към Светите Тайни. Тогава сте длъжни и малко да се храните, и да се въздържате от всякакво светско наслаждение. Но дотук ли свършват задълженията на говеещите? Те трябва да бъдат дълбоко съкрушени за греховете си и със сълзи да молят милосърдния Господ да им прости, а имащите жени да бъдат като че ли нямат.

Колкото и грешно е да не се спазва съпружеското въздържание в не позволено време, всеки съпруг е длъжен винаги да помни, че тялото му принадлежи не на него, а на другия; да помни заповедта на Светия апостол: „недейте се лишава един от други - освен по съгласие“ (1 Кор. 7:5). Ако мъжът не е съгласен на въздържание, жената не трябва да се противи, за да не го настрои против

себе си и да му даде повод за нарушение на съпругеската вяроност. Каква ще бъде ползата от въздържанието, когато не ще има любов между съпрузите, а раздор: тогава грехът ще бъде още по-голям.

„Мъжът е глава на жената, както и Христос е глава на Църквата; но както Църквата се покорява на Христа, така и жените да се покоряват на мъжете си във всичко“ - така учи Светият апостол (Еф. 5:23-24). Някои мъже неправилно мислят, че могат да правят с жените си каквото поискат, че могат да им заповядват да вършат даже и неприлични неща. И какво ли не правят с жените си някои безжалостни мъже! Ругаят ги с неприлични думи, бият ги, и то до осакатяване; понякога са и тирани - гонят ги от къщи на студа. Имало е случаи, когато някои от тях впрягали жените си заедно с конете и ги гонели като неразумни животни. Що за зверство е това? И у кого? У мъжете, и то у християнските мъже. Знаете ли, жестоки мъже, че вие сте по-лоши от неразумните животни, по-лоши от зверове. Виждали ли сте някога звяр да мъчи своята самка, както вие жените си? Как вие, разумни хора, при това кръстени, не се боите от Господ Бог и мъчите своите жени? „Ами аз - казва жестокият мъж - съм глава на жена си.“ Какво от това, че си глава на жена си? Нима главата ти е дадена да бъде тиранин на тялото ти, а не да го пази? Нали тя е твоето тяло, а ти - нейната глава. Както храниш и топлиш тялото си и обичаш самия себе си, така също си длъжен да храниш, да топлиш и да обичаш силно както себе си и своята жена (Еф. 5:33). Ти ще бъдеш глава на жена си, ако се отнасяш към нея така, както към своето тяло; ако ти не пазиш жена си, ако я измъчваш така, излиза, че ти не си нейната глава, а тиранин. Чуй, безжалостен мъжо, как ти заповядва да постъпваш с своята жена Христовият апостол: „Вие, мъжете, обичайте жените си, както и Христос обикна църквата“ - а Господ обикнал църквата, всички вярващи в Него до-

толкова, че „предал Себе Си за нея“ (Еф. 5:25) и умрял за нея на кръста; ето как небесният Глава - Христос, обикнал своето тяло - Църквата! Как можеш ти по друг начин да постъпваш с жена си - със своето тяло? Не, ти не постъпваш по християнски, по човешки с нея, когато я биеш или измъчваш. Не оскърбявай, православни мъжо, жена си; помни, че тя е по-нежна и по-слаба от теб, затова се отнасяй с нея като с най-крехък съд; ако го счупиш - по-лошо ще стане за теб. Помни и това, че тя наравно с тебе се освещава от Божията благодат в тайнствата, слива се със самия Христа, вкусвайки пречистото Тяло и Кръвта Господни - тя може и да е по-угодна Богу, отколкото си ти, затова „отдавай чест на женския пол като сънаследници на благодатния живот“ (1 Петр. 3:7). Обичай жена си сърдечно, пази я от всички неприятности, не я обиждай дори с лоша дума. И тя ще те уважава, обича и слуша.

Не постъпват добре и някои жени, които не отстъпват на мъжете си и им правят всичко напук; с това те ги ядосват и мъжете, изгубили търпение, ги оскърбяват. Пазете се, православни жени, побойте се от Господ Бог, Който ви е заповядал да се покорявате на своите мъже (Еф. 5:22) и въобще не ви е казвал да им правите нещо на инат. Помнете, че Христовият апостол приравнявал жената със Светата Църква; и както Църквата винаги се покорява на Христа, и свято изпълнява Неговите заповеди, така и вие сте длъжни да бъдете покорни на мъжете си във всичко добро и непротивно на Бога. Скромността и покорността на жената пред мъжа - това е най-скъпото ѝ украшение (1 Петр. 3:5). Едва ли мъжете обичат жените си за нещо друго повече, отколкото за това.

Господ е свързал вас, мъжа и жената, в тайнството на брака в едно, за да си помагате в житейските дела; но не само заради това, а и за нещо повече - да си помагате в голямото дело за спасението на душата. Пазете се един друг от всичко лошо и противно на Бога - от всичко,

което осквернява християнската душа; ако някой от вас поиска да направи нещо греховно, другият да иска, да умолява, да му забранява да не прави това. Помагайте си един на друг във всичко добро и душеспасително, учете се един друг на Светата Христова вяра и на това как да живеете според Божиите заповеди. Живейте така, както ви повеляват Светата Вяра и самият Господ, небесният Цар. И нека бъде с вас всесилната Божия благодат, пазеща ни от всичко греховно и помагаща ни във всичко богоугодно и душеспасително.

Протоiereй Иоан Поспелов

ГЛАВА VI

Духът на бащите в чедата

Законите на Авраам и Израилевите праотци. Чедата на Авраам по вяра. Упованието на Иаков в Господа. Божието Слово за отношението на християните към света.

„И ще върви пред Него в духа и силата на Илия, за да обърне сърцата на бащите към чедата.“

(Лука 1:17)

В тези думи на Архангел Гавриил към свещеника Захария се съдържа пророчеството за служението на неговия син - Иоан Предтеча. То се състои в това, че Иоан като предтеча на Месията с ревността на Илия ще се старее да съживи духа на бащите в децата, на предците в потомците, посочвайки в това необходимото условие за встъпване в царството на Месията. Съвременните иудеи смятали, че е достатъчно да бъдеш чедо на Авраама по плътски произход, да принадлежиш към израилския народ, за да имаш правото да влезеш в царството на Месията. Не, това не е достатъчно, ще проповядва Предтечата на Месия, трябва да усвоиш начина на мислене и правилата на Авраам и въобще на праотците на израилския народ, вярата на Авраам, смирението на Исаак и упованието в Бога на Иаков. В това отношение потомците трябва

да приличат на предците и да бъдат родствени не само по плът, но и по дух с чедата на Авраам, Исаак, Иаков и да продължат техните дела. И ако потомците осъзнаят, че не са като великите си предци, че произхождат от тях, не са наследили техния дух, а приличат повече на дявола - бащата на лъжата, и изпълняват неговите похоти (Иоан. 8:44), те са длъжни да се покаят, да осъдят себе си за греховете, с които позорят славния си род, да проявят усърдие за поправянето си, за духовното си обновление, за оживяване в сърцата им на онези нравствени предразположения, с които са угодили на Господ техните бащи.

Онова, което бил длъжен да изисква Иоан Предтеча от иудеите, ако те желаят да встъпят в царството на Месията, не се ли отнася и за християните, встъпили вече в това царство? Отнася се без съмнение. Ако за подготвянето си да встъпят в царството Христово синовете на избрания народ трябвало да устроят начина си на живот според духа на своите бащи, то не е ли било това най-потребно на всички за встъпване в царството Христово, за да бъдат те достойни членове на това царство? Авраам, баща на избрания народ, е и баща на всички вярващи (Рим. 4:16). Всички вярващи в Христа, към какъвто род и племе да са принадлежали, са чеда на Авраам по вяра и са предназначени за великата чест да седнат на трапезата заедно с Авраам, Исаак и Иаков в царството Небесно (Мат. 8:11). Но те не могат да получат тази чест, ако не усвоят сърдечните предразположения на Авраам, Исаак и Иаков. Чедата на тези бащи по дух са длъжни да подражават на Авраам във вярата, на Исаак - в смирението, и на Иаков - в упованието в Бога. Вярата на Авраам се проявила предимно в неговото решение да принесе в жертва единствения си син от Сарра - Исаак, за когото бил даден обет: „От Исаака потомство ще се назове с твоето име“ (Бит. 21:12). Когато Господ поискал от Авраама тази безпримерна жертва, той се решил да я изпълни единствено за-

ради вярата си или увереността, че всемогъщият Господ е силен да възкреси обречения на смърт негов син (Евр. 11:19).

Смирението на Исаак се състояло в това, че той в разцвета на възрастта и силите си единствено заради послушание пред волята на баща си, в която виждал Божи-ята воля, допуснал да го завържат и да го сложат на жер-твеника за всесъжение.

Упованието в Господа на Иаков, съпътствало целия му живот, се проявявало предимно в това, че заплашван със смърт от брат си Исав, той решил да остави бащиния си дом и се отправил в далечна страна сам, без слуги, пеша, само с жезъл в ръка и с пътническа торба. Сигурно е притежавал голяма самоотверженост, за да се реши на всичко това и да не се уплаши от предстоящите трудности. Какво го е поддържало при тази саможертва? Единствено упованието в Бога. Той вярвал, че Господ, Който го избрал за наследник на своите обещания, няма да го изостави и ще го преведе благополучно през всички трудности и препятствия на целия му живот.

И така вярата, смирението и упованието - това са нравствените качества, с които са угодили на Господа Авраам, Исаак и Иаков - наши бащи по дух, и които трябва да усвоим и ние, ако желаем заедно с тях да наследим Царството небесно. Какво е необходимо, за да се упражняваме в подвига на вярата, смирението и упованието, с успех да подражаваме в това отношение на Авраам, Исаак и Иаков. Нужно е да вземаме пример от тях в самия начин на живот. Те били чужденци и пришълци в Хананската земя, нямали недвижима собственост в нея и странствали със стадата си от едно място на друго, очаквали с търпение да станат обитатели на тази земя в лицето на своите потомци. И ние като тях, докато живеем в този свят, сме длъжни да гледаме на себе си като на чужденци и пришълци (1 Петр. 2:11), да помним, че нашето истинс-

ко „живелище е на небесата“ (Фил. 3:20), че земният живот за всеки от нас трябва да бъде временно пътуване към небесното отечество; длъжни сме да изповядваме: „защото тук нямаме постоянен град, но бъдещия търсим“ (Евр. 13:14). От такъв възглед върху този живот се разбира как трябва да се отнасяме към земните блага, лишения и бедствия. Не трябва да сме пристрастни нито към първите, знаейки, че те няма да ни потрябват в небесното ни Отечество и че грижата за тях, поглъщайки цялото ни време и изпълвайки цялото ни сърце, може да ни отнеме времето и да намали усърдието ни за придобиване на съкровища на небесата. Не трябва да падаме духом от беди и несгоди, а да се ободряваме с надеждата за утешения, очакващи чужденците на земята там, където няма нито болка, нито скръб, нито въздишка.

Водейки скитнически живот сред хананейците, бащите на избрания народ по плът и наши бащи по дух съхранили своята вяра и благочестие. Те не странели от връзки с езичниците, делели с тях хляб и сол, извършвали заедно житейските дела, но не се заразявали от тяхното безчестие и безнравственост и пазели от лошото им влияние семействата си. Родният племенник на Авраам - Лот, останал верен на Бога, живеейки сред нечестивите содомци. Той само измъчвал „праведната си душа поради беззаконните дела, които гледал и слушал“ (2 Петр. 2:8), но не вземал участие в тях. Като него сме длъжни да постъпваме и ние. Живеейки в света, т. е. в обществото на хората, чужди на християнския дух, ние трябва да настроим душата си така, че прииждащите отвън към нея изкушения и съблазни да не срещат съчувствие у нас, да не чуваме и да не виждаме онова, което може да я съблазни. Ние трябва да помним учението на Божието Слово за отношението на християните към света: „Не обичайте света, нито което е в света: ако някой обича света (с неговите нехристиянски обичаи), той няма любовта на Отца“

(1 Иоан. 4:4). „Чисто и непорочно благочестие пред Бога и Отца е това... да се пазиш неосквернен от света“; „Приятелството със света е вражда против Бога. Който прочее поиска да бъде приятел на света, враг става на Бога“ (Иак. 1:27; 4:4). Колкото и силни да са съблазните от светските хора, истинският християнин не се увлича от тях поради опасността да заплати за краткотрайната сладост на греха с вечното блаженство и здраво се бори с тях, знаейки, че поддаващият се на съблазнителите се намира в опасност да попадне в геената огнена (Мат. 18:8-9). Той не само че не следва правилата и обичаите, приети в светското общество, ако те са враждебни на духа на евангелското и църковното учение, но и всячески пази другите от тяхното пагубно влияние.

Ние видяхме, братя, как трябва да разбираме проповедта на Иоан Предтеча за връщане на сърцата на бащите към чедата; видяхме, че тази проповед се отнася не само към иудеите, очакващи царството на Месията, но и към християните, встъпили в това царство. Видяхме как можем да наследим духа на бащите на избрания народ, да се сродим с тях по вяра, смирение и упование, как можем да приличаме на тях даже в отношенията им с хананейците. Ние видяхме всичко това, но трябва да го приемем не само като сведение, а като ръководство в живота си. Бащите на избрания народ по плът могат да бъдат наши бащи по дух само в случай, че ние ги признаваме не само с ума си за бащи, но и приличаме на тях по сърдечни предразположения, следвайки проповедта на Иоан Предтеча „за възвръщане сърцата на бащите към техните деца.“

Епископ Висарион

ГЛАВА VII

*Жената в семейството**

Любовта на жените мироносици. Жената - помощник на мъжа. Влиянието на майката християнка върху семейството.

Третата неделя след Възкресение Христово - Пасха, се нарича неделя на Светите Мироносици. Мироносиците - това са жени, служили на нашия Господ Иисус Христос по време на земния Му живот. Винаги и навсякъде те съпътствали своя божествен Учител... Но особено ярко се изразява любовта им към Христа в последните Му минути на земята. Те вървят след осъдения на смърт Господ и стоят до кръста, когато почти никой от учениците Му не бил там. Когато Иосиф и Никодим измолили позволение да погребат пречистото тяло на Господа, те Го свалили от кръста, обвили Го с плащаница и го положили в гроба. Там стоели и Светите жени мироносици и гледали „де го полагат“ (Марк. 15:47). Тайните ученици на Господа - Иосиф и Никодим, погребали пречистото тяло на Иисуса Христа и смятали своята работа за приключена; другите Негови ученици се укривали някъде след смъртта Му; смутени и уплашени, те обмисляли как по-скоро да излязат от Иерусалим. Само жените мироносици и на Велика събота, и на великия ден Пасха мислели

*Поучение в Неделя на Светите Мироносици.

още да почетат скъпия Учител, като помажат с аромати Неговото пречисто тяло. Те се запасили със скъпо миро и след съботната почивка забързали към гроба. Не ги спрели нито нощната тъмнина, нито тежкият камък, привален върху вратата гробна. Те вървели смело и решително, увлечени от пламенна любов към своя Учител и Господ. И когато стигнали до гроба, посрещнал ги светъл Ангел Господен. Той им съобщил радостната вест за Възкресението Христово и им поръчал веднага да отидат при учениците Му и да им напомнят, особено на Петър, че те съгласно предсказанието на Господа могат да видят възкръсналия Спасител. Жените първи провъзвестили неговото славно въставане от мъртвите. Така Господ наградил светите жени за пламенната им любов, с която Го обикнали, за усърдието и предаността, с които те Му служели както приживе, така и след смъртта.

Жени християнки! Приемете в душата си образа на Светите жени мироносици и се старайте да подражавате в живота си на техните високи, похвални добродетели. Обикнете Господа Исуса Христа с цялото си нежно сърце, постарайте се да придобиете онази неизменна преданост към нашия Спасител, която отличавала и подбуждала Неговите ученици за Богоугодни подвизи. Предназначението на жената е семейството. Тя винаги е верен спътник в живота и незаменим помощник на мъжа си. Предана на Божията воля, тя ще понесе неразделно с него общия кръст до самата смърт; ако ги постигнат нещастия и бедствия в живота, тя не само не ще произнесе и дума на ропот и укор, а със своето упование в Божието милосърдие ще поддържа мъжествения дух на своя съпруг. Благоразумната и богобоязлива жена ще утеша мъжа си в огорченията, ще го успокои от грижите и ще го предпази от греховни деяния и от вредни намерения. Неслучайно премъдрият казва, че добрата жена е по-скъпа от всички скъпоценни камъни. В първите векове на християнската

Църква много християнки имали за мъже невярващи езичници, но с любовта, кротостта и послушанието си те често ги пленявали до такава степен, че мъжете оставяли тъмните езически суеверия и приемали Светото Кръщение. А колко много добро може да направи за своите деца вярващата майка! Как лесно може тя да вкорени в сърцето на малките деца страха Божий, любовта към ближния, послушанието и много други християнски добродетели и правилата на благочестието! Благочестивата майка християнка ще съумее по-добре от всекиго да научи децата си и да вярват, и да обичат, и да се надяват на Бог, и да се трудят, и да пазят родителското имущество, с една дума - да живеят по Божия закон и заповеди. Защото на кого децата са по-близки, ако не на майката? Нека всяка майка християнка, хранеща децата си телесно с чувството на любов към тях, да ги храни и с духовна храна. Ако синът порасне вярващ и благочестив, той и от Бога ще се бои, и родителите си ще обича, уважава, слуша, и на стари години ще се грижи за тях и ще ги храни.

Света Емилия останала с девет деца след смъртта на мъжа си. Тя възпитала всички в дълбока вяра и благочестие. Трима от тях впоследствие станали епископи и велики учители на Църквата: Василий Велики Кесарийски, Григорий Нисийски и Петър Севастийски. Благочестивата християнка Нона, майка на Свети Григорий Богослов, обърнала в християнство съпруга си Григорий, който станал впоследствие епископ на кападокийския град Назианз. Благочестивата Антуса, майка на Свети Иоан Златоуст, овдовяла на два̀сет години, не пожелала да се омъжи повторно, а се отдала изцяло на задълженията си на християнска майка - заела се с възпитанието на сина си и особено се стараела той да изучи Божественото писание. Нищо след това не могло да изтрие от душата на сина това християнско благочестиво възпитание: нито лошите примери на приятелите му, нито езическите учители.

Християни, толкова велико и благотворно е влиянието на майката християнка в семейството! Нека и нашите майки да бъдат такива, каквито са били древните християнки за своите мъже и деца!

ГЛАВА VIII

Нямата проповед

Срещнали се двама възрастни офицери след много години раздяла. Единият излизал от храма, а другият вървял по улицата.

- Тебе ли виждам? - възкликнал вторият. - На млади години ти така обичаше да се надсмиваш над църквата и духовенството, а сега излизаш от храма? Кой, приятелю, те е променил така?

- Точно така, и аз се радвам да те срещна. А промяната у мен направи един забележителен проповедник, без да ми казва нито дума за религията - моята жена.

- Как така?

- Още като годеница тя ме порази с твърдата си вяност към благочестивите обичаи. Когато се ожених, това малко ме притесняваше, но не можех да не уважавам у нея убедеността във въпросите на вярата. Тя беше искрено привързана към мен от първите дни на брака, но не се отказа от набожните си обичаи: участваше в украсяването на храма, ходеше на събрания на енорийското настоятелство, даваше уроци в неделното училище и други подобни; но нито веднъж не забелязах, че нейната набожност ѝ пречи да изпълнява прекрасно, до най-малка подробност, задълженията си на съпруга и стопанка на дома. Когато от езика ми се откъсваше богохулна насмешка по ергенски навик, жена ми моментално ставаше бледа, понякога в очите ѝ се появяваха сълзи, но с това всичко приключваше - нито дума на упрек. Ласкавата усмивка отно-

во се появяваше на устата ѝ: за минута едва забележимо избухване на негодувание и печал тя ми плащаше с удвоена любезност, а на мен ми ставаше съвестно за моята нетактичност.

Всяка сутрин и вечер тя се молеше в спалнята ни и аз чувствах с какво умиление и вяра гледа Разпнатия Христа. Идвала ми е мисълта да падна на колене до нея, макар съществената промяна в убежденията ми да нямаше.

Когато тя се връщаше от храма, особено след причастяване, аз чувствах в целия дом някаква атмосфера на чистота и покой.

Когато нещо ме натъжаваше или се разболявах, тя така ме ободряваше и се грижеше за мен, че аз бързо се въодушевявах и съживявах.

Макар и да съм я натъжавал неведнъж, тя никога не се оплакваше и не изказваше недоволство. От всичко това у мен се извършваше вътрешна промяна, която не забелязвах. След шест години съпружески живот аз открих в сърцето си желанието да обичам Бог - Бога на моята жена.

Аз неясно разбирах как и какво ставаше в мен, но в едно празнично утро целунах ръката на жена си и ѝ казах:

- Анна, днес и аз идвам с теб в църквата!

Спокойна и тиха, със сълзи в очите тя отговори:

- Знаех, че ще кажеш това: така се молех за теб.

Оттогава аз... но по-добре да отидем у нас и ти ще видиш моя семеен живот.

Голямо е апостолското значение на жената, особено в нашето време на религиозно лутане. Дай Боже по-често да се изпълнява апостолското слово: „Неповярвал мъж бива осветен чрез вярващата жена“ (1 Кор. 7:14).

Един мисионер без преувеличение е казал в голяма степен справедливите думи:

- Няма да допуснат жената на небето, ако тя не заведе още някого със себе си.

Протоиерей С. Остроумов

ГЛАВА IX
Една от причините
за семейните неуредици

*„Адам беше изгонен от рая
поради непослушание
и лишен от сладкия живот,
прелъстен от гласа на жена си.“*

Така пее, братя, днес Светата Църква в една от сутрешните служби. Нашият праотец Адам бил настанен в рая и изгонен оттам. Защо? Заради престъпване на Божията воля. Сладък е бил животът му там, но той се лишил от тази сладост, от райското блаженство, прелъстен от гласа на жена си.

Приятели мои! Ние с вас няма да видим рая тук на земята и никой никога не ще постигне пълно задоволство и щастие, колкото и много да се трудим за това и както и да ни помага щастие. Без неблагополучие, без огорчения, без лишения, болести и т. н. няма да преживее нито един човек, но в известна степен и за нас е възможно щастие. И то не е далеч: щастие, както царството Божие, „вътре във вас е“ (Лука 17:21). За съжаление колко често и ние подобно на Адам сами се лишаваме от рая на живота и от душевния рай, сами си тровим живота! Ето например растем ние от деца: простодушни, незлопапетни, милосърдни и весели. Ако можехме да съхраним тези

качества и по-нататък, то и младостта ни би била така щастлива! Но уви! В детството си за беда се научаваме да лъжем, да не слушаме съвестта си и съветите на родителите си и душевният рай загива у нас; с непослушание ние сами се лишаваме от райски щастливото състояние и се впрягаме в хомота на житейските тревоги, на лукавството и т. н. А като порасне, понякога и окончателно човек губи светлостта на душата си. Колко често нашият юноша, прелъстяван от гласа на жените, още много преди пълнолетието си започва да живее развратно! Започва след това брачният живот, който отново би трябвало да бъде рай: две обичащи се същества се събират по взаимно съгласие за съвместен живот, за да живеят в любов и съгласие. А където са любовта и съгласието, известно е, че там са щастието и раят. Но щастието и тук често се изплъзва от човешките ръце по вина на тези, които го търсят - явление, достойно за сълзи. Ту мъжът става тиранин на жена си и чрез това отпъжда щастието на семейния живот; ту, напротив, жената взема връх над мъжа си и той става неин угодник; прелъстяван от суетните й желаня, накрая става неспособен за нещо добро, възвишено, което изисква труд и енергия. Вместо да бъде глава на жена си, той става нейна опашка, както се казва в Словото Божие за израилевия народ по отношение на другите народи (Втор. 28:13). Редът се извращава и от само себе си се разбира: добро не чакай - то няма да дойде.

И що за странно същество е човекът! И Бог, и вечният живот за него са нищо! Нито Божия, нито човешкия закон иска да знае! Сам на себе си е бог! Щом се увлече от страст към жена, тя прави с него каквото си иска. Такова непостоянство, такова колебание на волята проявява той! Не трябва да бъде така, братя според доброто. „Не се вглеждай в хубост женска и не пожелавай жена с похот. Отвращение и голям срам е, когато жена владее мъжа си. Ако тя не ходи под твоя ръка, отсеци я от плътта си“

(Сир. 25:23-24, 29). И съветът на майката към своя син у Премъдрия Соломон гласи: „Какво, синко, какво, сине на утробата ми? Какво, сине на оброците ми? Не давай на жена силите си, нито пътищата си на ония от тях, които царе погубват“ (Притч. 31:3). Бързам да отбележа впрочем, че това съвсем не означава, че никога не трябва да се съветваме с жените си по семейни и религиозни въпроси. Напротив, ние сме длъжни да се съвещаваме с тях за всичко и обезателно, ако искаме между нас да има съгласие. Но едно е съветът, а друго - раболепието и сляпата покорност на мъжа към жената, и то раболепие, основано върху сладострастие. Освен това трябва да прибавим, че и жените не си приличат. Има добри жени, за които Премъдрият казва: „Нейната цена е по-висока от бисер; с мъдрост отваря устата си и кротка поука е на езика ѝ“ (Притч. 31:10,26). Но има и жени, за които твърдо може да се каже това, което е казал старозаветният наблюдател: „Скланям по-скоро да живея с лъв и змей, нежели да живея със зла жена“ (Сир. 25:18). Има лекомислени жени, заети само със себе си и премяната си, към работата са безгрижни, от децата и дома си са като „отвърнати“, капризни, свадливи, ревниви и т. н., макар че често те са миловидни и красиви. Какви съветници са такива жени? За тях може да се каже само: „Сърдечна болка и тъга за мъжа е подобна жена, волски хомот и бич“ (Сир. 26:7,8,9). Така че колкото е „блажен онзи, който живее с разумна жена“, толкова е „нешастен“ и достоен за съжаление мъжът на красивата, но лекомислена жена. „Ще седне мъж ѝ между приятелите си и като чуе за нея, горко ще въздъхне“ (Сир. 25:20). Като се прибере вкъщи - не му се работи, идва му да избяга (Сир. 25:26), както бягат и мъжете от подобни жени. Къде? Сами знаете къде руснакът търси утеха в мъката си.

Да, наши в Господа дъщери и сестри! Допускаме, че и на много от вас се налага да търпят мъжете си; но и вие

невинаги сте прави, често сами стигате до това положение с неумението си да заслужите от мъжа си любов и уважение и още по-често със своето желание да го командвате, виждайки неговата любов. И така с каквото съгрешавате, с това се и наказвате. Търсите власт, а сте длъжни да понасяте мъки от мъжете си. Ще кажа, че жената изобщо не трябва да злоупотребява с любовта на мъжа. Това е и опасно в житейско отношение, и грешно пред Бога. Жена да заповядва на мъж - няма такъв закон, няма Божия воля. Амин.

Протоиерей А. Белоцветов

ГЛАВА X

Раздорът между мъжа и жената

Недоразумения и несъгласия. Горчивият спомен за минал грях. Причини за съпружеските кавги. Различието в характера на съпрузите. „Свободата“ на съпрузите. Грижата за мъжа. Бедността. Враждата. Убедеността в непоправимостта на „съпруга.“ Атмосферата на омраза. Примирението е възможно. Сърдечното съкрушаване за греховете. Молитвите един за друг.

Бракът по думите на Спасителя слива мъжа и жената в една плът. Това сливане е плод на тяхното съгласие и Божията благословия. Но на врага на човешкия род често му се удава да разстройва добрите съпружески отношения. Рядко могат да се срещнат съпрузи, между които поне веднъж да не е имало спор. Той се проявява в различни степени и видове. Понякога възникват недоразумения и несъгласие между мъж и жена, обичащи се искрено и уважаващи се взаимно; техният мирно протичащ и благословен живот се нарушава от взаимното недоволство, от упреци, от раздражителност на единия и сълзите на другия. Но ако те живеят в страх от Бога и са предани на благочестието, тези несъгласия и огорчения между тях не могат да бъдат продължителни. През целия ден те може би няма да седнат заедно на масата, но вечерта, успокоени или обяснили се, ще се примирят, спомняйки си думите на Апостола: „Слънце да не ви залязва

гневни“ (Еф. 4:26). Те знаят колко неприятно и опасно е да остават ядосани дълго, с неизяснени недоразумения и безпокойство и затова винаги бързат да възстановят нарушените взаимно съгласие и мир.

Но за съжаление има много примери на съпружески живот, при които несъгласието не е временно и преходно, а господства непрекъснато. То трудно бива скривано от другите. Причините за това печално явление са много. Ще посочим най-обикновените и по-важните от тях. Причина за разстройване на мирните отношения между мъжа и жената понякога са повече или по-малко известни грехове, извършени преди брака. Срещат се случаи, при които едната половина дори не се старае да ги поправи със смирение и кротост. Упорството на единия съпруг да признае вината си и да се разкае за нея естествено дразни другия. Последният е оскърбен вече от това, че се е излъгал в доброто си мнение за предишното поведение на първия, но още повече се обижда, като не вижда в него разкаяние. Горчивият спомен за миналия грях, неочистен от разкаянието, лежи между тях като черна сянка, пречи на сърдечното им сближение и дава повод за разни стълкновения, а при липса на добро сърце и християнска снизходителност често води до гръмки упреци.

Причина за съпружеските кавги често става високомерното отношение на мъжа към жената, произтичащо от неправилното му, преувеличено разбиране за неговите права и превъзходство над нея. Има мъже, които гледат на жената като на първа слугиня в дома, държат я винаги на почиттелно разстояние от себе си, не споделят с нея съкровени мисли и чувства, а разговарят или само за пошли неща, или за това какво е длъжна и какво не трябва да прави тя. Напразно жената пита мъжа си за неща, които не се отнасят към тесния кръг на нейните занятия и нужди, свързани обикновено с дома. „Това не те интересува, гледай си кривото вретено, кухнята, мазето и деца-

та“ - това е обикновеният отговор, който тя получава от мъжа си в подобни случаи. Такова пренебрежение от мъжа не може да не огорчава жената, особено ако е малко поинтелигентна. Тя или привиква да мълчи в присъствието на мъжа си с мъка в сърцето, или я излива в горчиви и оскърбителни изрази; в последният случай мъжът ѝ отговаря или само с насмешка и презрение, което още повече я ядосва, или той сам губи търпение и се увлича дотам, че показва груба сила срещу немощния съсъд. Подобни последиствия се получават и от надменността на жената, когато тя чувства някакви преимущества пред мъжа си: по произход, таланти, образование, красота или богатство, донесено като зестра. Честите упреци за необразованост или бедност, особено пред чужди хора, дълбоко оскърбяват мъжа и изкарват от търпение и най-кроткия човек. Красотата, образоваността и богатството на жена му стават за него омразни. Ако заедно с това жената е намислила да заеме първото място, против законите на природата да вземе в ръцете си решителната власт над мъжа си вкъщи и в стопанството, раздорът ще бъде неизбежен. Само мъж със слаб ум и характер може да понесе такова неестествено положение, и то с ропот. В такава грешка изпадат в по-голямата си част жени, получили, макар и блестящо, но лесно образование, без задълбочено познаване на човешката душа и на християнските си задължения.

Има мъже с избухлив и властолюбив характер. В такъв случай благоразумието изисква от жената да се отнася към мъжа си колкото се може по-услужливо и поласкаво. Това е най-доброто средство да смекчи мъжа и да спечели сърцето му. Но ако жената не иска да отстъпи в нищо на такъв мъж и при една негова рязка дума каже десет оскърбителни или ако е безсилна да се състезава с него по думи и му противопоставя страдалчески вид, т. е. седи по цели дни в ъгъла разстроена и е ту мълчалива и непристъпна, ту въздиша и охка, с такова поведение тя

само налива масло в огъня. Това значи нарочно да предизвиква мъжа си за нови оскърбления, нарочно да засили раздразнението му против себе си. Има жени, които намират в това даже някакво наслаждение и с успех разиграват ролята на нещастни жертви на мъжкото самовластие, докато в действителност мъжете им търпят големи мъчения от тях, отколкото те от мъжете си.

Много съпрузи обичат да прехвърлят всички свои несъгласия и семейни неблагоприятия върху природните различия на характерите. Но встъпвайки в брак, те предварително е трябвало за знаят, че различието в характерите е съвсем естествено нещо. Взаимната любов на годеника и годеницата е основата на щастието в съпружеството, но тя не го осигурява напълно. Съпружеското участие, както и всяко всяко земно благо се придобиват и запазват с труд. И този труд на съпрузите трябва да бъде насочен преди всичко към взаимно изучаване на характерите и постоянно привикване един към друг. Когато те не се грижат за това, любовта им ще охладнее и щастието ще отлети от техния дом. Ако у единия се прояви остра черта в характера, другият трябва да отстъпи; ако у единия липсва нещо, другият е длъжен да изчака; двамата съпрузи са длъжни да си помагат с кротък съвет и любовно съдействие. Хората имат непоправими слабости, но имат и такива, които не изискват никакви усилия. Те трябва само да ги понесат с християнско търпение, да видят в тях кръста, изпратен от Бог на единия от съпрузите, и с това да се примирят със своето положение, с надежда за отплата от Бога. Само с такива убеждения и при такова състояние на духа съпрузите с различни характери могат да живеят спокойно и дори щастливо; в противен случай всеки настъпващ ден ще им носи нови неприятности и огорчения.

Ако единият от съпрузите подозира другия в изневяра и се измъчва от ревност, то вторият трябва да избяг-

ва всичко, което може да даде справедлив повод за такива подозрения, и да прекрати познанството, заплашващо с нарушение на семейния мир. За съжаление сега в нашето общество се разпространяват мисли за еманципация на женския пол, разбираана в уродливия ѝ смисъл, което е във вреда на семейния ред и мир. Всяка жена, обхваната от тези мисли, дотолкова се увлича от мечти за своите права, че не иска и да знае за задълженията си. Общото ѝ с мъжа е, че живее с него под един покрив, но не признава задължението си да пази съпружеската вярност, да принадлежи неразделно на онзи, с когото е длъжна да бъде една плът. Напразно мъжът ще ѝ напомня за дълга на благоприличието; тя ще нарече неговите разбирания и изисквания смешни, остарели, диви, ще му заговори за сърдечното увлечение като за единствен закон, на който тя е длъжна да се подчинява в избора на обект за лична привързаност. Напразно мъжът ще ѝ посочва децата, дадени им от Бога, напразно ще ѝ говори, че тези деца са длъжни да бъдат предмет на общата им загриженост и любов и че заради тях тя не може да пренебрегва мъжа си. Еманципираната жена е винаги лоша майка. Децата ѝ тежат, пречат ѝ да се ползва от свободата в живота и затова тя предоставя грижата за тях на кърмачки и бавачки. Ясно е след това какви са отношенията между съпрузите, единият от които признава за свещени връзките на брака, а другият гледа на тях от съвременна гледна точка. Впрочем известни са и бракове, при които мъжът е изцяло съгласен с лъжливото мнение на жена си за еманципацията и гледа през пръсти на разпуснатото ѝ поведение, съответстващо на такова мнение, стига тя да не му пречи да живее така, както сам иска, да не ограничава връзките му с нейния пол, които му харесват.* Но такъв мир между съпрузите е

* Неотдавна в една наша столица имаше забележителна в това отношение сватба. Годеникът и годеницата се снабдили с годещни пръстени, на които била гравирана думата „свобода.“ Ако те разбиха под това свобода от съпружеските задължения, то защо им е

по-лош от раздор, защото в основата му лежат тяхното взаимно неразположение един към друг и дълбока поквара.

Семейната кавга понякога е вследствие на това, че някои мъже имат осъдителния навик след завършване на трудовия ден, отвличащ ги от дома, да прекарват вечерите навън и да се връщат късно. Жената или скучае сама, или и тя привиква да си намира развлечение извън дома. Мъжът престава да бъде за нея утешение и опора. Между съпрузите настъпва охладняване и даже вражда. Известни са ни семейства, в които причина за разстройване са били клубовете. Отивайки в тях вечерта след служебния ден и връщайки се къщи късно през нощта, мъжете оставяли жените си в жертва на скуката или странични развлечения, с което губели тяхното уважение и любов.

За съхранение на семейния мир е необходимо жената да управлява домакинството правилно и съобразно навиците и начина на живот на мъжа си. Това отстранява една от причините за разногласие между съпрузите. Но има жени, които не се грижат да водят домакинството си по установения ред и всяка поръчка на мъжа да бъде готова своевременно. Мъжът прекарва деня извън дома - на служба или някъде в прислужване; на него му се иска след като се върне къщи, да намери всичко, което му е нужно, приготвено в уречен час. Както при него в службата или в прислужването всеки час и минута са разчетени, така и той иска това от жена си. И ако тя не изпълнява това изискване, не се старае да угоди на мъжа си с изправност, не се приспособява към неговите привички и реда на занятията му, нищо чудно, че мъжът е недоволен от такава жена, обижда се от липсата на внимание към неговите потребности, упреква я в неуважение към него. По такъв начин от тях си отиват съпрузеската любов и

трябвало да встъпват в брак, защо са го осквернили с такова нагло кощунство?

съгласие. Положението на мъжа, уморен от работата през деня извън дома и ненамиращ покой и удоволствие след връщането си вкъщи, действително е неприятно. Той губи търпение и когато му поднесат например яденето ненавреме, или съвсем не се докосва до него, или яде и пие с неудоволствие. Той и без това е уморен от трудовия ден, нужно му е спокойствие, а жена му отново го уморява с това, че го кара да чака, докато му приготви всичко необходимо за неговото успокоение и подкрепление.

В много семейства съпругеските разногласия идват от бедността. Хората могат благодушно да преживеят бедността само тогава, когато виждат голямото си съкровище в Бога и със сърцето си живеят там, където е това неопценимо съкровище. Но колко жалко е положението на мъжа и жената, които при външна сиромашия са бедни и в упованието си на Бога и Неговите обещания. Те са постоянно недоволни и скучни, непрекъснато роптаят срещу бедността и един срещу друг; единият съпруг хвърля вината за бедността върху другия; с досада и кавга те сядат на масата и стават от нея скарани. Когато заплатата или спестеното още не са изразходвани, мирът някак си се поддържа; но когато парите свършат, започват отново ругатни и кавги. С Божията благословия и благодарна пестеливост жената ще съумее да води домакинството така, че семейството да живее с малко средства. Но случва се то да попадне в ръцете на жена, на която нищо не ѝ спори и тя не умее да свърже двата края. Вместо сама да се признае за виновна, тя роптае срещу мъжа си и с това възбужда негодуванието му срещу себе си. Понякога мъжете първи развяват знамето на раздора заради домакинството. Някои от тях не отчитат оскъдните семейни средства и са недоволни от жените си, ако те не въвеждат в стопанството някои подобрения, за които, разбира се, тези средства са съвсем недостатъчни; те искат да жънат там, където не са сели, и да берат там, където

не са сажили. Невсяка жена е така твърда и самоотвержената, за да не се възмути от такива несправедливи и неизпълними претенции на мъжа си; тя губи търпение и се мъчи не толкова да се оправдае пред мъжа си, колкото да го уязви по-болезнено за неблагоприятното и несправедливостта му; това ядосва мъжа още повече, а жената накрая губи желание за благоустройството на домакинството.

Враждата между съпрузите, появила се по каквито и да е причини, без съмнение е най-голямото зло на света. Мъчително е състоянието на сърцето, пълно с омраза. Тя лишава човека от спокойствие, трови всичките му радости и удоволствия, ляга като тежко бреме върху съвестта му. Но какво става, ако тази вражда се превръща в постоянно състояние на духа и непрекъснато го държи в напрежение? Тогава тя наистина носи в самата себе си своето наказание. Непрестанната вражда е непрекъснатата мъка. За съжаление има много семейства - примери на такава вражда, на такова ожесточение. Трябва впрочем да отбележим, че несъгласието на съпрузите неведнага приема такъв пагубен обрат. То преминава забележими преходни степени на развитие. В началото още мъжът или жената се успокояват с надеждата, че причината за тяхното разногласие с времето ще загуби силата си и тогава ще се въздвори между тях траен мир. Но ето времето минава, а онзи грях или недостатък, който е довел враждата между тях, не само не намалява, а още повече се усилва, още по-дълбоко се вкоренява. Тогава в душата на единия съпруг се появява горчивото убеждение в непоправимостта на другия и охлажданянето между тях расте все повече и повече. Накрая то преминава в отвращение. В началото предмет на отвращението е не цялата личност, а онзи недостатък или слабост, заради който е нарушено семейното спокойствие. Съпругеската любов не е изчезнала напълно, тя намира опора в останалите похвал-

ни качества на другата половина. Все още помирително звучат думите: „Моята жена, или моят мъж, е добър във всичко, но тя, или той, има само един недостатък.“ Но злостастният недостатък все не се поправя и тогава предмет на отвращение става вече не той, а самата личност. Разногласието нараства до висша степен, отвращението между съпрузите става непобедимо. когато настъпи времето за пост и покаяние, необичащите се съпрузи може и да се помирят: те се канят да пристъпят към тайнствата Изповед и Причастяване. Но това примирие обикновено е само външно, според изискването на обичая и обряда. Враждата, съдържана ден-два, се връща с нова сила след дните на поста.

Когато през лятото зноят става много голям и нажеженият въздух започва да задушавя, хората казват: „Това е пред буря.“ И се развихря страшна буря. Святкат ослепителни мълнии, чува се оглушителен гръм, бушува буря, плющи проливен дъжд. Пръстта, вдигната от вихъра, се смесва с дъжда и образува тъмен облак, скриващ дори близките предмети. Докато бурята продължава, не е ясно как ще свърши. Но ето тя преминава, хората излизат на полето и виждат следната картина: на равните места бурята е подействала благотворно - водата обилно е напоила жадната земя, а по високите места тя е измила последния тънък слой на почвата и е оголила безплодните камъни. От напора на дъждовните ручеи по стръмните места някои от дърветата са пречупени до половината или съвсем са изтръгнати от корена, от други, полуизгнили, са останали само пъновете; и едните, и другите не са устояли на свежия дъх на живота, който се разнася из цялата природа след такива бури. В живота на съпрузите, намиращи се в обтегнати отношения, от време на време се повтаря явление, подобно на бурята. Дълго загнездило то се в сърцата им враждебно чувство понякога с неудържима сила се стреми да се покаже и то се

показва в бурни избухвания и сцени. Както в разгара на бурята не можем да видим нищо пред себе си, така и докато продължава бурната кавга между съпрузите, не можеш да познаеш как ще завърши и дори само поради това тя е опасна. Въобще резултатът от такива кавги е следният: ако единият от съпрузите, върху когото лежи главната вина, още не е загубил страха си пред Бога, не се е отдал напълно в робство на греха, ако в сърцето му е останала още добра почва, резките изобличения и упреци от страна на другия съпруг могат да бъдат благотворни, като предизвикат у него разкаяние - сълзите на разкаянието все още могат да смекчат жестокото му дотогава сърце. След такива бури той става тих, с ужас вижда своята нечистота, сърцето му се съкрушава пред Господа и в дома, където дотогава е витаела тежката атмосфера на вражда, се разлива тихият полъх на мира. По друг начин се отразява съпругеската кавга върху гордите и самолюбиви души, върху острите и своенравни характери. Бурното движение на гнева отнася последния остатък от доброто, последния му тънък слой, който имат съпрузите: поквареният човек става в такива минути в най-голяма степен нагъл и своеволен. Рухва последната слаба опора на приличието и уважението към другата половина и изцяло виновният въпреки гласа на разума и съвестта започва да се оправдава и да провъзгласява като закон своята безнравствена воля. Всичко лошо, което е имал в дълбочината на душата си, излиза наяве; той си позволява да наговори такива думи, от които досега се е въздържал все пак заради някакъв срам - този срам сега вече не съществува за него. Преградата, която Божията благодат не му позволява да прекрачи, сега е сломена и вихърът на страстите с непреодолима сила го повлича от една гибелна крачка към друга. От друга страна, обидните и възмутителни изрази се загнездват дълбоко в душата на онзи, против когото са произнесени те, и той вече не ги забравя.

Семейният мир е почти завинаги изгубен и има опасност и душата да загуби вечното си спасение. Както траповете, образувани завинаги от наводнение, така и сърдечните рани, причинени от бурна съпругеска кавга, стават още по-остри и по-дълбоки при всяко ново избухване.

Бурните кавги между съпрузите могат не само да засилят враждебното им настроение, но и често водят до това, че онези от враждуващите, които са слаби и малодушни, вместо да мълчат и да изчакат, започват да се оплакват от положението си на чужди хора. Отначало те се оплакват на приятели и познати, но после слабодушието им стига дотам, че се оплакват и на всеки срещнат. Особено склонни към това са жените. Целият живот на някои от тях преминава в това да плачат вкъщи и да се оплакват на хората. И какви са последиците? Сърцето става все по-празно и по-празно, за него няма нищо скъпо, то е способно да се утешава само с невинаги искрено състрадание от страна на чужди хора или с рязкото им осъждане на мъжа, с когото впрочем жената е свързана по-тясно, отколкото с родните си баща и майка. За това се намират и неблагоприятни и злонамерени съветници. Нескромността на жената не може дълго да се скрива от мъжа: тя напразно ще започне да му се оправдава: „Защо да не се оплаквам пред хората, когато те и без това знаят за какво става дума?“ Нека знаят, но не от нея те трябва да получат тези сведения. При това добре би било чрез тези оплаквания нещо да се направи за домашната неуредица. Напротив, щом се е стигнало до това, за нея е дадена още повече храна. Сърцето на недоволната жена не живее повече вкъщи: в мислите си тя се връща към времето на младостта си и към родителския дом. „Тогава беше похубаво - казва тя, - тогава аз бях свободна и по-добре никога на не бях се разделяла с тази свобода! Аз се увлякох по мечти, повярвах на прекрасни думи, надявах се да намеря обетованата земя, а намерих неприветлива и скуч-

на пустиня. Кой ще ме спаси от това нещастие?“ Няма да говорим за последствията. Разединението между съпрузите нараства до крайна степен, отваря се вратата към всички грехове, даже и към съпружеска невярност; лошото обръщение с думи се свързва с лошо отношение на дело. Всичко това стига понякога до търсенето на църковен развод, но тъй като е много трудно той да бъде получен, то в повечето случаи съпрузите започват да живеят разделено, в различни домове или в различни половини на дома, далеч един от друг.

Има ли някакви средства за възстановяване на нарушения мир между мъжа и жената? Ние сме убедени, че колкото и далеч да е отишла враждата между тях, помиряването е възможно. Човек, колкото и дълбоко да пада, може още докато е жив, да се изправи с помощта на благодатта. Пред нейната сила не може да не отстъпи и ожесточената вражда между съпрузите. А ако тя още не е станала ожесточена, то от само себе си се разбира, че помирението им може да стане още по-лесно. Но при всички случаи тук имат сила само решителните средства.

За възстановяването на домашния мир са безполезни външни, повърхностни средства, злото трябва да се изкорени от корен. Не трябва да се забравя, че раздорът в съпружеството е най-пагубното нещо след нарушаването на мира с Бога. По време на международна война от нейните бедствия още могат да бъдат незасегнати цели страни и области; следователно мирният гражданин, ако иска, има къде да избяга в безопасност от театъра на военните действия. Но къде да избягат от тревогите на взаимната вражда мъжът и жената? Където и да избягат тялом, горестта на раздора винаги ще ги съпътства, защото не външният ред е нарушен, а е потресено сърцето, което винаги и навсякъде остава с тях. Как да се помогне на мъката? Добре би било, ако едната половина може да премълчи, когато другата я напада и обсипва с ругатни.

Да отговаряш на ругатня с ругатни значи да подклаждаш огъня със съчки. Ако огънят угасне, престанете да го подклаждате. По същия начин и огънят на негодуванието срещу вас ще утихне от само себе си, ако не му давате храна с вашата неотстъпчивост, ако на обидните думи не отговаряте с обиди. Добре би било също, ако единият от съпрузите, успял по-бързо да се овладее, при укорите и ругатните на другия да може кротко да каже: „Трудно е да съдим правилно постъпките си в лошо състояние на духа, по-добре да замълчим и да поговорим за това после, когато сме в добро настроение.“ Като запазят мълчание, съпрузите биха могли и сами да се вразумят и да не дават повод на чуждите хора да разгласяват скарването им.

Всичко това впрочем са само облекчаващи средства, които не унищожават злото от корен. Те още не могат да възстановят святото доверие между съпрузите. Над главите им още продължава на тънък конец да виси меч, всеки ден бурята застрашава да се разрази над тях с нова сила. Ако у единия или у двамата съпрузи има, макар и малко добра воля и искрено желание за помирение, те са длъжни преди всичко да молят Господа да им дари “сърце съкрушено”; защото несъгласието между тях може да продължи, ако сърцата им са сломени и те проявяват упорито желание и усилие на всяка цена да оправдаят себе си и да победят в борбата. И молитвата, както за себе си, така и за другия, трябва да бъде много усърдна и неуморима, защото става дума за нещо много важно: от успеха на тази молитва зависи вечното спасение на молещите се. Най-бързият плод на тази молитва е, че у съпрузите след време ще възникне дълбоко разкаяние за поведението им, което досега е било причина за взаимното им раздражение, и те искрено ще си признаят вината един пред друг. Без това не може да има истинско помирение: може и да бъде сключено примирие, но то ще бъде нездраво и кратко. Ако Господ освети пред тях дълбочината на душата

им и разтопи ледената кора на сърцата им с лъчите на Своего милосърдие и благодат, тогава ще настъпи ден, който ще бъде за тях по-скъп от деня на венчаването им, ще настъпи новата им сватба. Но за да се утвърди завинаги тази благословия над помирилите си съпрузи, те са длъжни от този момент да бъдат винаги с открити сърца за Господа, а домът им - да бъде постоянна обител на Началника на мира. Затова нека те въведат обичай всеки ден, в краен случай всяка вечер, да се поучават в Словото Божие, да се събират за обща молитва, а ако нямат време, то поне заедно да четат „Отче наш“; след молитва да си казват от душа: „Ако с нещо съм те огорчил(а), прости ми, както прощава на грешника нашият общ Господ Бог.“ И ако на съвестта на единия от съпрузите лежи някакъв грях, то нека той го каже на другия. От такова смирено признаване не трябва да се срамуват нито мъжът, нито жената, за да не остава между тях никакво недоразумение. И само тогава те ще усетят над себе си полъха на Божия Дух, между тях ще се въдвори взаимно доверие и домът им ще се напълни със задоволство и мир. Тогава времето не само не ще отслаби тяхната взаимна любов, а ще я засили още повече. Така ще бъде предотвратена опасността от нови сблъсъци и кавги там, където преди са се чували само въздишки, оплаквания, ропот, ругатни; вашият слух ще бъде приятно гален от похвални думи и благодарност към Бога, от думи на взаимно уважение на мира между съпрузите.

Господи! Пази от размирици и от кавги семейния живот и ако някъде е нарушен семейният мир, побързай да го възстановиш с Твоята всемогъща благодат, защото Ти и затова си слизал на земята, загубеното да намериш, заблудените по пътя на истината да обърнеш, съкрушените сърца да изцелиш, немощните да подкрепиш!

ГЛАВА XI

Против жестокото отношение на мъжете към жените*

Мъжът, който обича жена си. Пресвета Богородица - защитница на жената.

„Не е добро за човека да бъде сам на земята“ - казал Господ още в рая на първия човек Адам и му сътворил помощник - Ева. С това било сложено началото на съпружеския живот.

От времето на встъпването в брак мъжът и жената си стават най-близки, най-родни едно за друго същества. „Ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи към жена си; и ще бъдат (двамата) една плът“ (Бит. 2:24) - отбелязва Светият битиеписател, разказвайки за сътворението на първата жена. Тези думи повтаря и Самият Иисус Христос, говорейки за ненарушимостта на брачния съюз (Мат. 19:5; Марк. 10:7). Според Писанието мъжът и жената са „една плът“, а своята плът, пак според Писанието, „никой никога не е намразил, а я храни и съгрява“ (Еф. 5:29); затова между мъжа и жената трябва да царят пълна, безкрайна любов и съгласие, тъй като според израза на Апостола мъжът, който обича жена си, „себе си обича“ (Еф. 5:28). В Божието Слово мъжът

*Почуение в Неделята на Светите Мирноносици

е наречен глава на жената (Еф. 5:23), но това възглавяване не означава господство, власт на мъжа над жената, подобно на това, което съществува между господари и роби; не, мъжът се нарича глава на жената в онзи висок смисъл, в който Христос се нарича Глава на Църквата. Както Христос обича Църквата, така и мъжът е длъжен да обича жена си, а жената трябва да се подчинява на мъжа си, както Църквата се покорява на Христа. Тук не може и дума да става за господарство и робско подчинение. Мъжът и жената са части на едно тяло: те са си еднакво нужни един на друг. Ако ни боли една част от тялото ни, то заедно с нея страдат и другите части; точно така и съпругеският съюз престава да живее пълноценен живот, щом единият от съпрузите започне да заповядва и да се разпорежда, а другият му се подчинява сляпо.

Старозаветните патриарси ни представят високи образци на съпругески живот. На всички е известен животът на такива свети съпрузи като Авраам и Сарра, Исаак и Ревека, Иаков и Рахил, Иосиф и Асенета, Моисей и Сепфора. Те са примери от Стария завет, а в началото на Новия завет сияят като светли звезди две съпругески двойки - това са Светите праведници Иоаким и Анна, родителите на Пресвета Богородица, и Захария и Елисавета, родителите на Предтечата на Христа Иоан.

Вглеждайки се внимателно в живота на посочените свети съпрузи, ние виждаме ясно, че той се основавал изцяло върху взаимната им любов и уважение: например Авраам и Иоаким не упрекват жените си за безплодието им, без да се съобразяват с факта, че бездетието според разбирането на евреите било признато за най-голямото нещастие, смятало се за знак на Божия гняв и бездетните съпрузи били подлагани на насмешки и обиди. По-нататък ние виждаме, че тези свети жени не са били робини в домовете си, а пълноправни другарки на своите мъжете.

Вглеждайки се днес в живота на съвременните съпрузи, често се натъкваме на много тъжни картини. Така например много мъже гледат на жените си като на робини, отнасят се грубо с тях, притесняват ги и дори ги бият. Неотдавна във вестниците беше съобщено за такъв случай на жестоко отношение на един селянин към жена си. Мъжът впрягал жена си в талига да вози вода, биел я при това с камшик, както бият конете, изтезавал я и по други различни начини, накрая я нарязал с нож. И най-удивително и тъжно е, че никой от съселяните, видели това зверство над жената, не се застъпил за нещастницата, а всички гледали това спокойно и дори поощрявали мъчителя. „Моя жена е, каквото си искам, това ще правя с нея“ - разсъждавал безумният мъж и издевателствал над нещастната жена - другарка в живота, стопанка на дома, майка на децата! „Учи я като млада, първата година“ - била измислена такава неразумна поговорка и много мъже я изпълняват като някакво правило или закон. Често чуваме как млада жена, наскоро омъжена и изпитала суровия нрав на съпруга си, оплаква с горчиви сълзи своето моминство, когато в дома на родителите си е виждала само любов и ласки. А колко ругатни и побоища търпят нещастните жени от пияните и ревниви мъже! Не, всеки мъж е длъжен да гледа на жена си не като на своя робиня, а като на другар в живота и винаги да се отнася с нея ласкаво, с любов и с пълна искреност, именно като с най-скъп, близък, незаменим приятел, даден му от самия Бог. Чия безумна, дръзка ръка се вдига срещу този приятел, който представлява едно тяло с нас, който ни ободрява, утешава, живее неразделно с нас и в минута на тиха радост, и в часовете на тежка скръб? Да вдигнем ръка срещу такъв приятел, е все едно да я вдигнеш срещу самия себе си. Ами децата? Трябва да си много жесток, безчовечен, за да се решиш да биеш и хокаш жена си - майка на вашите мили, скъпи дечица, които са истинска, с нищо немалима радост в нашия живот!

Знайте, че Самата Пресвета Богородица защитава жените, страдащи от мъжете си. Така се разказва в книгата „Руно Орошенное.“ Злият дух се появил в човешки вид на един християнин, обеднял от разгулен живот, и му предложил богатство, ако му даде жена си. Християнинът се съгласил. Настъпил часът за предаване на жената. Това трябвало да стане в гората зад града посред дълбока нощ. Жената била благочестива, понасяла кротко всички неприятности, причинявани ѝ от мъжа, само се молела; особено се обръщала тя в мъките си към Пресвета Богородица. Това именно било противно на духа изкусител. Вечерта, в момента на предаването, мъжът поканил жена си да върви след него. По пътя тя пожелала да се отбие в църквата, за да се помоли. Мъжът се съгласил да почака. Наложило му се да чака много дълго и той започнал да хока жена си в душата си и да издевателства над нейната набожност. Накрая видял, че от храма излиза жена, покрита с кърпа. Мъжът я взел за своята жена и като изказал негодуванието си за забавянето, побързал да се отпрати в гората, а жената го последвала. Там дошъл купувачът на жената. „Сега ти си моя, голяма набожнице!“ - казал той и я хванал за ръката. В това време кърпата паднала от главата на жената и се оказало, че това била Самата Пресвета Богородица. Нещастната жена, както се молела в храма пред иконата на Пресвета Богородица, се наклонила, заспала и в това положение останала до сутринта. Като видял Пресветата застъпница на нещастната жена, злият дух се разтреперал и изчезнал. От страшна уплаха бил поразен и нейният мъж и дълго не могъл да дойде на себе си. Като се върнал вкъщи, той изцяло променил отношението си към своята жена и станал благочестив човек.

„Вие, мъже, обичайте жените си, както и Христос обикна църквата и предаде Себе Си за нея“ (Еф. 5:25). Всички мъже, които се отнасят грубо и жестоко с жените си, трябва твърдо да запомнят тези думи на Апостола.

ГЛАВА XII

*Как да обновим семейния живот**

Стопанинът и стопанката в дома. Църковното училище. Трудът, завещан от Бога. Как да възродим семейния живот.

В основата на християнския живот лежи бракът. От него се раждат деца и се образува семейството. Семейството на християнина според учението на Апостола трябва да представлява от само себе си домашна църква. Такова е било и християнското семейство в доброто старо време. Главният домостроител в него е стопанинът. Той дава на всички останали членове на семейството пример за добър християнски живот: започва и завършва деня с молитва; моли се преди обяд и вечеря и след вкушване на храната; моли се преди началото и края на всяко добро дело; не изпуска в празничен ден църковното Богослужение; спазва постите, всяка година в Света Четиридесетница благоговейно изпълнява християнския дълг за изповед и Свето Причастие; спазва и всички други свещени предания на семейството и църковните устави.

Най-близкият му помощник в труда за семейното благоустройство е майката стопанка. Освен воденето на домакинството и помощ на мъжа си в труда на нея се пада най-важната и свещена длъжност на майката - да

*Към 14-ата неделя след Петдесетница.

бъде възпитателка на децата си. Нейна грижа е не само да ги нахрани, напои и отгледа, но и да ги научи на ум и разум и да ги възпита добри християни.

Велико нещо е добрата майка християнка. За благоустройството на семейството нейното любящо сърце е като светлината и топлината на слъчевите лъчи в природата. Майката християнка посява в душата на децата първите семена на вярата и благочестието. Щом детето започне да разбира, тя го поставя пред Светата икона и казва: „Това е Бог.“ Към детската люлка и креватчето тя прикрепя икона и връчва детето си в покровителството на небесния му Пазител. Заедно с децата тя се моли вкъщи и щом детето започне да бърбори, го научава да се кръсти и да казва първите християнски молитви. Тя ходи с децата си на църква, приобщава ги към Светите Тайни и вселява в тях любовта към Божия храм и църковното Богослужение. Тя учи децата си да прибягват в нещастieto до Божията помощ, а в щастieto - да благодарят на Божието милосърдие. Тя внушава на детското сърце любов и почит към духовния отец и поверява детето си на неговото духовно настойничество и ръководство.

Щастливо е онова дете, което заедно с майчиното мляко възприеме от нея първите уроци по вяра и благочестие. Това дете няма да загине сред очакващите го бури и несгоди в живота, защото здраво ще стои върху камъка на вярата.

Когато децата пораснат, помощник на семейството в работата му за затвърдяване у тях на правилата на християнския живот става училището. Какво училище е необходимо за тази цел повече от всичко - не е трудно да разберем. Това е училището под църковната стряха.

Важното е това, че църковното училище приучава своите възпитаници към вечните ценности в живота, възпитава у тях онези трайни навици, с които изконно се изграждало щастieto и благоденствието на християнското

семејство. Тези завети са: тврдост във вярата, любов към Божия храм, беззаветна преданост на Царя и отечеството. Църковното училище по своето устройство представява от само себе си малка църква. Тук веки ден започва и завършва с молитва. В празник учениците ходят на църква, участват в богослужебното четене и пеене и се възпитават в любов към Божия храм. Главният ръководител в това училище е духовният пастир на църквата, който след завършването на училищния курс не оставя питомците си без духовното си настояничество и ръководство.

Но възпитателните грижи на родителите не трябва да прекъсват и в дните на училищното обучение. Техен дълг е да научат децата си на покорност и послушание първо на самите тях, а после на училищните ръководители и на по-възрастните. Това е голямо дело! То често се забравя и ненаучените на послушание деца излизат от подчинение. И самите родители са виновни, когато се оплакват от непочтителността и непокорността на децата си. А най-добре те могат да ги научат на послушание с добрия си пример. За това е нужно в семејството да има ред и благоустройство. Ако бащата се отнася почтително към своите родители, по-възрастни роднини и към духовния отец, ако уважава началниците си не заради гнева, а заради съвестта им, той дава добър пример на децата си. Ако майката помни заповедта на Апостола, че мъжът е глава на жената, и се старае да му угажда и да споделя труда и грижите му, тя дава добър пример на децата. Ако в семејството няма нито вражда, нито кавги, нито взаимни неприятности и оскърбления, а царуват мир и любов, то с това се дава добър пример на децата. Ако възрастните никога не си служат с лъжа и измама, с хитрост и коварство, то в семејството се дава добър пример на децата. Ако с наемните работници и работнички в дома се държат по християнски, ако те чувстват, че това за тях

не е наемен дом, а по-скоро родно семейство, тогава се дава добър пример на децата.

Не по-малко важно задължение на семейството към подрастващите е да ги научи на трудолюбие и търпение. Трудът е завещан от Бога в рая на нашите прародители. Още преди грехопадението Бог им заповядва да култивират и обработват рая. А след грехопадението трудът станал закон в нашия живот: „С пот на лицето си ще ядеш хляба си“ (Бит. 2:3), заповядал Господ. Всеки знае от опит, че добре се живее в труд - той е насладата на нашия живот. Сладко е парчето хляб, изкарано с труд. Сладка е почивката след праведния труд. Тежко е да седиш без работа, когато другите работят.

Но за голямо съжаление семейният живот днес и в града, и в селото стана неправилен и печален! Родителите не се ползват с почитта и уважението на децата; за родителска власт не може и да се говори. Децата не се подчиняват на родителите и своеволничат. Домакинството е в упадък: доходите са намалели. Виждайки, че всичко е разстроено и навсякъде липсва ред, възрастните членове на семейството гледат навън и отиват да печелят във фабрики и заводи. Семейството се разпада. За чудене ли е, че работниците се заразяват с отровата на неверието и други вредни учения, а после стават врагове на Църквата, Царя и Отечеството?

Връщайки се от време на време вкъщи, в родния край, те тровят и други, още незаразени членове на селското общество и малко по малко цялото село променя вида си.

Как да възродим семейния живот? Как да му върнем предишната простота, спокойствие и благоухание? Бащи и майки! Върнете се към древното благочестие на нашите предци и се постарайте да превърнете отново вашия дом, вашето семейство в домашна църква. Деца, юноши и девойки! Не се хвърляйте към измамния живот и леките

градски печалби, не се откъсвайте от своята майка кърмилница - влажната земя. Фабричната работа ще изтощи преждевременно вашето здраве и ще разврати сърцето ви. Нека семейството бъде както и преди цялостно и по християнски благоустроено. Тогава отново ще започне за вас животът във всяко благочестие и чистота по думите на Апостола.

ГЛАВА XIII
Раждането - средство
за спасение на майката*

„Но ще се спаси чрез раждане на деца.“
(1 Тим. 2:15)

Раждането на деца е естествено явление, то е общо изискване на природата и за човека, и за животните. Но апостол Павел говори за жената, че тя ще се спаси чрез раждане, т. е. чрез раждането на деца може да угоди на Бога и да получи блаженство в бъдния живот. За какво ѝ е такава награда, когато раждането на деца само по себе си като дар на природата не е нито добродетел, нито заслуга?

А между другото има много примери, при които майките са ставали щастливи чрез своите деца, и най-големия от тези примери посочва днешният празник. Живеело в Назарет едно еврейско семейство, състоящо се от мъж и жена. Имената им били Йоаким и Анна. Те нямали деца и може би щели да умрат неизвестни както други евреи, очакващи Месията - Христа. Но след петдесетгодишно безплодие Анна родила дъщеря - Препоблагословената Мария, с чието раждане не само тя получила спасение, но

*Слово в деня “Рождество на Пресвета Богородица” от Преосвещения Сергей, Архиепископ Кишиневски.

и поставила началото на нашето спасение.

Как раждането става средство за спасение на майката? На този въпрос отговаря Апостолът: „Ако пребъде във вяра, в любов и в светост с целомъдрие“ (1 Тим. 2:15).

Първоначалното възпитание на децата е задължение на майката, а възпитанието не трябва да бъде друго освен в духа на вярата и нравствеността. Каква вяра да им внуши, на какви молитви да научи децата си майка, когато самата тя е невярваща или незнаеща в какво да вярва? Може ли да затвърди у децата си правилата на християнската любов майка, която няма чиста любов към мъжа си, нито към домашните, нито към близките, която обича децата си с любовта на животното, в смисъла на тяхното хранене и опазване на здравето им? Може ли майката да всели в сърцето им чувството за срам и отвращение от всичко, което е осъдително, когато тя гледа на живота лекомислено, мисли само за удоволствия и увеселения, допуска даже постъпки, които се осъждат във всяко порядъчно общество и неизбежно стават причина за раздор и съблазън в семейството ѝ? Съблазните са заразителни, а майчините съблазни са неотразими. Но както казват понякога, че лошите навици се всмукват с майчиното мляко, така и добрите навици, светите предразположения са по-твърди и по-дълбоко се вкореняват в душата от ранна възраст. Бащите и майките са длъжни сами да бъдат добри, вярващи, любещи, честни, за да възпитават децата си като себе си и да чакат наградата за тяхното възпитание. Защо Йоаким и Анна били удостоени да бъдат родители на Пресвета Богородица? Защото били праведни и благочестиви. Лишението от деца било тежко изпитание за тях. Но вярата им не отслабвала: те се молели за развързване на тяхното безплодие не година, не две, а цели петдесет години. Веднъж Анна случайно видяла в градината гнездо върху едно дърво и в него - пухкави пиленца. Тъжно ѝ станало, че и небесните птици се уте-

шават с деца, а тя не познава това утешение. Друга на нейно място би възроптала срещу Божия промисъл, но Анна и в тази минута се обърнала със сълзи и с молитва към Бога: „Господи, Господи! Ти Който укоряваш бездетството, Сам Ти освободи сърцето ми от болката и направи мен безплодната плодородна“ (Чет. Мин., 9 септ.). Тогава ѝ се явил Ангел и възвестил, че скоро ще стане майка. Двамата с мъжа си били благотворителни и имали обичай, според който една част от своите остатъци давали за църковно потребление, а друга - на бедните.

Ако добродетелният живот сам по себе си е угоден на Бог, какво може да прибави към достойнството му раждането? Всичко зависи от възпитанието на децата. Родителите, макар и да са били добри, могат да носят страшна отговорност за небрежността към своите деца, за тяхната поквара, за безгрижието за своето поправяне, какъвто пример е посочен в съдбата на Илия - първосвещеника. И обратно, онези родители, на които не са били чужди греховете на младостта, но са се постарали „да възпитават своите деца в учение и наставление Господне“ (Еф. 6:4), да подготвят от тях не само полезни членове на обществото, но по думите на Златоуст* „ратуващи за Христа“, получават чрез това за себе си и голямо утешение на земята, и награда на небето. Отговорността за децата е породила древните думи: „И по-добре да умреш бездетен, нежели да имаш деца нечестиви“ (Сир. 16:4). Децата, възпитани в благочестие, са най-топлите и може би най-успешните молитвеници за починалите си родители.

Но раждането на деца съвсем не е общо за всички средство за спасение. Ще се спасят и девствениците, ако запазят своята девственост и преживеят в целомъдрие. Познаваме вдовици, които са живели, служейки Богу „с пост и молитва денем и нощем“ (Лука 2:37). И все пак

*Към 1Тим., беседа 9, гл. 2.

безбрачните и бездетните могат да угодят на Бога с възпитанието на чужди деца, с грижа за сираци и с други подобни дела. Пътят за спасението е открит за всеки: върви и се спасявай. Амин.

ГЛАВА XIV

За недоволството от многодетството

Благословия на раждането. Родители, роптаещи срещу децата. Жената ще се спаси чрез раждане.

Според учението на Божието Слово раждането и многодетството са Божия благословия и щастие за родителите. „Ето, наследство от Господа са децата, награда от него е плодът на утробата - казва Псалмопевецът. - Каквито са стрелите в ръката на силния, това се младите синове. Блажен човек, който е напълнил стрелника си с тях!“ (Пс. 126:3-5) На друго място, облазявайки боящите се от Господа, Псалмопевецът казва: „Жена ти в твоя дом ще бъде като плодовита лоза; синовете ти - като маслинени клони около твоята трапеза: тъй ще бъде благословен оня човек, който се бои от Господа. Ще видиш синове на синовете си“ (Пс. 127:3-6). „Синовете на синовете са венец на старците“, казва Соломон (Притч. 17:6). В древността благословията на многодетството била така високо ценена, че бездетието на съпрузите било признавано за голямо нещастие и носело на бездетните всеобщ позор (Бит. 16:2; 30:1; 1 Цар. 1:6; Ис. 47:9; Ос. 9:14; Лука 1:25).

За съжаление днес не всички ценят Божията благословия, откриваща се в раждането. Има бащи и майки, които не само че не благославят и не благодарят на Господа, дарил им деца и внуци, но понякога роптаят за това

срещу Бога, страдат и скърбят, че имат много деца; те често изливат яда си върху тях и желаят смъртта им. Недоволни от раждането родители се срещат най-вече между бедните хора, които не могат да издържат голямо семейство, да дадат на децата си прилично възпитание и да ги устроят. Но такива родители се срещат понякога и между състоятелни, но бедни на любов към децата хора, които страдат от многодетството - то им тежи, защото обичат да живеят за свое удоволствие. Виждайки в децата само пречка за себе си, те възлагат всички грижи за тях на чужди, наемни ръце. Няма да говорим колко лошо и във висш степен безнравствено постъпват подобни родители. Те не могат да кажат нищо за свое оправдание, защото Господ, дал им много деца, им е дал и много средства, за да не са им в тежест.

Но както богатите, така и бедните не постъпват похвално, когато се ядосват, че имат много деца и изливат яда си върху тях. Първо, с ропота и яда си и едните, и другите еднакво оскърбяват Бога и не ценят Неговата благословия и милост, проявяващи се в раждането. Родителите не трябва да забравят, че те са оръдия на творческа сила, произвеждаща от тяхната кръв подобни на тях, че те са наследници на онази голяма благословия, която са изrekli първите хора: „И благослови ги Бог, като им рече: плодете се и множете се, пълнете земята“ (Бит. 1:28). Можем ли да не ценим тази благословия? Бедните родители са длъжни даже да се утешават в бедността си с това, че Господ благоволява чрез тях да привежда в изпълнение Своята благословия.

Второ, родители, роптаещи с яд срещу това, че имат много деца, са в най-голяма степен несправедливи към тях. Виновни ли са децата, че са се родили на Божия свят? Нима животът, който са получили те, е престъпление? Колко оскърбително е за дечицата, когато се отнасят с тях така, като че ли с раждането си са извършили

някакво престъпление! Освен че е несправедливо, такова отношение може да бъде вредно за тяхната нравственост. Какво добро всъщност можем да очакваме от децата, които са без вина, но често виждат недоволство срещу тях от родителите си, търпят недоброжелателството, ругатните и упреците им. Такива отношения на родителите само дразнят децата, изпепеляват в сърцата им любовта към тях, учат ги на хитрост, лъжа, непокорност и неуважение към родителите, в чието лице виждат най-близките си неприатели.

Но оскърбявайки и увреждайки нравствено децата с ропот срещу тях, родителите, недоволни от многодетството, са неблагоприятни и по отношение на самите себе си. Да приемем, че голямото семейство е тежест за бедните хора, нямащи достатъчно средства, за да издържат, възпитават и устройват децата си. Но защо родителите отежняват това с недоволство и ропот срещу децата си? Трудните обстоятелства стават още по-затрудняващи, когато губим присъствие на духа, преставаме да се владеем и предаваме лошото настроение, в което се намираме, на обкръжаващите ни.

Не, родителите, обременени от голямо семейство, не трябва да се сърдят и роптаят, а да се въодушевяват с упование в Божия промисъл и към Него да отправят своята мъка. Онзи, Който „дава храната на малките вранчета, които викат към Него“ (Пс. !46:9), няма да остави без благата си грижа разумните Си създания, ако се обърнем към Него с упование и молитва. Господ, дал на родителите много деца, ще даде и средства за препитание, за издържане и устройване на тяхното благосъстояние, само ако родителите потърсят Неговата помощ и застъпничество. За съжаление затрудняващите обстоятелства както в другите дела, така и в това, вместо да ни обърнат към Бога, пораждат у нас само униение и даже отчаяние. Ние сме готови да мислим, че Господ ни е забравил, и прибягваме към всички други средства, за да се избавим от край-

ности, само не към Бога. Не е учудващо след това, ако Господ, винаги готов да даде Своята помощ в търсещите Го, в нужда скрива лицето Си от онези, които сами Го забравят и не споделят пред Него мъката си.

Родителите, обременени от многобройно семейство, трябва да свържат с упованието в Небесния Отец неуморимото си старание за благоустройството на семейството със собствени дела и сили. С упованието в Бога те могат да бъдат уверени, че тези усилия ще бъдат възнаградени: голямо възнаграждение ще бъде любовта на децата им към тях. Тя не може да не се прояви у децата, когато те виждат как родителите им се грижат за тях. А където царува любовта, по-леко се понесят мъките и нуждите. Имайки любовта на децата, за които се грижат, многодетните родители не могат да не се утешават с надеждата, че след време, като остарееят, децата им ще се грижат за тях и ще ги хранят. Освен тази материална услуга те справедливо могат да очакват от тях и духовни блага. Който има повече деца, той има и повече молитвеници пред Бога. В Свещеното Писание е казано за жената: „Но ще се спаси чрез раждане на деца“ (т. е. раждането ще бъде нейна заслуга пред Бога). Как ? „Ако пребъде във вяра, с любов и в светост с целомъдрие“ (1 Тим. 2:15).

И така майките на многодетните семейства не трябва да страдат и да се отегчават, а най-вече да се радват и да благодарят на Господ, че чрез раждането им се открива възможност, водейки децата си към вечното спасение, да подготвят и своето собствено. От само себе си се разбира, че казаното за майките се отнася и за бащите, ако те споделят с тях грижите за възпитанието на децата в духа на християнското благочестие.

Епископ Висарион

ГЛАВА XV

Майка е не тази, която ражда, а онази, която възпитава чуждо дете.* Възпитанието на чуждите деца.

Родителите на Пресветата Дева - Иоаким и Анна, доживели до дълбока старост, нямали деца и през цялото това време молели Бога да снее от тях срама на бездетието. Господ чул молитвата им, като ги утешил на стари години с раждането на Преблагословената им дъщеря - Дева Мария, станала Майка на Исуса Христа.

По време на Стария завет бездетието се смятало от хората за позор и лишение от Божията благословия. Обещавайки на родоначалниците на Божия народ да размножи потомството им като морския пясък, Бог често им говорел, че от тяхното потомство трябва да произлезе благословеното „семе на Жената“, което ще затрие главата на змията; вследствие на това бездетните родители губели надежда да бъдат родоначалници на обещания от Бога Месия, Който трябвало да се роди, както знаели всички евреи, от царския Давидов род. Още по-тежко преживявали бездетието си Иоаким и Анна, произхождайки от Давидовия род, тъй като явно били лишени от Божията благословия, като нямали деца. Затова те така усърдно, така пламенно и дълго молели Бога да не ги оставя без

*За 8 септември - Рождество на Пресвета Богородица.

Своята голяма и богата милост и да снее позора на бездетието.

Но след раждането на Иисус Христос от Дева Мария бездетието вече не се смятало за позор и лишение от Божията благословия. Разбира се, и в наше време то се приема като такова, когато ние с греховете, с беззаконията си и срамното си поведение сме виновни за безплодието си: като се излагаме на болести, свързани с греха на сладострастието. Но когато безплодието не е по наша вина, в това трябва да виждаме повече от всичко Божия промисъл за нашето спасение, а не Божия гняв и Неговото неблагоприятие към нас. Може би Бог не дава деца на някои съпрузи или им ги отнема като малки, за да ги избави от бъдещи злини и скърби, а децата да отърве от бъдещи адски мъки. Неслучайно и премъдрият син Сирахов е казал: „По-добре да умреш бездетен, нежели да имаш деца нечестиви“ (Сир. 16:4). „Раждането на невъзпитан син е срам за бащата“ (22:23). Може би Бог не дава деца на някои родители, за да изпита вярата и търпението им могат ли чрез възпитанието на чужди деца и помощ на бедните да получат вечно спасение.

Християни! Не е майка само тази, която роди, но и онази, бездетната, която ще вземе чуждо дете, ще го възпита, ще го научи на добро и ще го направи полезен член на обществото и държавата. Ето в какво се състои истинската любов - неподкупната, нелицемерната, основаната върху милосърдието и състраданието към ближния! Не е чудно да обичаш родните си деца, но чуждите - това е добродетел! Там собствената кръв възпламенява любовта, а тук - заповяданите от Бог милосърдие и състрадание; там продължението на потомството окриля силите на родителите, а тук - надеждата за вечно спасение. За родителите всичко у родното дете е мило: и чертите на лицето, и движенията на тялото, и усмивката, и говорът, а у другите - макар и всичко да е чуждо, за тях е също така мило и

скъпо. Едната любов е плътска, а другата - Божествена, свята, изплитаща нетленен венец за бездетните родители. Затова именно те не трябва да се оплакват от бездетието си, защото винаги могат да вземат и възпитат някое сираче. То също може да замени родното дете, защото чрез него Господ изпраща Своята благословия на такива съпрузи.

Ценете децата сираци, обичайте ги като свои собствени, защото Сам Господ е казал, че такива хора ще бъдат помилвани в Деня на съда: „Блажени милостивите, защото те ще бъдат помилувани“ (Мат. 5:7).

ГЛАВА XVI

За началното възпитание в семейството*

Началното възпитание. Готованщината. Суетността. Гласът на суетността.

*„А вътрешно - скритият човек на сърцето
в нетленната красота на кроткия и тих дух.“*
(1 Петр. 3:4)

След въвеждането ѝ в храма Дева Мария се възпитавала там в уединение. Цялото ѝ възпитание се състояло в обучение на грамотност и разни ръкоделия, в духовно четене на свещени книги и молитва. И впоследствие тя не търсела никаква известност в обществото.

Полезно ли е такова уединение и ограничено възпитание днес, когато самите родители горещо желаят децата им да станат по-бързо известни в обществото, когато юношите и девойките се стремят да вземат участие в обществената дейност?

Началното възпитание безспорно е основата за трайно самообразование и за добро участие в обществената дейност. Ако то е основано върху светите начала на вярата, върху чистите изисквания на семейното благоустройство,

*Слово на високопреосвещения Сергей, Архиепископ Казански в деня на Въведение Богородично.

в него се формира съкровеният по сърце човек, украсен с кротост и спокойствие. Неговата насоченост са безстрашната любов към доброто и предаността към своя дълг. Голямо зло е, когато децата се смятат отрано за самостоятелни, преждевременно излизат от семейното влияние, от личните и домашните ограничения. С неизградените си превратни убеждения, те се стараят да се изявят в обществото, недоволни от това, което е, преследвайки онова, което не е станало. Нима в това пренебрежение на скромното семейно възпитание не се крие една от причините за това, че много юноши и девойки днес са привлечени от съда за престъпни замисли срещу общественото спокойствие?

По-нататък готованщината е язва на обществото. Пренебрежението на началното възпитание е разсадник за безделници. Който е хвърлен на произвола на съдбата и не е привикнал отрано да се труди вкъщи, в стопанството, в занаята, той свиква да живее повече на улиците, безделно и за чужда сметка. Ако нямат родителско или някакво друго осигуряване, младите хора без правила и без труд, обикновено прибягват до просене и към други поизтънчени, но и по-престъпни хитрости, за да си доставят хляб и даже удоволствие. Съвсем друго дава ранният навик за труд. „Тя - пише светителят Дмитрий за Божията Майка - се упражнявала в предене на вълна и лен и в копирена бродерия; правеше най-вече тия неща, които са потребни на свещеника за църковно служене; усвоила това ръкоделие, с него честно се изхранваше със Сина си; и хитона на Господа Исуса с ръцете си направи“ (Чет. Мин., Сказ. за Въведение Богородично на 21 ноември).

„Кога правиш милостиня, не тръби пред себе си“ - е наставлението на Спасителя (Мат. 6:2), но колко често ние го забравяме! С помощта на гласността, която днес е тръба на суетността, бързат да известят не само за това, което е направено действително в полза на обществото, но и онова, което се готвят да направят. Изпълнено ли е

това, което е обещано, продължава ли онова, което е обявено за започнало, за това вече се мълчи. Но не е важно предварително да се тръби за добре замислено начинание, а за това, че предприетото действително се изпълнява. Високо ценен пред Бога е скромният по сърце човек, който с неотслабващата сила на своето усърдие носи полза на обществото. „Всичката слава на царската дъщеря е вътре“ (Пс. 44:14) - вътре в нейния дом, в постоянството на скромния ѝ и полезен труд, в нетления кротък и мълчалив дух. Божията Майка, макар че живеела уединено, имала силно влияние върху обществото: благотворила за бедните, давала добри съвети на приходящите, утешавала тъжните, молила се за всички. Човек може и живеейки вкъщи в уединение, да принася полза за обществото. Представете си цъфнала поляна: вие чувствате силното благоухание, но се затруднявате да кажете кои цветя повече ухаят; понякога онези, които миришат по-приятно, са изцяло скрити от нашите очи. Обществото би приличало на такава поляна, ако в него всички се трудят и благотворят, без да търсят известност. Амин.

ГЛАВА XVII *Майки и деца**

Щастието на майката. Завършване на домашното възпитание. Причини за огорченията от децата.

*„Блажена е утробата, която Те е носила,
и гърдите, от които си сукал!“*
(Лука 11:27)

Така възкликнала една от слушателките на Исуса Христа. Неговото Слово, отправено към многобройния народ, ѝ направило толкова силно впечатление, че тя не се стърпяла и на глас пред всички изразила удоволствието си по много своеобразен начин. Вместо да благодари и възхвали самия Него, тя облажила Неговата Майка. Може би самата е била майка или е искала да стане и е мислела за себе си: „О, ако и аз имах такъв или подобен син, мъдър, изпълнен с благост и сладкоречив, колко блажена бих била!“ За майката щастието да има такъв син е по-голямо и по-скъпо от всичко на света! Но тази жена, облажаваща възторжено Майката на Исуса, още не Го познавала напълно. Тя гледала на Него както на необикновен човек, като на най-голям мъдрец и учител, може би Го

*Поучение на 8 септември - Рождество на Пресвета Богородица.

смятала за пророк. Но Той не бил само човек, а Бог в плът, не само мъдрец, но и извор на мъдрост и знание, не само обикновен пророк, но всезнаещо същество, притежаващо всички дарове на Светия Дух (по човечество), в несравнимо по-голяма степен от всички пророци. Ако тя знаела това, то възторженият ѝ отзив за Неговата Майка би бил още по-възторжен, защото тази Майка е по-блажена от всички майки на света: носещата Го в утроба била престол на Божеството, гърдите, които са Го кърмели, хранели Онзи, Който дава храна на всяка плът, с Която всички ни живеем, движим се и съществуваме. Ако знаела всичко това, тя би облажила не само Неговата Майка, но и целия човешки род, за спасението на когото Той, Единородният Син Божи, слязъл от небето на земята, впълтил се от Дева Мария и станал човек. Във всеки случай чувството, изразено от жената, облажила Майката на Иисуса, е похвално и може да се каже - свято чувство, защото всяка майка трябва да вижда щастието си в това да има добър, благочестив и благоразумен син.

За съжаление не на всички майки се пада такова щастие. Има деца, които причиняват на родителите си само мъка. Благочестивите и благоразумни родители възпитават децата си в страх от Бога, учат ги на добро не само на думи, но и с примера си в живота. И докато децата живеят под покрива на родителите си, те се държат много хубаво, утешават ги с благочестие, послушание, прилежание към учението. Но не можем да живеем вечно под крилото на родителите си. След завършване на домашното възпитание децата се разделят с тях, постъпват за по-нататъшно образование в училища и далеч от родителите си са под влиянието на средата, в която попадат. Те са щастливи, ако тази среда благоприятства за нравственото им развитие, ако са обкръжени от благовъзпитани приятели, добри възпитатели и познават само благонамерени хора, ако в училище не се занимават с нищо

друго освен с учене, не се развличат с четене на книги с леко, понякога безнравствено съдържание. За съжаление невинаги става така. Слабият контрол над възпитаниците, на запознанствата им, отсъствието на дисциплина, даването на свобода в избора на книги за четене - всичко това и други подобни неща ги развъртават, потискат посадените в душите им в родителския дом семена на благочестието и благодетелството, за голямо огорчение на родителите. Какъв тежък удар нанасят децата на родителското сърце, когато със своето поведение в училище, с пренебрегването на училищната дисциплина и особено с участието в безсмислени и престъпни бунтове, подстрекавани от злонамерени, враждебни на правителството хора, стигат до това, че ги изключват от учебното заведение и ги лишават от правото да постъпят на служба! Средата, която ги е развъртала, е убила у тях любовта към родителите, направила ги е съвсем равнодушни към мъката, която са им причинили. Тази мъка е особено чувствителна за родителите, защото децата са забравили онези изморителни грижи и труд, които те са полагали за физическото и духовното им възпитание, онези безсънни нощи, които са прекарвали до постелята на децата си по време на боледуването им. За всичко това децата са се отплатили на майките си с възмутителна неблагодарност. В подобни случаи е валидна руската пословица: „Майчиното сърце е в децата, а детското - в камъка!“

Има много майки, за които децата са само нещастие, така че по-добре би било да бяха бездетни: „Блазе на неплодни и на утробни неродили, и на гърди некърмили“ (Лука 23:29).

Причина за огорченията от децата става понякога самата майка. Далеч от родното семейство, нейният син съвсем забравя майка си. Той започва да живее неправилно, свързва се с лоши хора; постъпвайки на служба, започва да скучае в работата, престава да се занимава с

нея, мисли само за светски развлечения в компании на гуляйджийи като него, разорява се, загубва всичко, довежда себе си почти до нищета, както блудният син от евангелската притча, само че без неговото разкаяние. Вместо да се обърне по пътя на истината, той започва да прибегва към нечестни средства, към лъжата, към кражбата, за да задоволи своите прищевки. Всичко завършва с това, че той попада в съда и в затвора. Но колкото и лошо да се държи синът, майката не престава да го обича. Ясно е какъв жесток удар е нанесен на сърцето ѝ, когато тя узнава за бедствието, постигнало сина ѝ, за престъплението. Но само той ли е виновен в този случай? Майката обвинява само него; в действителност не трябва ли и тя да поеме върху себе си значителна част от отговорността за безпътния син? Нека си спомни времето на неговото възпитание - в какво се е състояла грижата ѝ да го възпита? В това ли - да насади в сърцето му страх Божий, да го направи истински християнин, да го научи да изпълнява Божиите заповеди? За съжаление нищо подобно не е правила. Тя се е грижела само за физическото възпитание на своя син, за неговото здраве и спокойствие; когато е бил болен, е страдала повече от него, била е готова да събере всички лекари около постелята му. Погледнато от страни - каква примерна майка! Колко любов, граничеща със саможертва, е проявявала тя в отношението към сина си! За съжаление това не е истинска любов. Грижейки се само за телесния живот на сина си, а не за духовното му развитие, тя не е забелязвала, че му прави зло, а не добро. Не с християнска, а с животинска любов към него тя е гледала през пръсти на пакостите му, търпяла е своеволието и капризите му, не му е търсела отговорност за лъжата, за буйството, за мързела в учението и дори не е допускала бащата и възпитателите да го подлагат на наказание за грешните постъпки - и всичко това от жалост и любов към сина си. Угаждайки му, тя не е забеляз-

вала, че угажда на самата себе си, защото е била много заета с личното удоволствие, което ѝ доставял видът на ненагледния ѝ син. Тя се е самозалъгвала, мислейки, че го обича: в негово лице е обичала самата себе си. И ето жалките плодове на такова възпитание - нравствено пропадалият от ранна възраст син е останал такъв завинаги. Семената на злото така дълбоко покълнали в душата му, че никакво добро влияние на възпитателите и началниците по-нататък в живота му не могло да го поправи или го поправяло за кратко време. Кой е виновен за това? Кой е виновен, че той е довел себе си със своето поведение до затвора? Никой повече от майката, която го е погубила още като малък в нехристиянското си възпитание. Напразно тя изразява мъката си от нещастната съдба на своя син, оплаквайки се от него, от неблагодарността му, от това, че я е забравил, че не е оправдал майчините грижи, че е отровил живота ѝ със своите пороци и злочестини. Нека по-добре се оплаче от себе си и със сълзи на разкаяние да се изповяда пред Господ Бог като изцяло виновна за гибелта своя син. Подобна отговорност за сина си е длъжна да поеме върху себе си и майката в онзи случай, когато тя съвсем не се е обременявала с грижите нито за духовното, нито за физическото възпитание на своите деца, а ги е поверила само на наемници, без да обръща внимание на това дали те добросъвестно се отнасят към работата си. Често се случва и това, че като не виждат родителския контрол за възпитанието на децата, наемните учители и възпитатели сами ги развращават. Пагубните последствия от това развращение се виждат в по-нататъшната им съдба: те стават лоши и вредни членове на семейството, обществото, държавата и Църквата. Кой най-много е виновен за това? Родителите. Като не вземат лично участие във възпитанието на своите деца поради любов към свободния живот, поради нежеланието да се лишат от удоволствията, доставяни им от обществе-

ните забави, те напразно мислят, че изпълняват свещения си дълг към децата, плащайки много пари на чужди хора за тяхното обучение и възпитание. Не други, а преди всичко себе си трябва да виним да развращението и поведението на децата ни. Горко на майката, която е родила много деца, но не ги е възпитала в благочестие и благонравие. По-добре би било да е останала бездетна. „Блазе на неплодни и на утроби неродили, и на гърди некърмили!“

Епископ Висарион

ГЛАВА XVIII

Радости и скърби на родителите за децата

Близостта на децата до всяко сърце. Незаконороденото дете. Непослушните, своенравни деца. Нещастният брак на децата. Скърбта и радостта от децата.

Радостта от децата е една от най-големите радости на земния живот. Нашите деца са продължение на собствения ни живот, част от нас самите, наша плът и кръв; това сме ние самите, подмладени чрез тях. От всички богатства на света децата са единственото богатство, което можем да се надяваме да задържим при себе си даже след нашата смърт: „Понеже нищо не сме донесли на света, явно е, че не можем и нищо да изнесем“ (1 Тим. 6:7). Тези думи на Апостола важат за всички съкровища, които притежаваме на земята, с изключение на децата, с които се надяваме и желаем да се слеем в блажената вечност. Като имаме предвид тази близост на децата към нашето сърце и колко ценно е за нас притежанието на това съкровище, радостта и скърбта за тях са много по-дълбоки и по-живо трогват сърцето на родителите, отколкото радостта и скърбта за всяко друго богатство.

Впрочем невинаги децата могат да бъдат така близки и мили на родителското сърце. Тежко на незаконородените деца! Някои бащи се отказват въобще от тях: в повечето случаи бащата е пришълец, несемеен, без посто-

янно местожителство. Днес той живее на едно място и оставил тук следите на незаконното си съжителство, се премества на другия ден на друго място, като забравя останените от него жертви на престъплението си - съблазнената майка и детето. Той постъпва като онзи злонамерен човек, който тайно поставя запалващо се устройство до дома или прокопава бента на езерото и после бяга и гледа из-зад ъгъла някъде как се издига пламъкът или как ще зашуми водата. Други постъпват малко по-добросъвестно в отношението си към незаконородените си деца. Те им изпращат средства за издръжка, но остават съвсем неизвестни за тях. Понякога майката шепне в ухото на детето името на бащата, друг път го посочва отдалеч, промълвявайки: „Виж, това е баща ти.“ В това се ограничават всички отношения на такива бащи към децата им. При тези случаи рядко има място за радост и жалост към тях; те тежат на бащите си, които се срамуват от тях като спомен за вината им, като жив укор за безпътния им живот. Ако са женени, те се стараят грижливо да скрият от жените си печалната истина, страхувайки се да не възбудят ревността и упреците им. Но случва се такива бащи да не знаят нищо или късно да узнаят, че имат деца, които също невинаги имат сведения кой е баща им. За древния гръцки герой Улис се разказва, че той имал незаконен син, родил се в чужбина по време на дългогодишните му странствания, и че този син слязъл веднъж на брега на острова, където отседнал Улис, и го убил, без да знае, че това е родният му баща.

Наблюдателите на пътищата на човешкия живот забелязват, че незаконородените деца в по-голямата си част повтарят греховете на родителите си, че престъпването на седмата заповед е като наследствено. А писателят на книгата Премъдрост Соломонова е записал така своето наблюдение: „Прелюбодейните издънки не ще пуснат дълбоки корени и не ще стигнат до твърда основа; и ма-

кар за малко време да се раззеленяват по клоните, но като няма твърдост, ще се разклатят от вятъра и от напора на ветровете ще бъдат изкоренени“ (Прем. 4:3-4). Подобни думи казва синът Сирахов за прелюбодейката: “Децата ѝ не ще хванат корен, и клоните ѝ не ще дадат плод“ (Сир. 23:24). Мисълта на двамата мъдреци е тази, че престъпниците седмата заповед не могат да бъдат радостни от своите незаконни деца и няма да продължат чрез тях рода си. Забележителното в случая е, че незаконнородените деца живеят по-малко от законните. Това може да се дължи на небрежността в гледането и контрола над тях, но заедно с това тук не може да не се признае действието на Божието милосърдие: с ранната смърт на незаконнородените деца Господ спасява родителите им от тежестта винаги да виждат изобличението на своето престъпление и ги призовава към разкаяние. По такъв начин незаконнородените деца рядко радват родителите си и стават причина повече за тяхната скръб и неспокойна съвест. Давид плакал за умиращия си син, роден от Вирсавия, само седем дни, а други цял живот тъгуват, като виждат децата на своя грях.

И така не за радост или рядко за радост на бащата и майката живеят незаконнородените деца. Но винаги ли радват родителите си законните им деца? Опитът показва, че родителите, които най-много обичат децата си, често търпят много мъка от тях. За съжаление в по-голямата част от случаите тази мъка няма християнски характер. Тъй като животът на повечето християни преминава в мисли и грижи за материални богатства, то и скръбта за децата им в повечето случаи е човешка скръб. Тя възниква и се усилва под влиянието на такива подбуди, които не могат да бъдат наречени истински християнски. Например скърбят за нравствени недостатъци и грехове на децата, защото те могат да навредят на тяхното земно щастие - скръбта тук има чисто човешки характер. Плачат от

непослушните и своенравни деца - защо? Затова ли, че такива деца постъпват против Божията заповед, с изпълнението на която те биха могли да засвидетелстват любовта си към Господа и смирението си пред Него? Затова ли, че нарушението на петата заповед води до нарушение на всички останали? Затова ли, че този грях предизвиква проклятието на Господа върху децата? Не, а най-много заради това, че родителите трудно се справят с непослушните и упорити деца, тежко и неспокойно им е да живеят с тях. Това означава, че най-тъжното от всичко за родителите е загубата на собственото им спокойствие.

Скърбят за децата, ако те се учат лошо, макар и да не са лишени от способности, или изучили се, нямат желание за работа и не проявяват необходимото търпение и постоянство. В крайна сметка от тях не излиза нищо добро. Какво лежи в основата на тази скръб? Не това, че зад тези недостатъци се крие неверие в Господ; не това, че Го оскърбяват, като не упражняват и не развиват дадените от Него сили и таланти; не това, че липсата на навици за труд, любовта към безделието прави човека податлив на всякакъв род греховни изкушения и съблазни, а това, че споменатите недостатъци рушат бъдещата кариера на младия човек и не предвещават нищо хубаво в житейските му дела.

Скърбят и се оплакват, ако синът е лекомислен, страстен картоиграч, пияница или има други пороци. Сълзите текат като ручей от очите на майката, чиято дъщеря е прелъстена и с целомъдрието е загубила и срама си. Но ако вникнем по-дълбоко в тази скръб, то често се оказва, че тя е породена от самолюбие и от неразбиране на онова, което служи за истинско богатство на децата. В тези случаи родителите се тревожат от това, че такова поведение на децата носи позор на цялата фамилия, разрушава външното им благосъстояние и ги заплашва с още по-големи беди в бъдеще. Но ето въпреки лошото и нечест-

но поведение синът е успял да направи порядъчна „кариера“, а дъщерята е намерила изгодна „партия“; тогава и скръбта на родителите изчезва, те се успокояват, въпреки че опитите на Божието милосърдие не са внушили благодарност на децата, не са ги предразположили към разкаяние, не са възбудили у тях сълзи и твърда решимост да не се връщат на предишния път. Това не безпокои родителите, сърцата им не са потресени от страшните думи на Апостола: „Не се лъжете: нито блудници, ни прелюбодейци, нито крадци, нито користолюбци, ни пияници, нито хулители, ни грабителни няма да наследят царството Божие“ (1 Кор. 6:9-10).

Има случаи, когато родителите, съкрушени от лошото поведение на сина си, са радостни, ако успеят да го изпратят някъде по-далече от себе си. Те са доволни от това, че той не е пред очите им, че в далечната страна позорното му поведение не е така осезаемо за цялото семейство, не е известно на всички. Те не обръщат внимание на това, че далеч от техния контрол синът им може да затъне още по-дълбоко в зло и да се отдалечи още по-далече от разкаянието. Какъв удар за родителското сърце, как горчиво и безутешно плачат бащата и майката, когато синът бъде наказан от закона за престъпленията си и хвърлен в затвора. Но и този случай, ако вникнем добре, ще разберем, че те жаят не толкова за престъплението, колкото за безчестието, не толкова за духовното развращаване, колкото за разстройването на външното благосъстояние на семейството.

Нещастният брак на децата, несходството им по характер с онези, с които са свързали съдбата си, тяхната нужда и бедност огорчават дълбоко родителите. Сълзите не пресъхват в очите на любящата майка при нещастния вид на детето ѝ. Но мислят ли родителите за това, че освен тази беда, която горчиво оплакват, има и друга, много по-достойна за сълзи, а именно, че в сърцата на съпру-

зите няма страх Божии, няма благочестив дух, няма и най-малка нагласа за молитва и четене на Словото Божие, т. е. липсват главните условия за щастлив семеен живот? Случва се и обратното: има и лекомислени родители, които не харесват благочестието на своите деца. Пред хората те изразяват недоволството си примерно така: „Синът или дъщерята живеят едностранчив живот, странят от радостите и обществените удоволствия, отказват се от много познанства.“ Ясно е, че хората, способни на такива оплаквания, не искат да видят в децата си Божии чеда, не умеят да ценят блаженството от духовното общуване с Бог, превъзхождащо всички радости и утехи в света.

Ако искаме да разберем какво трябва да оплакваме в децата си, да погледнем примера на Спасителя. Шест дни преди смъртта Си Той върви тържествено, съпроводен от многоброен народ към Иерусалим, изкачва се на върха на Елеонската планина и в този миг от очите Му се леят горчиви сълзи. За какво плаче Той? За жалкото материално състояние на народа ли? За това ли, че свещеният град и страната са пълни с много бедни хора, сираци, инвалиди, болни от всякакви болести? За това ли, че римските знамена се развяват над крепостта на Неговия праотец Давид и Неговото Отечество се намира под чуждата власт - властта на езичниците? Не, греховете, неверието, безчестието на избрания народ - ето какво поражда извора на сълзи в очите Му. Вие се научете като Него да оплаквате не външните прояви на децата си, а корена на всяко зло. За да не бъдат сълзите ви безплодни, не преставайте да молите Господа Той да вразуми и да обърне то пътя на истината вашето заблудено дете. За истинския християнин е тежко да вижда как децата му се предават на порока и безчестието, как светът и плътта са завладели изцяло бедната им душа, как те неудържимо се стремят към гибел. Но все пак истинският християнин не губи надежда в Господа, в Неговата безкрайна благодат, спасяваща голе-

мите грешници. И до днес той не престава да Го моли горещо за помилване на сина или дъщеря си, докато не се извърши в душата им решителен обрат към по-добър живот. Той не се успокоява, когато вижда, че поведението на децата му става порядъчно само външно, че те започват да се освобождават от външни бедствия и безчестия. Той може да бъде утешен само с вътрешното обновяване на децата си. Дълбока мъка се вселява в душата му, ако синът му умре неразкаял се грешник! Мисълта, че след смъртта вече няма покаяние, за истински обичащия детето си баща е тежка от всичко на света и той вече с нищо не може да се утешава. За съжаление не всички родители обичат децата си така. Лъжливото образование, неверието, самолюбието стават причина много от тях дори да се радват на смъртта на починалия си син: те виждат в нея само края на временните му беди, а не началото на безкрайните адски мъки. Те могат да плачат за сина, изпаднал в нищета, болест и др., но няма да заплачат за вечно починалия си син: все едно че той е заминал някъде далеч зад граница и не ги безпокои оттам нито с писма, нито с искане на пари. Те са радостни, че са свалили излишна тежест от плещите си, макар и в дъното на ада. Какво лекомислие и безчувствие!

Както скръбта за децата, така и радостта от тях винаги е истинска, християнска радост. Източник за нея в повечето случаи са материалните блага. Ако детето е здраво, има цветущ вид, красиво телосложение, родителите се утешават и се гордеят с това повече от всичко, без да обръщат внимание, че момчето им, на чиято външност се любоват, може да стане гордо, дръзко, непослушно и непочитащо възрастните. Когато детето се учи, добрите оценки и похвалните отзиви на учителите са всичко, което напълно удовлетворява родителите и те не искат нищо повече от него. Те се радват на желанието му да учи, но какви са подбудите му за това - от чиста любов към ученето или само от жажда за похвали и награди, - за тях

няма значение. Някои неблагоприятни хора поливат през пролетта овощните дървета с топла вода или разредена с вар. Дръвчетата напъпват и се раззеленяват по-рано от другите, но те нямат дълго цветущ, свеж вид: посред лято губят силата си и малкото плодове, които остават по тях, са дребни и безвкусни. Не приличат ли на тези дръвчета децата, които показват бързи успехи в учението единствено заради похвалите и почетните отличия? Опитът показва, че ревността към учението не може да се поддържа дълго от тази храна и успехите в него не са трайни и плодотворни, а заедно с това и радостта на родителите не може да бъде продължителна.

Когато синът или дъщерята пораснат, за родителите се открива нов извор на радост: децата се държат сериозно и прилично, не си позволяват груби нарушения на дълга и на приетите в обществото обичаи, вършат работата си с разбиране и благоуспешно, в службата си са изправни, заели са видно положение в обществото, намерили са прилична и изгодна партия, към родителите си се отнасят с почителност и услужливо. Всичко това радва много бащата и майката. Но постоянна ли е тази радост, ако децата не са благочестиви? Кому не е известно колко непостоянни са богатата на този свят, колко често биват в застои и се провалят цветущи дела, колко безнадеждна е самата почитеност към родителите, когато не е основана върху благочестието. А колко малко е щастieto в съпружеския живот, когато или двамата съпрузи не са твърди в благочестието, или единият не съчувства на благочестието на другия и дори се подиграва с неговата набожност. Предмет на истинска радост могат да бъдат само онези деца, които са и чеда на Небесния Отец, обичащи Го и благоговеещи пред Него. Понякога срещаме стари хора, които имат именно такъв начин на мислене. „Как са, старче, децата ти?“ - попитали един от тях и той казал следното: „Живеят незавидно, да се чудиш как имат търпение, тол-

кова са им лоши обстоятелствата. Но ето кое е хубаво и ме утешава: те имат страх Господен, не забравят Бога, поучават се в свято Му Слово, обръщат се към Него с молитва. Вярата и упованието в Бога им помагат да понасят лесно мъката и нуждата и да ви кажа право, те са щастливи. Когато ги гледам, има на какво да се порадвам. Божията благодат е винаги с тях и ако Господ иска да ги награди със земни блага, те приемат тази милост с благодарност от ръцете Господни и не се възгордяват.“

Истинското благочестие на децата не може да не се слее с истинската им любов и почит към родителите, с готовността да им бъдат полезни във всички случаи и обстоятелства на живота. Как радват и утешават родителите си такива деца и колко чиста е тази радост! Да благослови Господ с такава радост всички родители! Да ги избави Той от нещастieto да имат деца, подобни на Хам, на синовете на Илия и Авесалом. Да не дава Бог да доживеем до бедствена нужда на стари години и в последните дни от живота си да се оплакваме от собствените си деца пред Бога и хората или да се обвиняваме за безгрижието си в тяхното възпитание. Да ни зарадва Господ със щастието да виждаме у децата си почитеността на Сим и Иафет, любовта на Иосиф, верността и послушанието на младия Товия. Не само в израилски народ, но и в историята на езическите народи се срещат примери на подобна любов и преданост на децата към родителите. Веднъж чужди хора казали на гръцкия юноша Телект, че неговият баща се изказва лошо за него. Синът не знаел да има някаква вина, но отговорил: „Баща ми нямаше да се изказва така, ако не е имал причина за това.“ Синът искал по-добре да поеме вината върху себе си, отколкото да упрекне в несправедливост баща си. Когато Епаминод, великият Тивски пълководец, победил спартанците при Левтрах (през 371 г. преди Р. Х.), той произнесъл: „Аз се радвам на победата толкова, колкото и на това, че я удър-

жах още приживе на родителите ми.“ Антипатър - заместникът на Александър Македонски, му написал веднъж писмо, пълно с оплаквания срещу майка му Олимпиада. Александър казал по този повод: „Антипатър не знае, че една сълза на моята майка погасява хиляда негови оплаквания.“ Ако върху дивата почва на човека растат такива плодове, то не трябва ли те да растат и върху благодатната нива, обработена от Богочовека? Трябва да желаем и Бога да молим никога да не намаляват на тази нива присъщите ѝ добри плодове и заедно с това никога да не пресъхват за родителите изворите на чиста радост от децата. Да не дава Бог разпространяващите се днес гибелни учения за всякакъв род свобода и независимост, междувпрочем и за свободата от семейните задължения, да имат успех сред младото поколение и да тровят живота на родителите. Да не дава Бог да доживеем това време, когато майките започнат да плачат: „Блажени са неродилите утроби и гърдите некръмили.“

Епископ Висарион

ГЛАВА XIX

Благотворното влияние на родителските молитви върху заблудените им деца

Лошото поведение на децата. Молитвата на родителите за децата им.

От лошото поведение на децата си страдат много родители. Особено в днешно време често виждаме, че децата или с неподчинение, или с безбожие, или с разврат нанасят жестоки рани на сърцето на родителите си и ги довеждат често до униение, защото те не знаят как да обърнат заблудилите се деца по пътя на истината. „Всички мерки взехме - казват нещастните родители, - за да поправим сина или дъщерята, но нищо не помага! Бог ни е наказал!“ Това, разбира се, е истина, защото лошото поведение на децата е истинско Божие наказание. Но не трябва никога да се отчайваме. Вие, казвате, сте изпитали всички средства. Какви - вразумяване, наказание, молби и т. н.? Само това ли? Да. Но това не са всички средства. Вие сте забравили главното - молитвата. Бъдете уверени, че тя ще послужи като много силно средство и за поправянето на вашите деца, и за вашето утешение.

Свети мъченик Миракс, роден в Египет, бил син на родители християни, които го възпитали в християнска вяра и благочестие. Но врагът на човешкия род го объркал. Веднъж той се явил при агарянския княз Мира, отречъл се

публично от Христа, стъпнал кръста и станал мохамеданин. Увещанията на родителите не довели до нищо. Синът отстъпник не отхвърлил заблудението и останал в зловерие. Но родителите не се отчайвали за неговото обръщане и се молили на Бога за спасението на погиващия ден и нощ. Молитвата им не останала напразна. Божията благодат се докоснала до сърцето на грешника и Миракс се разкаял. Дошъл веднъж при родителите си и им казал: „Родители! Помрачи ми се умът и съгреших тежко. Но какво да правя? Каквото е минало, вече няма да се върне; в крайна сметка аз искам да се разкая и отсега нататък да бъда пак християнин.“ „Чедо - отговорили му зарадваните баща и майка, - ден и нощ се молахме за теб и ето чу ни Господ. И днес Му благодарим, че Той се е погрижил за молбата ни и обърна сърцето ти към Себе Си. Но какво да правим сега? Ти знаеш колко е жесток агарянският княз и как ще постъпи с нас, когато узнае, че ние сме съдействали за твоето обръщане. Затова иди сам при княза и му кажи за обръщането си. Ние отново ще се молим Господ да направи с тебе по Своята милост и да ти съдейства за благото.“ Миракс не се замислил, отишъл при княза, проклел агарянската вяра и изповядал Христа. Предаден на мъчения, той мъжествено ги понесъл и накрая, посечен с меч, приел мъченически венец.

И така, имайки предвид този пример, не забравяйте, родители, че ако сами не сте силни да поправите своите деца, то силен е с вашите молитви да ги изправи от падението Бог. С отчаяние или с „ах“ и „ох“, сами знаете, не ще помогнете, а молитвата е благотворна винаги. Към нея прибягвайте и всичките си грижи Нему възложете (1 Петр. 5:7). Той, дошъл да спасява не праведниците, а пропадащите грешници, ще чуе вашия вопъл и ще обърне заблудените ви деца по пътя на истината. Той прави от несъществуващото съществуващо и често претворява последните в първи. Затова няма защо да страдаме много. Амин.

Свещеник В. Гурев

ГЛАВА XX

Безнадеждната скръб за починалите деца

Тежко е за родителите да понесат скръбта от смъртта на децата си. Цялата дълбочина на тази скръб могат напълно да разберат и да почувстват само онези, които са изгубили децата си. Но колкото и тежка да е тази загуба, грешно постъпват онези родители, които в скръбта си по починалите деца идват до малодушие и униние и са близко дори до пълно отчаяние. За вразумяване на такива родители не е излишно да приведем като пример следния случай от живота на Блажената Клеопатра, паметта на която Светата Църква почита на 19 октомври.

Тази благочестива вдовица имала особена любов към Свети мъченик Уар, тялото на който било погребано от нея във владенията ѝ. Тя направила в негова чест църква и пожелала да пренесе в нея светите му мощи. В деня на тяхното пренасяне Клеопатра усърдно молела Свети мъченик да приеме под покровителството си единствения ѝ син, момче на дванайсет години, което трябвало да изпрати на военна служба. Молитвата ѝ била чута и мъченикът действително станал покровител на нейния син, само че не във войнишката служба. Случило се така, че момчето в този ден се разболяло тежко и през нощта починало. Вместо да се покори на волята на непостижимия в пътищата Си Господ, Клеопатра се отдала на голямо отчаяние. Тя стигнала дори дотам, че започнала да приписва

загубата на сина си на мъченика и да го укорява жестоко. Но изкушението не продължило дълго. Скоро Свети Уар ѝ се явил заедно със сина ѝ и казал: „За какво ме кориш? Нима само за това, че съм взел твоя син във войнството на небесния Цар?“ След мъченика и синът ѝ се обърнал към нея с думите: „Защо скърбиш така безнадеждно, майко моя? Днес аз съм предявен във войнството на Царя Христа и заедно с Ангелите Му се явявам, а ти желаеш да премина в царството на бедността.“ Чувайки тези думи и виждайки сина си, облечен в небесна слава, учудена и зарадвана, майката възкликнала: „О, щом е така, вземи ме и мене със себе си!“ - „Бъди търпелива - отговорил ѝ мъченикът - и устрой имението си в слава на Господа, а след това и сама вече ще дойдеш във вечното живелище.“ Видението свършило, а с него преминало и отчаянието на Клеопатра. След погребението на сина си тя действително постъпила с имението така, както я съветвал мъченикът, т. е. раздала го на бедните и след това в продължение на година всеки неделен ден била удостоявана да вижда сина си с мъченик Уар в ангелски одежди, а после починала тихо, угодила на Бога.

И така, братя, ако сте възпитали децата си в истинска вяра и благочестие, ако не само с думи, но и с примера си сте ги научили на християнски живот, то в случай, че Господу е угодно да извика някои от тях при Себе Си, раздялата с тях не трябва да ви ужасява и да ви хвърля в отчаяние. Под непосредственото и вседържащо покровителство на общия Отец те ще се опазят от всякакво видимо и невидимо зло, ще израснат във всичко добро и прекрасно, освен това ще послужат за вас като молитвеници, докато живеете на тази земя, и ще ви зарадват безкрайно при срещата ви в бъдния живот. Амин.

Свещеник В. Гурев

ГЛАВА XXI
***Към онези, които изпращат децата си
да печелят в далечна страна****

Силата на греха. Притчата за блудния син. Печалбата в чужбина.

Братя, вие чухте притчата за блудния син от Евангелието, четена днес на литургията. Блудният син не поискал да живее заедно с баща си в родната страна, а желаейки да се наслади на пълна свобода и може би по-бързо да се сдобие с богатство, измолил от баща си полагащия му се дял от имота и заминал от бащиния дом в далечна страна. Там синът, още незатвърден в доброто, се подложил на различни съблазни. Тъй като нямало кой да го удържа, да го насочва по пътя към доброто, той започнал да се прилепва към греха. Голяма сила има грехът: като блатно тресавище тегли към себе си веднъж стъпилия на пътя на порока. Затова и този юноша, прилепил се към греха, започнал да води разпътен живот и прахосал цялото си имане. По това време настъпил глад в онази страна и в нуждата си той отишъл при един от жителите, който го накарал да пасе свинете.

Братя! Тази притча ни напомня как много от вас, желаейки да забогатеят по-бързо, изпращат децата си на

*В Неделята на Блудния син.

печалба в далечна страна. Помислете не се ли случва нещо подобно и с вашите деца, както с блудния син? Колко често вместо скромен юноша, познаващ само пътя към Божия храм, се връща от работата в чужда страна развратен гуляйджия, който в неделен ден отива в кръчмата, а не в храма Божий. Привикнал на леката работа, той вече се срамува от селския труд, защото от него „не ставаш богат, а гърбат.“ Той привиква и към разкошно облекло, което не му е по средствата, и се срамува вече да се облече в селски дрехи; с презрение се отнася към хората, макар и по-възрастни от него, честно преживяващи живота си, но малко пътували, и се смята за вещь, опитен и по-умен от другите.

Не се съблазнявайте, братя, от големи заплати в чужда страна, от възможността бързо да забогатеете. Поразмислете колко хора не само че не са забогатели в чужбина, а са се върнали почти просяци както блудният син от притчата. Но той се върнал с разкаяние, а мнозина от тях пропадат завинаги. Макар и да е забогатял синът ти далеч на леката работа, помисли колко опасности има там за душата му. „Защото каква полза за човека, ако придобие цял свят, а повреди на душата си? Или какъв откуп ще даде човек за душата си?“ (Марк. 8:36-37).

Затова, преди да изпратиш сина си надалеч, поразмисли дали достатъчно е укрепнал той в доброто, че да може да устоява на съблазните без твоята подкрепа!

ГЛАВА XXII

*Който почита родителите си, ще бъде награден от Бога**

Любовта към родителите - достойна за удивление. Спокойна ли е твоята съвест? Сълзите на родителите - небесни гръмотевици.

Най-главното, отличителното чувство на децата трябва да бъде чувството им на сърдечна любов към своите родители. Господ е заложил любовта към родителите даже в сърцето на такива хора, които живеят в диво състояние. Но какво да говорим за хората? „Погледнете пчеличките - казва известният проповедник протоиерей Наумович, - те не напускат своята майка дори тогава, когато тя не може да направи нищо за тях и осакатена и болна, пада на дъното на пчелния кошер. Не можеш да гледаш без съчувствие как тези Божии мушички се мъчат с всички сили да вдигнат своята майка от дъното към върха: те се спускат плътно една след друга на дъното на кошера и образуват стълба с надеждата, че по нея майка им ще се изкачи на върха, където я очакват най-усърдни слуги. А когато е останала съвсем без сили и не може да излезе оттам, при нея остават няколко пчелички с мед: те хранят болната майка и я топят, притискайки се към нея. Трогателно е да виждаме как тези усърдни деца не напускат

*В Неделята на Блудния син.

майка си даже тогава, когато тя вече умре: те махат с крилца над нея като че ли се стараят да я съживят, и вече само тогава, когато видят, че всичко е напразно, с жално жужене отлитат от нея. Наблюдавайки това, неволно си мислиш: елате тук, разумни хора, поучете се от тяхното трудолюбие, пестеливост, от любовта към дечицата им - малките пчелички, неотделени още от майка си; почудете се и на тяхната любов към майка им, поучете се от тях и на тази добродетел. Но нали ние не сме животни, не сме диваци, не сме езичници, незнаещи Бога: на нас Господ Бог е казал: „Почитай баща си и майка си, за да живееш дълго и да ти бъде добре на земята.“ Много са ни писали за тази заповед великите старозаветни учители и са ни поучавали на нея Светите апостоли. Винаги ни е учила и учи нашата света майка, Православната Църква, че който почита баща си и майка си, Господ му изпраща Своята благословия и дълъг живот, а който не изпълнява тази свята заповед, го постига Божието проклятие.

Слава Богу, има и сега още много християни, у които любовта към родителите е достойна за удивление! Има случаи, когато бащата или майката боледуват няколко години и в болестта си стават нетърпеливи, крайно претенциозни и зли, но децата понасят търпеливо всичко това. Един свещеник разказва такъв случай от наблюденията си в енорията. Един баща, поразен от многогодишен недъг, бил нетърпима мъка за семейството си: той кълнял децата и внучетата си, злословил от сутрин до вечер; те си отдъхвали от него, когато били на работа, на полето или на хармана, а когато се връщали вкъщи след целодневния труд, бащата не им давал да заспят със злословието и клетвите си. Но не само това: поради болестта си той искал водка и я пиел като вода. Не му давали, умолявали го, но той биел всички и ги хапел със зъби като луд: търси, откъдето искаш пари, продай последната крина жито, носи последното парче да го заложеш, а на баща си давай

всеки ден вино, колкото поиска... Така се лишили тези нещастни хора и от животни, и от всичко, и потънали в дългове. Най-накрая Господ освободил грешната душа на стареца от тялото му. И какво? Добрият син и снахата, толкова претърпели от него в продължение на цели шест години, горчиво плакали на погребението. „Радостно ми беше - казал синът, - когато баща ми ме биеше и ругаеше; той не биеше мен - болестта му беше такава. Все пак той ми беше баща, и то добър баща, преди Господ да допусне при него тази болест.“

Това е действителен, а не измислен пример на любов към родителите. И слава Богу, много такива примери можем да посочим сред нашия добър руски народ. Нашите православни сънародници знаят каква е мъката, когато вместо благословия ги постигне родителско проклятие. Сам Господ е посочил в Стария завет важността на благословията на бащата преди смъртта му: у нас съществува добрият обичай родителите да благославят децата си на смъртния одър. Само онези, които са загубили вярата си в Бога, нямат този свят обичай. Оставили вярата, те живеят като животни и често се случва при тях, че лошите деца обиждат всячески добрите си родители. Те не само че не ги слушат, но и лошо се отнасят с тях, морят ги с глад, не им дават, макар че могат, нито дрехи, нито обувки; родителите не смеят да си отрежат парче хляб, да пийнат мляко, живеят при децата си като в затвор, дори и по-лошо. Има и такива случаи: бащата се е мъчил, работил е, построил е къща, развъдил добитък, отказвал се е от всичко, но остарял, силите му привършили и синът му казва: „Ти, татко, по-добре вземи торбата и върви да просиш, щом нямаш сили да работиш.“ И започват да плачат старците, но гладът не ти е брат: отиват да просят от чужди хора, оплаквайки горчиво съдбата си... Идва празник, а синът не кани баща си вкъщи, не го пита има ли с какво да се облажи на Великден. Ние разказваме това за

селяните. Но то се случва и при други хора, дори образовани. Един баща също работел в всички сили, не си позволявал нищо за себе си, само да въведе сина си в обществото, да му даде образование. Но синът се изучил, постъпил на служба и забравил родителите си. Забравил грижите им за него, не виждал нуждите им, а сам живеел в охолство: колко му струвало да организира вечер за приятели, колко е пропилил, проиграл на карти, а му досвидяло да даде на баща си за хляб, за нужните потребности! И с каква наслада ще ядеш ти, почтителният син, хляба си, когато си спомниш, че баща ти седи някъде в чужд ъгъл, може би гладен. Каква душа имаш? Спокойна ли е съвестта ти, когато обличаш топлатата си шуба и обуваш ботушите си, а баща ти и майка ти са боси и не знаят с какво да се покрият, за да отидат в Божия дом и да се оплачат на Бога от тебе? И все пак сълзите им ще паднат върху тебе. Ако само беше прочел словото за онази пчелна майка, която паднала на дъното на кошера, и за това как дечицата ѝ, малките, слаби Божии мушички, не я напускат до последния ѝ дъх и след смъртта ѝ плачат над нея! Като прочетеш това, ти вероятно ще се засрамиш от коравосърдечието към родителите си. Не се забравяй, непочтителни сине! Сълзите на родителите са небесни гръмотевици, които висят в черни облаци над тебе и целят твой род!

ГЛАВА XXIII

*Каквито са родителите, такива са и децата**

Старанията на родителите децата им да живеят в изобилие. Блажени чистите по сърце ! Грижата за чистотата на детските сърца. Страхът Господен.

Христос Воскресе!

Радостен и велик празник е днес! Поздравявам в с този свят празник!

Точно преди 1915 на този ден на земята бил изпратен Свети Архангел Гавриил с необикновена вест. Той отишъл в бедното еврейско градче Назарет при бедната, никому неизвестна Дева Мария, за да ѝ благовести, че е настанало най-последното време на явяването на земята на Спасителя на света и че Господ е избрал нея да бъде Майка на Божия Син. С какво Дева Мария е заслужила от Господа такава голяма благодат, такава височайша милост? С това, че тя била смирена, чиста и свята пред Господа Бога. А кой я е научил на тази чистота, смирение и святост? Нейните родители - Иоаким и Анна.

Да, братя, винаги е била и ще бъде непроменена истината: каквито са родителите, такива са и децата.

*За Благовещение на Пресвета Богородица.

Много родители полагат всички сили, за да спестят повече средства за децата си, да ги направят богати. Те малко или въобще не се грижат да ги научат на добро, на истина, на благочестие... Щастливи ли са техните деца? Рядко. Защото главното у тях липсва: нямат основата - благочестието. Освен това известно е, че който сам не събира имот, не знае цената му. Не е за чудене, че грижите и трудът на такива родители се разпират като прах. Не, братя, вашите деца ще бъдат богати и без богатство, ако ги научите на добро, на истина, на благочестие, защото това е богатството, което ще ги ощастливи не само тук - на земята, но и там, на небето, и не ще им препречи пътя в Божието Царство. Старайте се да им дадете това духовно богатство - доброто възпитание!

Откъде да започнете това възпитание? Ето откъде: в църквата вие често чувате думите Господни: „Блажени чистите по сърце“ (Мат. 5:8). Виждате ли, Господ не казва: блажени са богатите, знатните; не казва: блажени са умните, учените, силните, красивите... Не, той казва: „Блажени чистите по сърце.“ Защо? Защото коренът на всичко добро и зло у нас е нашето сърце (Мат. 15:19). Значи от сърцето на децата, от неговата чистота трябва да започнем възпитанието. Нуждата, училището и животът ще ги научат на знание и занаяти, но училището не се грижи за сърцето на децата, а нуждата и животът повече го развалят, отколкото го поправят. Затова, ако и вие не се погрижите за чистотата на сърцето на децата си, то навярно те ще станат нещастни, недобри хора...

Вие сте виждали как градинарят привързва към пръчка новопосадено, младо дръвче, как го увива за зимата със слама, как реже излишните му клонки. Защо прави всичко това? Той привързва дръвчето, за да расте то право и да не го прекърши или изтръгне вятърът; увива го със слама, за да не измръзне от студа или да не го огризе някое животно и да го повреди; отрязва излишните клонки, за да не изсушат неукрепналото дръвче, да не спрат растежа му. Така постъпвайте и вие с вашите дечица: възпитавайте сърцата им в страх Божи, в

любов към Бога и към ближния; укрепвайте в тях уважението към доброто, истината, светостта; премахвайте появилите се у тях лоши нрави и навици, за да не нараснат и да не ги погубят после...

Вие също често чувате в църквата думите: „Начало на премъдростта е страхът Господен.“ Какъв е този страх? В какво се състои той? Разбира се, не в това да плашите децата с Господ Бог, както ги плашите с разни страшилища; от такъв страх те няма да станат нито добри, нито умни. Не, братя, внушете на децата си, че Господ Бог е техният Отец и Творец, Когото те са длъжни да обичат с цялото си сърце, и че всяка тяхна лоша постъпка, дума и даже мисъл дълбоко го оскърбяват. Внушете им, че както им е мъчно, тежко и срамно, когато виждат своите родители недоволни от тях, още по-тежко и страшно е да оскърбяват с греховете си Господ, Който дарява всички с живот и здраве и всичко, което е нужно за временния и вечния живот. Ако вие положите у децата си такова добро начало, успешно можете да ги изучите на всякакви науки и занаяти; тогава те сами ще разберат кое е хубаво и кое не е добро у тях и никакъв лош приятел не ще ги отбие от правия, честния, спасителния път, никакви тежки обстоятелства в живота не ще ги сломят и объркат. Защо? Защото Божият страх винаги ще бъде в сърцето им: „а където е страхът, там е Бог“; а където е Бог, там е доброто и щастието, както се убеждаваме в това от живота на Пресвета Богородица.

Да се помолим, братя, на Господа Бога и на небесната Царица да ни помогнат в трудното и свято дело - възпитанието на нашите деца! Аз и друг път ще беседвам с вас за тях, защото те са нашата надежда и опора, нашето щастие и украшение. Децата са основата и на нашето, и на общественото благосъстояние. За тях ние сме длъжни да дадем най-строг отчет и отговор пред Бога и пред хората.

Свещеник И. К.

**ТРУДНОСТИТЕ НА
БРАЧНИЯ ЖИВОТ**
ЗА ДЕЦАТА И ВЪЗПИТАНИЕТО
Руска, Първо издание

Превод Митка Върбанова
Редактор Росен Стефанов
Коректор Лили Борисова

ISBN 954-734-021-2

ИЗДАТЕЛСТВО
ТАВОР